

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШЕВЧУК МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 378.6:37(477.53)«1914/1941»(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛТАВСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ (1914-1941 РР.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М. М. Шевчук

Науковий керівник:

Мокляк Володимир Миколайович,
кандидат педагогічних наук, доцент

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Шевчук М. М. **Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.).** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2019.

Зміст анотації

Дисертація присвячена вивченню та аналізу розвитку організаційно-педагогічних засад у Полтавському вчительському інституті у 1914–1941 рр.

У дисертаційній роботі відповідно до мети і завдань здійснено аналіз розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту у 1914-1941 рр., у результаті чого досягнуто нове вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні й систематизації організаційно-педагогічних засад діяльності та узагальненні досвіду Полтавського вчительського інституту досліджуваного періоду.

Встановлено особливості трактування та розуміння поняття “організаційно-педагогічні засади” різними дослідниками. На основі систематизації та узагальнення їх досвіду виведено, що під організаційно-педагогічними засадами функціонування закладу вищої освіти ми розуміли умови і способи проведення вступних і випускних іспитів, матеріально-технічні умови забезпечення, нормативні акти та керування, особливості здійснення навчально-виховного процесу у період з 1914 по 1941 рр.

Визначено методологічні засади дисертації, обґрунтовано вибір методів: загальнонаукових, історико-порівняльний, історико-генезисний, історико-правовий, абстрагування, порівняння, статистичний.

Серед загальнонаукових методів були використані: метод індукції, дедукції, аналізу, синтезу, моделювання, абстрагування, конкретизації і т. д..

Метод індукції використовувався для виконання послідовних емпіричних прийомів, при формальному умовиводі, переході від аналізу

окремих фактів і явищ, які дають змогу дійти до загального. Метод дедукції допоміг у процесі виведення висновків від загального до конкретного в питанні аналізу організаційно-педагогічних засад розвитку Полтавського вчительського інституту.

Метод аналізу допоміг простежити та виокремити нові сторони, властивості та зв'язки в контексті дослідження розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту.

Метод абстрагування допоміг у “виокремленні” суттєвих ознак організаційно-педагогічних засад досліджуваного періоду для їх аналізу та вивчення.

Використання статистичного методу допомогло встановити зміни кількості студентів, наукового та педагогічного складу Полтавського вчительського інституту у вказаний період.

Оскільки наше дослідження включає в себе вивчення історичних особливостей і подій, важливим є використання історичних методів. Зокрема, широко використовується метод історико-порівняльного аналізу. Завдяки цьому методу в процесі нашого наукового дослідження:

1) Здійснено порівняльний аналіз розвитку організаційно-педагогічних засад протягом 1914-1941 рр. у Полтавському вчительському інституті.

2) Простежено вплив зовнішніх чинників (влади, ідеології тощо) на розвиток Полтавського вчительського інституту.

3) Проаналізовано актуалізацію складових організаційно-педагогічних засад досліджуваного періоду на сучасному етапі розвитку Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Історико-генезисний метод дав змогу дослідити процес трансформації організаційно-педагогічних засад у Полтавському ЗВПО протягом 1914-1941 рр. та відображення цих процесів у фаховій літературі.

За допомогою історико-правового методу проаналізовано особливості діяльності навчального закладу відповідно до нормативно правових актів, виданих урядами Російської імперії, Центральної Ради, Тимчасового уряду, Гетьманату, Директорії, Антона Денікіна, РСФРР/УСРР, СРСР.

Історико-порівняльний метод став важливим у контексті віднайдення, виправлення та спростування помилкових, хибних уявлень і тез, які зараз доволі поширені в історико-педагогічних дослідженнях.

Виявлено, що одним з найстаріших та найпотужніших педагогічних закладів освіти є Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (ПНПУ). За більше ніж столітню історію тут була підготовлена ціла плеяда відомих науковців та педагогів. Тут, окрім збереження й розвитку педагогічної спадщини і традицій, були зроблені новаторські відкриття. Одним з них стало створення першої в колишньому СРСР кафедри педагогічної майстерності та менеджменту, що вивело Полтавський ЗВПО у категорію провідних не лише в СРСР, а й в усьому світі.

Погруповано та проаналізовано джерела, що стосуються історії функціонування Полтавського вчительського інституту у 1914-1941 рр. За основу було взято їх наповнення та авторство (державні документи, видані органами влади, мемуарна література, історичні дописи свідків подій) згідно з підходом Д. Раскіна. Зокрема, виділено статистичні джерела (звіти, накази директора Полтавського вчительського інституту, попечителя Київського учбового округу, дані про кадровий склад та ін.), актові історико-педагогічні джерела (розпорядження, які видавали органи царської влади, попечитель округу, органів УНР, Директорії, Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського, Добровольчої армії Антона Денікіна, більшовиків, УРСР, СРСР), дидактичні джерела (напрацювання у ЗВО навчальних програм, планів, а також результатів (протоколів) зі зборів науково-педагогічних кадрів та студентського активу), науково-історичні джерела (напрацювання у сфері історії розвитку освіти, педагогіки, навчання в Російській імперії,

Україні (історія університетів, інститутів, шкіл) та в Полтавському вчительському інституті).

На основі аналізу бібліографічного та історіографічного матеріалу виокремлено етапи розвитку й становлення організаційно-педагогічних засад у Полтавському вчительському інституті (1914-1941 рр.):

1) 1914-1917 – імперський етап (становлення ЗВПО, царська система вступних іспитів, проблеми з матеріально-технічною базою, фінансуванням та вплив Першої світової війни на студентські та науково-педагогічні кадри).

2) 1917-1921 рр. – етап Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців. Його ми поділили на підетапи:

а) діяльності Центральної Ради (1917 – початок 1918 р.) – відхід з посади першого директора О. Волніна, українізація та демократизація управління інституту, вплив української національної ідеології на освітньо-педагогічний процес;

б) Гетьманату (квітень-грудень 1918 р.) – один з найбільш потужних підетапів діяльності інституту під час громадянської війни, значним творцем успіху був директор, палкий український патріот та ентузіаст О. Левитський (підтримка освіти, залучення до когорти студентів людей незалежно від статі, соціального та національного походження);

в) Директорії (листопад 1918 р. – січень 1919 р.). Фактичне злиття історико-філологічного факультету та учительського інституту через скрутне матеріальне становище останнього;

г) радянсько-білогвардійський (січень – листопад 1919 р.). У період до липня 1919 р. Полтава була окупована більшовиками, які фактично знищили вчительський інститут, позбавивши його фінансування; у серпні Полтаву захопили війська Денікіна, які провели чистки науково-педагогічного складу, запросивши викладати прихильників Російської імперії, шовіністів, фактично русифікувавши ЗВО;

г) радянський воєнно-комуністичний (грудень 1919 р. – квітень 1921 р.) – підетап найбільш одіозний, розгул червоного терору, час гоніння на представників інтелігенції, активний відтік студентських та науково-педагогічних кадрів, початок штучного голодомору.

3) НЕПівський (квітень 1921 р. – серпень 1930 р.). У цей час було створено Полтавський інститут народної освіти (ПІНО).

4) Репресивний (1930 р. – до початку радянсько-німецької війни у 1941 р.). Його можна поділити на декілька підетапів:

а) діяльність Інституту соціального виховання (1930-1933 рр.), характеризувався реформою і зміною умов діяльності ЗВО;

б) Полтавський педагогічний інститут (1933-1941 рр.). Характеризувався тотальним терором, апофеозом стали 1936-1938 рр., з іншого боку покращилася науково-технічна база, збільшилася кількість студентів.

Проаналізовано особливості становлення як особистості і фахівця видатного випускника Полтавського вчительського інституту А. С. Макаренка, який багато запозичив при навчанні в цьому ЗВПО від свого вчителя, першого директора інституту Олександра Волніна.

Проаналізовано особливості актуалізації й засвоєння сформованих протягом 1914-1941 рр. знань у сучасній діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Встановлено, що у Полтавському педагогічному інституті як складову організаційно-педагогічних засад в навчальному процесі активно використовували досвід В. Сухомлинського. Також активно застосовують концепцію виховання в праці, що повинно допомогти дитині в розвитку, свідомому виборі професії в дорослому віці й реалізації себе як особистості.

Досліджено повернення із забуття педагогічної спадщини Г. Ващенка. Встановлено, що після проголошення незалежності України у 1991 р. дискусія стосовно ідей педагога перейшла з наукових кіл у суспільні. Його ідея служіння Богові й Батьківщині стала особливо актуальною з початком

протистояння на сході України. Проаналізовано запровадження його поглядів, сформованих у часи роботи в Полтавському вчительському інституті, в організаційно-педагогічні засади сучасної діяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Виявлено, що в часи “перебудови” педагогічному колективу університету вдалося повернути із забуття постать відомого педагога, музиканта і фольклориста В. Верховинця.

Досліджено процес створення в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка педагогічних музеїв-кімнат А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Ващенка, В. Верховинця. Педагогічний колектив університету також доклався до створення педагогічного музею в селі Ковалівка, біля Полтави, де у свій час А. Макаренко організував колонію для неповнолітніх.

Досліджено роботу кафедри загальної педагогіки та андрагогіки, яка, як складова частина організаційно-педагогічних засад Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, стала однією із провідних за своїм профілем в Україні. Виявлено, що, ґрунтуючись на постулатах і досвіді попередників (у тому числі часів Полтавського вчительського інституту) у 1993 р. створено й запроваджено інтегрований курс теорії та історії педагогіки, який був інноваційним, паралельно запроваджено цілий низку нормативних елективних дисциплін, які мали революційний характер на той час. Пізніше кафедрою підготовлено наступні дисципліни: “Основи компаративної педагогіки”, “Основи християнської педагогіки”, “Персоналії в історії української педагогіки” та ін.

З’ясовано, що на сьогодні в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка особливості педагогічної підготовки найбільше трансформувалися на педагогічних спеціальностях. Зокрема, при вивченні психології та педагогіки перед викладачами ставиться завдання: прищеплення патріотичних цінностей для студентської молоді, як

майбутніх вчителів; поліпшення освітньої і фахової підготовки молодих спеціалістів, яка базується на покращенні мотивації та зростанні загальнофахової підготовки. Важливим є процес адаптації українського законодавства й стандартів підготовки студентів до норм Європейського права.

Результати дослідження можуть бути використані закладами вищої педагогічної освіти при викладанні курсів теорії та історії педагогіки, історії України, історії Полтавщини та Полтави, культурології, етики, а також у процесі вдосконалення змісту професійної підготовки фахівців гуманітарних спеціальностей, у системі післядипломної педагогічної освіти і самоосвіті.

Результати дисертаційного дослідження були відображені в інтегрованому авторському спецкурсі “Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої педагогічної освіти” (2018).

Ключові слова: організаційно-педагогічні засади, етапи розвитку, Полтавський вчительський інститут, дитиноцентризм, менеджмент в освіті, педагогічна майстерність.

ABSTRACT

Shevchuk M.M. Organizational and pedagogical principles of the Poltava Teachers' Institute (1914-1941). –Manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences (Doctor of Philosophy), specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – M. P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2019.

Abstract content

The dissertation is devoted to studying and analyzing the development of organizational and pedagogical principles at Poltava Teachers' Institute in 1914-1941.

In the dissertation, in accordance with the goals and objectives, an analysis of the development of organizational and pedagogical foundations of the activities of Poltava Teachers' Institute in 1914-1941 was carried out, resulting in a new solution to the scientific problem, which is to identify and systematize the organizational and pedagogical principles of activity and generalize the experience of Poltava Teachers' Institute of the studied period.

The peculiarities of interpretation and understanding of the concept of “organizational and pedagogical foundations” are determined by different researchers. On the basis of systematization and generalization of their experience, it was deduced that under the organizational and pedagogical principles of the functioning of Higher Education Institute we understood the conditions and methods of conducting entrance and exams, material and technical conditions provision, regulations and management, especially the implementation of the educational process in the period from 1914 to 1941.

The methodological principles of the dissertation are determined; the choice of methods is grounded: general scientific, historical-comparative, historical-genesis, historical-legal, abstraction, comparison, statistical.

The methods of induction, deduction, analysis, synthesis, modeling, abstraction, concretization, and others were used in the context of general scientific methods.

The induction method was used for the implementation of consistent empirical techniques, formal reasoning, the transition from the analysis of individual facts and phenomena that allow us to reach the general thing. The deduction method helped us in the process of drawing conclusions from the general in the question of the analysis of organizational and pedagogical foundations of the development of Poltava Teachers' Institute to the concrete one.

The analysis method helped us to trace and highlight new aspects, properties and connections in the context of the study of the development of organizational and pedagogical foundations of the activities of Poltava Teachers' Institute.

The abstraction method helped us to "isolate" the essential features of organizational and pedagogical principles of the studied period for their analysis and study.

The use of the statistical method helped us to establish changes in the number of students, the scientific and pedagogical staff of Poltava Teachers' Institute during the specified period.

Since our research includes the study of historical features and events, the use of historical methods is important. In particular, the method of historical comparative analysis is widely used. Due to this method we managed to find out the following things in the process of our scientific research:

- 1) A comparative analysis of the development of organizational and pedagogical principles during 1914-1941 in the Poltava Teachers' Institute was carried out.

- 2) The influence of external factors (power, ideology, etc) on the development of Poltava Teachers' Institute is traced.

- 3) The actualization of the components of the organizational and pedagogical principles of the studied period at the present stage of development of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University is analyzed.

The historical genesis method allowed to investigate the process of transformation of organizational and pedagogical principles in Poltava high school during 1914-1941 and to reflect these processes in professional literature.

The historical-legal method analyzes the peculiarities of the activity of an educational institution in accordance with the normative legal acts issued by the governments of the Russian Empire, the Central Rada, the Provisional Government, Hetmanate, the Directory, Denikin, the RSFSR / USSR, the USSR.

Historical and comparative method became important in the context of finding, correcting and refuting false, misleading representations and abstracts, which are now quite common in historical and pedagogical research.

It is revealed that Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (PNPU) is one of the oldest and most powerful pedagogical educational institutions. For more than a century of history, a whole galaxy of prominent scholars and educators has been trained here. Here, in addition to preserving and developing the pedagogical heritage and traditions, innovative discoveries were made. One of them was the creation of the first department of pedagogical mastery and management in the former USSR, which brought the Poltava higher educational establishment in the category of leading not only in the USSR, but also throughout the world.

The sources related to the history of the functioning of Poltava Teachers' Institute in 1914-1941 were grouped and analyzed. The basis for their content and authorship (government documents issued by the authorities, memoirs, historical reports of witnesses of events) was taken in accordance with the approach of D.I. Raskin. In particular, the sources of statistics (reports, orders of the director of Poltava Teacher's Institution, the trustee of the Kyiv educational district, data on the staffing, etc.), the historical and pedagogical sources (orders issued by the authorities of the royal power, the trustee of the district, the bodies of the UPR, the Directory, the Ukrainian States of Hetman Pavlo Skoropadskyi, Volunteer Army Anton Denikin, Bolsheviks, Ukrainian SSR, USSR), didactic sources (working out of curricula, plans, and results (protocols) on scientific-pedagogical collections in

the Defense Ministry) (history of education, pedagogy, studies in the Russian Empire, Ukraine (the history of universities, institutes, schools) and at Poltava Teachers' Institute), scientific and historical sources.

On the basis of analysis of bibliographic and historiographical material, the stages of development of organizational and pedagogical foundations formation in Poltava Teachers' Institute (1914-1941) are singled out:

1) 1914-1917 is the imperial stage (the formation of the Law on Higher and Post-Graduate Education, the royal system of entrance exams, the problems of the material and technical base, funding and the impact of the First World War on students and scientific and pedagogical staff).

2) 1917-1921 is the stage of the Civil War and the National Liberation Contest of Ukrainians. We divided it into sub-steps:

a) the activities of the Central Council (1917 – early 1918). There are the departure of the first director O. Volnin from the post, Ukrainianization and democratization of the institute management, the influence of the Ukrainian national ideology on the educational and pedagogical process);

b) Hetmanate (April-December 1918) is one of the most powerful sub-stage of the Institute's activity during the Civil War, the director of the great Ukrainian patriot and enthusiast O. Levytskyi (the support of education, involvement in the cohort of students of students irrespective of sex, social and national origin);

c) Directory (November 1918 – January 1919). Actual merger of the historical-philological faculty and the teacher's institute due to the difficult financial situation of the latter;

d) Soviet-White Guard (January-November 1919). In the period up to July 1919 Poltava was occupied by the Bolsheviks, who in fact destroyed the Teacher's Institute, depriving it of funding, in August Poltava captured Denikin's troops, who cleaned the scientific and pedagogical staff, inviting to teach supporters of the Russian Empire, the chauvinists, actually Russification of the university);

e) Soviet military-communist (December 1919 – April 1921) is sub-stage of the most odious, rage of red terror, persecution of intellectuals, active outflow of

students and scientific and pedagogical personnel, the beginning of an artificial famine.

3) NEP period (April 1921 – August 1930). At this time, Poltava Institute of Public Education (PINO) was created.

4) Repressive (1930 – before the beginning of the Soviet-German war in 1941). It can be divided into several sub-stages:

a) activity of the Institute of Social Education (1930-1933), characterized by reform and changing conditions of the university;

b) Poltava Pedagogical Institute (1933-1941). It was characterized by total terror, the apotheosis of 1936-1938. On the other hand, the scientific and technical base improved, the number of students increased.

The peculiarities of the formation of the personality and the specialist of the outstanding graduate of Poltava Teachers' Institute A. S. Makarenko, who borrowed a lot about the Institute from his teacher, the first director of the institute, Oleksandr Volnin, have been analyzed.

The peculiarities of actualization and assimilation of knowledge formed during 1914-1941 in the modern activity of the Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University were analyzed. It was established that in the Poltava Pedagogical Institute, the components of organizational and pedagogical principles in the educational process actively used the experience of V. Sukhomlynskyi. There was the concept of education in work actively used, which was supposed to help a child in the development, to make a conscious choice of occupation in adulthood and realize himself as a personality.

The return from neglect of H. Vashchenko's pedagogical heritage was researched. It was established that after the proclamation of Ukraine's independence in 1991, the discussion on the ideas of the teacher moved from the scientific circles to the public. His idea of serving God and the Fatherland became especially relevant with the onset of a confrontation in eastern Ukraine. The author analyzes the introduction of his views, formed during his work at Poltava Teachers'

Institute, into the organizational and pedagogical foundations of the contemporary activity of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University.

It was discovered that during the “restructuring” of the university’s teaching staff it was possible to turn from the oblivion the figure of the famous teacher, musician and folklorist V. Verhovynets.

The process of creation of A. Makarenko, V. Sukhomlynskyi, H. Vaschenko, V. Verhovynets museums-rooms at Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University has been researched. The pedagogical staff of the university also applied to the creation of a pedagogical museum in the village of Kovalivka, near Poltava, where A. Makarenko created a colony for minors.

The work of the Department of General Pedagogics and Andragogy, which as an integral part of the organizational and pedagogical principles of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, has been studied as one of the leading in its profile in Ukraine. It was found that, based on the postulates and experience of the predecessors, including the times of the Poltava Teachers’ Institute, in 1993, an integrated course of the theory and history of pedagogy was created and introduced, which was innovative, and introduced a number of normative elective disciplines that were revolutionary in nature at that time. Later on, the department prepared the following disciplines: “Fundamentals of comparative pedagogy”, “Fundamentals of Christian pedagogy”, “Personalities in the history of Ukrainian pedagogy”, and others.

It is found out that today at the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, the peculiarities of pedagogical preparation were transformed most of all into pedagogical specialties. In particular, in the study of psychology and pedagogy, teachers are tasked with: inculcating patriotic values for student youth as future teachers, improving the educational and professional training of young specialists, which is based on improving motivation and increasing general training. Important is the process of adaptation of Ukrainian legislation and standards for preparing students for the norms of European law.

The results of the study can be used by institutions of higher pedagogical education in the teaching of the theory and history of pedagogy, history of Ukraine, the history of Poltava and Poltava, cultural studies, ethics, as well as in the process of improving the content of professional training of specialists in humanities, in the system of postgraduate pedagogical education and self-education.

The results of the dissertation research were reflected in the integrated author's special course "Organizational and pedagogical principles of the institution of higher pedagogical education" (2018).

Key words: organizational and pedagogical principles, institution of higher pedagogical education, Poltava Teachers' Institute, child-centrism, management in education, pedagogical skills.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Шевчук М. Обґрунтування поняття «організаційно-педагогічні засади діяльності вищого навчального закладу». *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія Педагогічні науки*. Вип. 66–67. Полтава, 2016. С. 115–122.
2. Шевчук М. Олександр Костянтинович Волнін – перший директор Полтавського учительського інституту. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. Мелітополь, 2016. 2 (17). С. 292–296.
3. Шевчук М. Г. Г. Ващенко і Полтавський педагогічний інститут: минуле і сьогодення. *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія Педагогічні науки*. Полтава, 2017. № 69. С. 121–126.
4. Шевчук М. Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського інституту народної освіти в часи НЕПу (1921–1928 рр.). *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія Педагогічні науки*. Полтава, 2017. № 70. С. 110–115.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях, віднесених до міжнародних наукометричних баз даних

5. Shevchuk M. The peculiarities of the activity of Poltava Pedagogical Institute during the Civil War in Ukraine (1917–1921). *Nauka i Studia*. Przemysł, 2016. № 24-4 (158). P. 22–28.
6. Шевчук М. Етапи розвитку Полтавського учительського інституту (1914-1941 рр.). *Педагогічні науки*. № 82. Т.2. Херсон, 2018. С. 43-46 (Видання внесено до міжнародної наукометричної бази *Index Copernicus*).
7. Шевчук М. Актуалізація досвіду відомих педагогів на сучасному етапі розвитку ПНПУ імені В.Г. Короленка. *Інноваційна педагогіка*. Одеса,

2018. № 5. С. 33-35 (*Видання внесено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus*).

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Шевчук М. Основні напрями упровадження Закону України “Про вищу освіту”. Дидактика: часопис. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. Вип. 16 : присвячено матеріалам Всеукраїнської науково-практичної конференції “Упровадження основних положень Закону України “Про вищу освіту” як засіб забезпечення європейського рівня діяльності вищої школи” (17 листопада 2015 р.). С. 121–124.

9. Шевчук М. Організаційно-педагогічні засади підготовки студента вищого навчального закладу як педагогічна проблема. Актуальні проблеми розвитку сучасної науки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 травня 2016 р.). Полтава : Полтавський літератор, ПІБ МНТУ, 2016. С. 28–31.

10. Шевчук М. Олександр Волнін як організатор навчання дорослих (1917–1925 рр.). Освіта дорослих – регіональний розвиток: досвід, виклики, стратегії : збірник матеріалів Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих у Запорізькій області (м. Запоріжжя, 6 жовтня 2016 р.). Мелітополь, 2017. С. 119–125.

11. Шевчук М. Передумови та фактори заснування Полтавського учительського інституту. Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі: матер. III всеукр. наук. конфер. (м. Дніпро, 1 жовтня 2016 р.). Дніпро : ТОВ “Інновація”, 2016. С. 65–68.

12. Шевчук М. А. С. Макаренко – видатний випускник Полтавського учительського інституту. Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы: сборник материалов I-й Международной научно-практической конференции. Баку – Ужгород – Дрогобыч : Посвіт, 2016. С. 231–233.

13. Шевчук М. Вплив законодавчих актів більшовиків на діяльність Полтавського вчительського інституту (1918–1921 рр.). Людина, природа,

техніка у XXI столітті : VI Міжнародна науково-практична конференція (17–18 листопада 2016 р.) : Збірник матеріалів. Полтава : ФОП О. І. Кека. С. 70–72.

14. Шевчук М. Особливості діяльності Полтавського інституту народної освіти у першій половині 20-х рр. XX ст.. Дидаскал : Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. Вип. 17 : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. із міжнар. участю “Інноваційність в освіті: пошуки і перспективи розвитку”, 22–23 листопада 2016 р. С. 429–433.

15. Шевчук Н. Методология историко-педагогического исследования. Материалы международного научного форума обучающихся “Молодёжь в науке и творчестве” (26 апреля 2017 г.) : сборник научных статей. Гжель : ГГУ, 2018. С. 445–446. Режим доступа: <http://www.conf.art-gzhel.ru/index.html>.

16. Шевчук М. Підготовка вчителів основної школи в умовах ідеологічно-репресивного тиску у другій половині 30-х рр. XX ст. на прикладі Полтавського педагогічного інституту. Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінки ефективності : матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (м. Київ, 26 травня 2017 р.). К. : НАДУ. Ч. 4. С. 136–138.

17. Шевчук М. Історіографія дослідження організаційно-педагогічних засад Полтавського учительського інституту. Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики вищої школи : матеріали Міжнародної науково-методичної конференції (м. Київ, 30–31 жовтня 2017 р.). К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 493–494.

18. Шевчук М. М. Соціально-побутові умови життя студентів та викладачів Полтавського інституту соціального виховання у першій половині 30-х рр. XX ст. Дидаскал : часопис. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Вип. 19. : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю “Педагогічна освіта в Україні: пошуки, стратегія, перспективи розвитку” (20–21 листопада 2018 р.). С. 123–125.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	21
ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої освіти як наукова проблема	32
1.1. Історіографічний огляд і ступінь наукової розробленості досліджуваної проблеми	32
1.2. Термінологічний аналіз базових дефініцій організаційно-педагогічних засад діяльності закладу вищої освіти.	49
1.3. Загальна методика дослідження організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.)	57
Висновки до розділу 1	70
РОЗДІЛ 2. Розвиток організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.)	73
2.1. Чинники створення Полтавського вчительського інституту	73
2.2. Діяльність та основні етапи розвитку Полтавського вчительського інституту упродовж досліджуваного періоду	91
2.3. Систематизація організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.).....	152
Висновки до розділу 2	159
РОЗДІЛ 3. Актуалізація історико-педагогічного досвіду діяльності Полтавського вчительського інституту досліджуваного періоду в сучасних умовах	163
3.1. Сучасний стан розвитку кафедр у ПНПУ імені В. Г. Короленка	163
3.2. Переосмислення у ПНПУ імені В. Г. Короленка досвіду В. Сухомлинського, Г. Ващенко та В. Верховинця	171
Висновки до розділу 3	194
ВИСНОВКИ	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200

ДОДАТКИ..... 233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗВО – заклад вищої освіти;

ЗВПО – заклад вищої педагогічної освіти;

ПВІ – Полтавський вчительський інститут;

ПДПУ – Полтавський державний педагогічний інститут;

ПНО – Полтавський інститут народної освіти;

ПІСВ – Полтавський інститут соціального виховання;

ПНПУ – Полтавський національний педагогічний інститут;

ППІ – Полтавський педагогічний інститут;

РСФРР – Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка;

РНК – Рада Народних Комісарів;

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;

УНР – Українська Народна Республіка;

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка;

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка;

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Підготовка вчителя незалежної України на етапі інтеграції в європейський освітній простір потребує врахування традицій та нових викликів під час розбудови вищої педагогічної освіти, з'ясування вітчизняного педагогічного досвіду, розгляду педагогічних систем і концепцій у контексті діалогу культур. Важливим також є з'ясування етапів становлення і розвитку педагогічної освіти та специфіки підготовки вчителя в регіонах України. Це допомагає використати і систематизувати вже наявний досвід для розбудови сучасної української освіти.

Об'єктивний аналіз, оцінка й творче осмислення повинні сприяти поверненню кращих надбань вищої педагогічної освіти в сучасну теорію та практику, звільнити від заангажованого висвітлення подій, явищ та фактів, детермінувати модернізацію змісту підготовки вчителів для українських навчальних закладів, а також шкіл нового типу (ліцеїв, гімназій, навчально-виховних комплексів тощо). У цьому контексті досвід діяльності сучасного Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка є особливо важливим для розгляду, оскільки університет здійснює підготовку вчителів протягом більш ніж вікової діяльності, починаючи з 1914 р. У різний час випускниками цього закладу були відомі на весь світ педагоги А. Макаренко та В. Сухомлинський. Тут працювали Г. Ващенко, В. Верховинець, В. Щепотьев та ін.

Вимоги до організації навчального-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти викладено в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Концепції педагогічної освіти, Державній програмі «Вчитель», Національній доктрині розвитку освіти України, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. тощо. Але потрібно зауважити, що оптимальні шляхи розбудови вітчизняної системи освіти, зокрема

здійснення підготовки педагогічних кадрів неможливе без осмисленого та доцільного використання позитивних ідей минулого.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що питанню діяльності вищих, зокрема педагогічних закладів освіти, присвячено праці багатьох учених. *Проблеми розвитку вищої освіти* розглядали у своїх працях А. Алексюк [188], С. Гончаренко [65], Т. Завгородня [220], І. Зязюн [96], М. Євтух [86], М. Левківський [153], В. Луговий [156], В. Майборода [159], С. Максименко [163], В. Сагарда [233], О. Сухомлинська [249] та ін. Питання загальнопедагогічної підготовки вчителя в Україні у ХХ ст. досліджували М. Дворжецька [68], О. Дубасенюк [84], Г. Кловак [132], М. Чепіль [92] та ін.

Питання *філософії освіти* висвітлено в працях В. Андрущенка, О. Глузмана [59], С. Гончаренка [65], І. Зязюна [96], В. Кременя [149], В. Лугового [156] та ін. *Проблему розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності закладів вищої освіти для підготовки фахівців певного напрямку підготовки або спеціальності* досліджували О. Абдулліна [1], А. Алексюк [4], О. Дубасенюк [84], В. Обозний [184], О. Пехота [197], О. Піскунов [199], О. Семенов [235], В. Сластьонін [241] та ін. Ґрунтовний аналіз проблеми *формування та розвитку професійної майстерності, творчості вчителя* здійснено в дослідженнях Є. Барбіної [12], В. Семиченко [236], С. Сисоєвої [237] та ін. Особливої уваги заслуговують праці А. Бойко [22-25], Л. Вовк [49-53], Н. Дем'яненко [72-75], С. Золотухіної [94], В. Майбороди [159], С. Нікітчиної [181], Ф. Паначина [192], О. Сухомлинської [249], Л. Сущенко [258-259] та ін.

Проблему *підготовки педагогічних кадрів на прикладі окремих закладів* детально висвітлено: в монографії Ф. Паначина, дисертаціях Н. Дем'яненко, Т. Слободянюка, Т. Стоян. *Історію створення окремих закладів* досліджено в працях Т. Косінової, Т. Дороніної тощо.

Історію розвитку і становлення педагогічної думки в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка вивчали Л. Бабенко [10-11], Г. Білик [88], Л. Булава [30-31], Б. Год [60-63], О. Єрмак

[60-63, 87-88], П. Киридон [128], В. Мірошніченко [172-174], М. Рудинський [232], С. Шевчук [282] та ін.

Сучасний Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка в різний період часу називався як: 1) Полтавський вчительський інститут (1914–1919 рр.); після реорганізації – Полтавський педагогічний інститут (1919 р.); 2) Історико-філологічний факультет Українського університету (1918–1921 рр.) і його злиття з Полтавським педагогічним інститутом (1921 р.); 3) Полтавський інститут народної освіти (далі – ПНО, 1921–1930 рр.), який у 1928 році об'єднався з Полтавським педагогічним технікумом; 4) Полтавський інститут соціального виховання (далі – ПСВ, 1930–1933 рр.); 5) Полтавський педагогічний інститут (1933–1999 рр.) із присвоєнням імені В. Г. Короленка та статусу державного (28 грудня 1946 р.); 6) Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (1999–2009 рр.); 7) Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка) (з 2009 р.). У темі дисертації ми використовуємо назву “Полтавський вчительський інститут”, оскільки навчальний заклад засновано саме під цією назвою.

Доцільність вивчення історичного досвіду посилюється необхідністю подолання виявлених *науково-педагогічних та культурно-ціннісних суперечностей*, а саме між:

- необхідністю реформування організаційно-педагогічних засад на сучасному етапі розвитку з врахуванням традицій та історичного досвіду;
- реальними практичними здобутками педагогів, які працювали у Полтавському вчительському інституті та недооцінкою сучасною педагогічною наукою їхнього досвіду;
- запровадженням європейських норм і стандартів без врахування історичної специфіки розвитку організаційно-педагогічних засад в Україні та її регіонах зокрема.

Потреба використання позитивного досвіду минулого в процесі розбудови сучасної системи вищої педагогічної освіти, а також відсутність комплексного дослідження історії розвитку організаційно-педагогічних засад Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка упродовж означеного періоду зумовили вибір теми дослідження **“Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка “Єдність теорії і практики у підготовці бакалаврів та магістрів в умовах реформування освіти України” (державний реєстраційний номер 0117U003226).

Тему дисертації затверджено вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 7 від 26.01.2016 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні Національної академії педагогічних наук України (протокол № 3 від 29.03.2016 р.).

Мета дослідження полягає у вивченні та науковому обґрунтуванні організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.).

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати джерельну базу дослідження, здійснити її класифікацію.
2. Здійснити термінологічний аналіз поняттєво-категоріального апарату дослідження.
3. Обґрунтувати специфіку процесу й виокремити етапи становлення й розвитку організаційно-педагогічних засад у Полтавському вчительському інституті (1914–1941 рр.).

4. Систематизувати організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту у 1914–1941 рр. відповідно до виокремлених етапів.

5. Здійснити актуалізацію організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту досліджуваного періоду в сучасних умовах.

Об’єкт дослідження – функціонування Полтавського вчительського інституту протягом 1914–1941 рр.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту протягом досліджуваного періоду.

Джерельну базу дослідження становлять:

– дослідження біографами життя та педагогічної спадщини відомих педагогів: Г. Ващенко, В. Верховинця, А. Макаренка, В. Сухомлинського, В. Щепотьєва;

– матеріали *Центрального державного історичного архіву* (фонд 707 «Управління попечителя Київського учбового округу»; фонд 275 «Київське охоронне відділення»); *Центрального державного архіву вищих органів влади та управління* (фонд 166 «Народний комісаріат освіти/НКО/УСРР»; фонд 2201 «Міністерство народної освіти та мистецтв Української держави. Департамент загальних справ. Відділ статистичний»; фонд 2582 «Міністерство народної освіти та мистецтв Української народної республіки. Департамент вищої школи») (обидва знаходяться в Києві); *Державного архіву Полтавської області* (фонд 363 «Полтавський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (окрвиконком), м. Полтава Полтавського округу»; фонд 495 «Відділ народної освіти Полтавського губернського виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (губнаросвіта), м. Полтава Полтавської губернії»; фонд 533 «Центральне бюро професійних спілок Полтавщини з лютого 1920 року – губернське бюро професійних спілок Полтавщини з листопада 1920 року – Полтавська губернська рада

професійних спілок (губпрофрада), м. Полтава Полтавської губернії»; фонд 1503 «Полтавський губернський виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (губвиконком), м. Полтава Полтавської губернії»; фонд 1507 «Полтавський педагогічний інститут з 1935 року – Полтавський державний педагогічний інститут Народного комісаріату освіти УСРР з 1946 року – Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка Міністерства освіти УРСР, м. Полтава Полтавської області»; фонд 1865 «Полтавський губернський військово-революційний комітет (губ ревком) м. Полтава Полтавської губернії»; фонд 3872 «Відділ управління Полтавського губернського виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. м. Полтава Полтавської губернії»; фонд 3986 «Інспектор народних училищ Полтавського повіту першого району м. Полтава»; фонд 8831 «Колекція документів з історії Полтавщини» опис 15); *архіву Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*;

- нормативні документи періоду дослідження;
- коротка історія й відомості кафедр ПНПУ імені В. Г. Короленка, які розміщені на офіційному сайті, біографії провідних науковців;
- наукові матеріали, які було видано у період 1914–1941 рр. самим Полтавським вчительським інститутом.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1914–1941 рр. Вибір нижньої межі визначається роком заснування Полтавського вчительського інституту. Верхня межа детермінується вторгненням німецьких військ на територію Радянського Союзу, загальною мобілізацією населення, припиненням діяльності досліджуваного навчального закладу.

Територіальні межі дослідження охоплюють м. Полтаву, Полтавську губернію та Полтавську область.

Методологічну основу дослідження становлять підходи: диверсифікаційний (дав змогу дослідити обрану проблему комплексно, врахувавши всю її специфіку); системний (дозволив вивчити генезу розвитку

організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.) послідовно, системно й цілісно); аспектний (вибір певної грані проблеми за принципом виділення у дослідженні найбільш значущих складових); концептуальний (за його допомогою попередньо було розроблено концепцію дослідження); діалектичний (сприяв визначенню зв'язків, які породили причинно-наслідкові явища).

У дослідженні задіяно комплекс методів: загальнонаукові (опис, характеристика, аналіз, синтез – за їх допомогою вдалося узагальнити основні положення сформованих і набутих знань); ретроспективний аналіз, що допоміг виявити основні закономірності, правила та ідеї, які було взято на озброєння й використано в навчально-педагогічному процесі з моменту створення Полтавського вчительського інституту й до сьогодні; порівняльно-історичний (аналіз та зіставлення із сучасним станом особливостей впровадження в навчальний процес основних положень сформованих ідей та знань у досліджуваній період на сучасному етапі діяльності ПНПУ імені В. Г. Короленка); науково-педагогічної екстраполяції (переосмислення та врахування в дослідженні змін цінностей, ідей та прерогатив, які актуальні зараз і які були кардинально іншими в досліджуваній період). Принципи дослідження: всебічності, об'єктивності, історизму, наступності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* систематизовано й класифіковано джерела, які стосуються історії функціонування Полтавського вчительського інституту у 1914–1941 рр.; виявлено основні чинники створення Полтавського вчительського інституту; виокремлено етапи становлення й розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту 1914–1941 рр. у нерозривному зв'язку із суспільно-політичними процесами країни: 1) імперський (1914–1917 рр.); 2) Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців (1917–1921 рр.), поділений на кілька підетапів: діяльності Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, більшовицько-білогвардійський, більшовицький воєнно-комуністичний; 3) НЕПівський

(квітень 1921 р. – серпень 1930 р.); 4) репресивний (з 1930 р. і до початку радянсько-німецької війни в 1941 р.), що складається з підетапів: діяльності Інституту соціального виховання (у такому форматі існував протягом 1930–1933 рр.), діяльності Полтавського педагогічного інституту (1933–1941 рр.); систематизовано основні організаційно-педагогічні засади розвитку Полтавського вчительського інституту (формування матеріально-технічної бази, проведення вступних іспитів, організація навчально-виховного процесу, вплив ідеології і тоталітарного режиму на навчання студентів); здійснено актуалізацію організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту 1914–1941 рр. у сучасних умовах;

- *удосконалено* поняття “організаційно-педагогічні засади” в розрізі досліджуваної проблеми на основі узагальнення поглядів різних учених;

- *подальшого розвитку набули* ідеї відомих викладачів і випускників Полтавського вчительського інституту (Г. Ващенко, В. Верховинця, А. Макаренка, В. Сухомлинського, В. Щепотьєва тощо).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що його результати можуть бути використані дослідниками для створення підручників, навчальних програм, тестів при вивченні історії педагогіки, історії освіти в Україні, методики викладання. Основні положення роботи можна використати при оформленні краєзнавчих та історичних нарисів, альманахів тощо. Основні результати дослідження були використані при підготовці і створенні спецкурсу «Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої педагогічної освіти» (2018) освітньо-професійної програми підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Львівського регіонального інституту Національної академії державного управління при Президентові України (довідка № 86/09 від 08.10.2018 р.), Національної академії державного управління при Президентові України (довідка № 1/15-15-717 від 13.11.2018 р.), Національного педагогічного університету імені

М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/1897 від 06.12.2018 р.), Вищого Навчального Закладу Укооспілки «Полтавського університету економіки і торгівлі» (довідка № 2 від 07.12.2018 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 392/01-60/29 від 04.02.2019 р.), Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 013/101 від 27.02.2019 р.), Управління освіти Виконавчого комітету Полтавської міської ради (довідка № 01-09-01-31/1328 від 19.03.2019 р.), Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая» Полтавського інституту бізнесу (довідка № 52 від 29.03.2019 р.).

Вірогідність, об'єктивність і наукову обґрунтованість результатів і висновків дослідження забезпечено залученням достатньої кількості архівних джерел, мемуарної та наукової літератури з обраної проблеми, яку досліджено в кількох вимірах: історичному, педагогічному, культурному, національному.

Апробація результатів дисертації здійснювалася на засіданнях наукової комісії вченої ради, кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, а також на методологічних семінарах, науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях різних рівнів, зокрема, на *міжнародних*: «Освіта дорослих у контексті цивілізаційних змін: досвід, проблеми, перспективи» (Мелітополь, 2016 р.), «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи» (Дрогобич, 2016 р.), «Людина, природа, техніка у ХХІ столітті» (Полтава, 2016 р.), «Молодєжь в науке и творчестве» (Гжель, Росія, 2017 р.), «Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики» (Київ, 2017 р.); *всеукраїнських*: «Упровадження основних положень Закону України «Про вищу освіту» як засіб забезпечення європейського рівня діяльності вищої школи» (Полтава, 2015 р.), «Актуальні проблеми розвитку сучасної науки» (Полтава, 2016 р.), «Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі» (Дніпро, 2016 р.), «Інноваційність в освіті: пошуки і

перспективи» (Полтава, 2016 р.), «Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю, присвячена 25-річчю Національної академії державного управління при Президентові України» (Київ, 2017 р.), «Педагогіка вищої школи: стратегія, перспективи розвитку, передовий досвід» (Полтава, 2017 р.), «Педагогічна освіта в Україні: пошуки, стратегія, перспективи розвитку» (Полтава, 2018 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 18 одноосібних публікаціях, серед яких: 4 статті у наукових фахових виданнях України з педагогіки; 3 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях, що віднесені до міжнародних наукометричних баз даних; 11 публікацій апробаційного характеру.

Структура роботи. Дисертація складається із анотацій українською та англійськими мовами, вступу, трьох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаної літератури (416 найменувань, із них 109 архівних позицій), 5 додатків. Загальний обсяг дисертації 264 сторінки, основний зміст роботи викладено на 177 сторінках.

Розділ 1. Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої освіти як наукова проблема

У першому розділі дисертації проаналізовано основні підходи дослідників до визначення змісту поняття “організаційно-педагогічні засади”. На основі аналізу цих визначень та їх синтезу запропоноване своє трактування поняття “організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої освіти”. Виявлено та проаналізовано праці дослідників, які займалися вивченням діяльності освітніх закладів, розвитку освіти в Україні та діяльності ПНПУ імені В.Г. Короленка. Проаналізовано джерельну базу дослідження; за основу було взято її наповнення (інформація та те, хто видавав документи) згідно з підходом Д. Раскіна: статистичні матеріали, актові історико-педагогічні джерела, дидактичні джерела, науково-історичні джерела. Показано методологічну основу дослідження, яку становлять підходи, принципи та методи.

1.1. Історіографічний огляд і ступінь наукової розробленості досліджуваної проблеми

Перед тим, як почати досліджувати обрану проблему, доцільно провести історіографічний огляд.

Поняття “історіографія” має грецькі корені. Складається з двох слів: “історія” і “графо”. Перше означає оповідь, розповідь про минуле, а друге – писати. Історіографія базується на ґрунтовному дослідженні робіт попереднього покоління педагогів, істориків, вивченні джерел. Саме тому можна зробити висновок, що історіографія є науковою дисципліною, яка дає можливість простежити еволюційний шлях розвитку і нагромадження знань людством з тієї чи тієї проблеми. Відомий український дослідник Я. Калакура визначав об’єкт історіографічної науки як творців (результат діяльності окремих груп, які брали безпосередню участь у становленні,

формуванні та розвитку національної свідомості українців (важливо не громадян України, а саме українців, як носіїв національної самосвідомості, мови, традицій) [117, с. 16].

Очевидно, що за основу початку формування і розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності закладів освіти та виховання на українських землях можна взяти період становлення та розвитку Київської Русі. Ми маємо чимало джерел, які можуть показати розвиток виховання і педагогіки в Русі, до того часу існують лише окремі дискусійні положення, легенди, перекази й археологічні артефакти, саме тому, зважаючи на розвиток технологій, очевидно, що наступні покоління дослідників уже зможуть цю нижню хронологічну межу посунути.

На сьогодні ґрунтовно вивчене питання розвитку організаційно-педагогічних засад періоду пізньої Гетьманщини – М. Євтухом [86]; XIX ст. — Н. Дем'яненко [72-75], Н. Гупаном [67]; Н. Андрійчук детально проаналізувала у своїй монографії підготовку вчителів народної школи в учительських семінаріях України (1860-1917 рр.) [6], І. Кравченко “Учительські інститути в системі підготовки педагогічних кадрів в Україні (друга половина XIX - початок XX ст.)” [145], той чи той період насиченого на події XX ст. вивчали В. Курило [152], М. Константінов [141], Е. Писарева [198], студентське самоврядування у XIX – початку XX століття вивчав В. Мокляк [176].

Розвиток національної системи освіти у 1917-1920 рр. вивчала Н. Агафонова, яка детально проаналізувала стан розвитку освіти в умовах громадянської війни в Росії та Україні зокрема [3]; про схоже писали: В. Богуславська [20], М. Марчук [166], І. Передерій [194], Н. Ротар [230]. А. Боровик у своєму дослідженні детально розглядав перебіг українізації загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917 – 1920 рр.) [28]. Подібні тези обґрунтовували у своїх дослідженнях О. Завальнюк (“Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917-1920): історичний нарис”) [91], А. Булда

(“Професійна підготовка вчителів історії у період національно-визвольних змагань (1917- 1920)”) [32], В. Коваль [135], О. Машевський детально проаналізували становище вчителя у добу Гетьманату [168].

О. Кір’янова в дисертації “Науково-педагогічна і вчительська інтелігенція радянської України в умовах культурно-освітніх перетворень 20–30-х рр. ХХ ст.: історіографія” детально проаналізувала події перших двох десятиліть у розвитку освітньої інтелігенції УРСР [130], подібне писав В. Липинський “Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки” [154], розвиток і становлення професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні у 1917-1991 рр. вивчала С. Нікітчина [181], схожі тези також формулювали Ю. Чирва [281] та Г. Ясницький [306].

Питання філософії педагогічної освіти висвітлено у працях О. Глузмана [59], С. Гончаренка [65], І. Зязюна [96], В. Кременя [149], В. Лугового [156] та ін. Професійну підготовку в системі вищої освіти досліджувалося в роботах А. Алексюк [4]. Особливої уваги заслуговують праці А. Бойко [22-25], Л. Вовк [49-53], Н. Дем’яненко [72-75], В. Майбороди [159], С. Нікітчиної [181], Ф. Паначина [192], О. Сухомлинської [249], Л. Сущенко [258-259], М. Ярмаченка [305] та ін.

Проблему підготовки педагогічних кадрів на прикладі окремих закладів детально висвітлено: Л. Задорожною “Ідеї педагогічної майстерності в діяльності Глухівського вчительського інституту (1874 – 1917 рр.)” [98], в монографії Ф. Паначина “Педагогическое образование в России: историко-педагогические очерки” [192], дисертаціях Т. Стоян “Університетська освіта в Україні у II половині ХІХ ст.” [246], , О. Терещенко “Становление и развитие классического университета в России ХІХ – ХХ в” у своїй роботі проаналізувала вплив суспільно-політичних та економічних подій на розвиток вищої освіти в тодішній Російській імперії, проаналізувала особливості даного процесу та вплив царської імперської адміністрації [261]. Історію створення окремих закладів висвітлено в дисертаціях Т. Дороніної “Становлення та розвиток Києво-Могилянської академії як вищого

навчального закладу європейського рівня” [83], Т. Косінової “Харківський університет наприкінці XIX – на початку XX ст.” [124], С. Коляденко “Зміст та організація діяльності Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1805-1833)” [140] тощо.

С. Черняк у своїй дисертації “Організаційно-педагогічні засади діяльності Київського Імператорського університету Св. Володимира (1833-1863 рр.)” [279] визначив етапи становлення та розвитку діяльності Київського імператорського університету Св. Володимира означеного періоду; виявив та класифікував провідні тенденції розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності Київського імператорського університету Св. Володимира досліджуваного періоду відповідно до визначених етапів; обґрунтував організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої освіти періоду 1833-1863 рр. тощо. Ним детально проаналізовані особливості вступних іспитів до ЗВО, умови навчання, призначення ректорів, деканів. Організаційно-педагогічні засади він розглядає крізь призму впливу на них суспільно-політичних течій, які відбувалися в тодішній Російській імперії.

У нашому дослідженні важливо було зрозуміти, що зважаючи на специфіку зміни влад, постійній трансформації ЗВО, існуванню та скасуванню факультетів, кафедр, заочної, вечірньої та денної форм навчання, наукових дисциплін і цілих науково-педагогічних шкіл, діяльність яких завжди була пов’язана із особливостями політичної кон’юнктури, бо освіта в усі часи була частиною політики, проаналізувати і простежити вплив керівництва держави на ЗВО.

Значущою умовою дослідження даної проблеми також є визначення хронології та періодизації науково-педагогічної думки. Досліджуваний нами період сягає 27 років: з 1914 – часу створення ЗВО до 22 червня 1941 р. – моменту нападу Німеччини на Радянський Союз і початку радянсько-німецької війни. Якщо з верхньою межею все зрозуміло, то щодо нижньої межі ми керувалися тим, що початок війни призвів до зміни внутрішнього життя країни, почалася евакуація закладу, викладачів, найбільш необхідних і

важливих документів, що фактично призвело до зміни звичних умов життя і відклало розвиток як цього навчального закладу, так і педагогічної науки в СРСР і тодішній Україні зокрема до мирних часів. При виборі періоду ми також керувалися тим, що за попри відносно невеликий проміжок часу у полтавському ЗВО вже встигли попрацювати і повчитися відомі педагоги, діячі науки, відомі у всьому світі, серед яких: Антон Макаренко, Володимир Щепотьєв, Григорій Ващенко, Василь Сухомлинський, Василь Верховинець та багато інших.

З метою з'ясування особливостей освітнього процесу і функціонування Полтавського вчительського інституту в період 1914-1941 рр., систематизувати, проаналізувати та узагальнити наявний фактичний матеріал: законодавчі акти (постанови, закони, укази, які видавали керівні органи Російської імперії, України, СРСР та сам університет), відомчі нормативні документи (розпорядження міністерств, ради народних комісарів, попечителів, ректорів). За їх допомогою можна простежити механізми, відповідно до яких регулювалися педагогічна і наукова діяльність та здійснювалося управління інститутом. Важливим є використання праць з історії інституту для аналізу впливу загальнодержавних і локальних процесів на його функціонування.

Оскільки опрацьована в ході дослідження база є доволі значною, то нами була проведена її класифікація. За основу було взято її наповнення (інформація та те, хто видавав документи) згідно з підходом Д. Раскіна [225].

1. Науково-історичні джерела. Сюди ми віднесли напрацювання в галузі історії розвитку освіти, навчання в Російській імперії, українських землях (історія університетів, інститутів, шкіл) та в Полтавському педагогічному університеті.

Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту ще не були предметом дослідження, хоча окремі аспекти були підняті дослідниками і на сьогодні є доволі важливими.

Важливими є роботи Л. Бабенко [10-11], Л. Булави [30-31], Б. Года [60-63], О. Єрмака [60-63, 87-88], П. Киридона [128], В. Мірошніченка [172-174], М. Рудинського [232] та інших.

Відомий полтавський історик М. Рудинський жив на початку і у середині ХХ століття. У 1917 р. він переїхав жити до Полтави, де спочатку був завідувачем Полтавського педагогічного бюро при місцевому земстві, а згодом створив і очолив Художній музей. Пізніше дослідник працював співробітником та директором Краєзнавчого (у той час Центрального пролетарського музею Полтавщини). Він відомий як автор багатьох праць про архітектурні будівлі Полтави, а також про розвиток педагогічного факультету. Стаття має назву “В справі заснування в Полтаві факультету педагогічного” і є цінним джерелом сучасника розвитку полтавського ЗВО. Автор докладно проаналізував передумови, розвиток, особливості та труднощі, з якими зіткнулася українська інтелігенція під час заснування закладу в Полтаві [232].

Важливим джерелом для нашого дослідження також є щоденник А. Несвицького “Полтава в дни революции и в период смуты 1917–1922 гг.: Дневник”, у якому чітко висвітлено суспільно-політичні події в Полтаві періоду громадянської війни та становлення радянської влади. Робота допомагає простежити соціальні перепитії і знакові події, які впливали на розвиток всього українського суспільства й освіти зокрема. Тут оповідається про безчинства банд в часи революції, снування по місту демобілізованих солдат, проблему з продовольством, дровами, розпуск навчальних закладів через брак коштів. Також цікавою є інформація від свідка про розграбування й злочини проти містян з боку більшовиків у період окупації Полтави червоними. Окрім власне місцевих подій, автор також докладно пише про міжнародну політику, очевидно користуючись матеріалами преси. Останній запис датований 3 березня 1920 р.

Щоденник тривалий час був невідомий для загалу, був знайдений робітником М. Пелихом. Стараннями співробітників Полтавського архіву

важливий документ вдалося видрукувати у 1995 р.. Робота зараз є у вільному доступі, текст поданий мовою оригіналу – російською. Також у книзі містяться коментарі до термінів і понять того часу, важливих осіб, про яких писав автор, якщо вдалося встановити їхні прізвища і становище в суспільстві, яке вони займали на той час [401].

Ще одне важливе джерело для дослідження – це статті учасника заснування Українського університету в Полтаві В. Щербаківського – відомого професора, історика, археолога, діяча Центральної Ради, члена Наукового товариства імені Шевченка. З початку Української національної революції 1917 р. був комісаром з охорони пам'яток старовини та мистецтв на Полтавщині. Згодом став керівником Полтавського губернського комітету охорони пам'яток мистецтв і старовини. За часів гетьмана Павла Скоропадського був аташе мистецької місії Української держави при дворі імператора Австро-Угорської імперії у Відні.

У вересні 1918 р. він був одним із ініціаторів відкриття українського університету в Полтаві. Саме у ньому він і викладав до 1922 р., маючи звання професора. Також В. Щербаківський був редактором “Вісника Полтавського губернського громадського комітету”. Багато мандрував з лекціями до Прилук, Миргорода та Хорола, привозячи звідти цікаві експонати до Народного музею, де він був головою археологічного відділу. Проте, знаходячись в умовах тиску більшовиків і усвідомивши поразку українців у боротьбі за свою державність, у 1922 р. вчений виїхав до Праги, де став професором Українського вільного університету.

У рамках нашого дослідження для нас цікавими є матеріали В. Щербаківського, які вийшли під назвою “Український університет у Полтаві: спогади”. У своїй роботі автор детально аналізує обставини, особливості та умови створення університету в Полтаві, перші труднощі та успіхи у його діяльності [303].

Цікавою є праця В. Лобурця, яке має назву “Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка (нарис історії)”. Ним було піднято питання розвитку та трансформаційних процесів у ЗВО[155].

Відома в Полтаві співробітниця обласного архіву В. Жук у своїй роботі “Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка мовою музейних експонатів (Нариси про музеї, музейні кімнати, музейні аудиторії)” ретельно дослідила особливості розвитку музейних аудиторій, перебіг їх створення та видатних педагогів, яким вони присвячені [90].

У колективній монографії науковців, пов’язаних багатолітньою роботою з ПНПУ імені В. Г. Короленка (О. Єрмака, Б. Года, П. Киридона) “Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: історія і сучасність” (2009 р.) детально проаналізовано історію ЗВО від моменту заснування до часу написання книги. Показано розвиток через призму зміни суспільної моделі, суспільно-політичних подій того часу, трансформацію процесів викладання і зміну матеріального становища закладу. Також ними були підготовлені ряд статей стосовно розвитку Полтавського вчительського інституту до, під час і після радянсько-німецької війни. Проаналізовано особливості функціонування історико-філологічного факультету в Полтаві [62].

Окремий інтерес становлять роботи П. Киридона. Зокрема, “Освітня справа доби гетьманату (квітень – грудень 1918 р.) в контексті сучасної вітчизняної історіографії Української Держави П. Скоропадського” та стаття, присвячена першому директору Полтавського вчительського інституту Олександру Волніну [127-128].

Важливою є праця, присвячена 95-літтю заснування Полтавського вчительського інституту, у якій досліджено історію становлення та розвиток факультету філології та журналістики. Авторами її стали викладачі факультету під керівництвом декана В. Кононенка. У роботі детально проаналізовано умови вступу на факультет, його трансформація у повоєнний період і до 2009 р.. Окремо розкрита тема, пов’язана із періодом навчання в

ньому видатного педагога В. О. Сухомлинського, показано вплив на його світогляд наставників, які привили йому почуття патріотизму, любові до дітей, праці, їх розуміння та взаємопов'язаність, що пізніше знайшло відображення у його теорії “виховання у праці” [116].

Окремо треба виокремити цикл статей, виданих цими авторами у 2014 р. до століття університету, які були надруковані в журналі “Історична пам'ять”. У них детально показано умови заснування закладу, причини і особливості тих труднощів, з якими зіткнувся перший директор О. Волнін та перші студенти; його діяльність, вплив більшовицької і так званої “білої” (армії А. Денікіна) окупації; евакуація під час радянсько-німецької війни та особливості діяльності ЗВО за межами України; повоєнна відбудова (економічні та матеріально-технічні труднощі помножені на повоєнний голод 1946 р.); науково-педагогічна діяльність в інституті за часів М. Хрущова, так звана “відлига”; діяльність у часи “застою”, які були найбільш плідними для університету, бо саме у цей час ректором був І. Зязюн, який доклав чимало зусиль до перетворення ЗВО в один із центрів педагогічної освіти не лише України, а і всього СРСР, значно розширивши матеріально-технічну базу; “перебудови”, та пов'язані із цим процесом відродження забутих педагогічних імен (таких як Г. Ващенко), та підняття проблеми “народної педагогіки” в традиціях українського народу; перші роки української державності, пов'язані з труднощами в економіці, збіднінням, але українізацією ЗВО та поверненню до традицій [31, 60, 63, 127, 282].

Дослідники монографії за редакцією викладача кафедри географії та методики її викладання Л. Булави “Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914-2014 роки)”, яка була видана до століття ЗВО, детально проаналізували особливості історії, функціонування закладу. Окремо розглянуто, на основі спогадів, архівних джерел, документів, особливості підготовки географічних кадрів та діяльності природничого факультету. Робота є однією з кращих у питанні вивчення особливостей

діяльності окремого факультету (у цьому випадку природничого), показує трансформацію географічної освіти у Полтавському педагогічному, процес створення відповідної кафедри та її перехід у підпорядкування історичного факультету, трансформації навчального та педагогічного процесу в умовах зміни влад та здобуття Україною незалежності в 1991 р., що поклало початок українізації ЗВО і зміні векторів діяльності. Дослідження охоплює 100 років функціонування закладу з 1914 по 2014 роки [30]. Ще однією важливою працею Л. Булави є стаття “О. Т. Булдовський і В. Ф. Ніколаєв – голови науково-навчальної ради Полтавського педінституту, як колективного органу управління в 1920-1921 рр”, де він докладно аналізує біографію та умови роботи двох видатних учених, які доклалися до розбудови полтавського ЗВО [31].

Вагомий внесок і доктора історичних наук, професора кафедри історії України ПНПУ імені В.Г. Короленка Л. Бабенко, яка займалася питаннями дослідження репресованих. Так, нею детально вивчена постать В. Щепотьєва, який був ректором ЗВО; проаналізовано його біографію, місце народження, особливості заслання і загибелі від рук каральних органів та педагогічна і наукова спадщина [10]. Також дослідниця детально аналізувала перебіг репресій у 1920–1930-х роках у Полтавському педагогічному інституті [11]. Окрім Л. Бабенко досліджував постать В. Щепотьєва П. Ротач [231].

Не менш важливим є дослідження С. Бояринцева “История учебных заведений Полтавы до 1917 года”. У книзі детально проаналізовано структуру, особливості діяльності та функціонування навчальних закладів міста, окрім Петровського кадетського корпусу. У роботі можна простежити, зокрема умови функціонування освіти, а також зробити висновки стосовно передумов та особливостей створення Полтавського вчительського інституту [29]. Цікавими є дослідження В. Мірошніченка стосовно релігійного та педагогічного виховання у часи існування Полтавського інституту народної освіти [172-174].

2. Дидактичні джерела. Сюди ми віднесли напрацювання у ЗВО у плані навчальних програм, планів, а також результатів (протоколів) по зборам науково-педагогічних кадрів та студентського активу, а також праці педагогів, які були пов'язані з Полтавським вчительським інститутом упродовж досліджуваного періоду. Варто відзначити, що тривалий час аналізу і дослідженню піддавалися не самі умови функціонування і розвитку Полтавського ЗВО, а результати його роботи, ідеї випускників та викладачів (А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Ващенко, В. Щепотьєва, В. Верховинця, А. Зазюна, створення кафедри педагогічної майстерності, функціонування наукових шкіл та гуртків тощо). Саме тому утворився парадокс, коли про учених, випускників та здобутки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка можна говорити набагато більше, аніж про особливості розвитку організаційно-педагогічних засад.

У цьому контексті цікавими є дослідження багаторічної завідувачки кафедри загальної педагогіки та андрагогіки А. Бойко, які вона проводила разом з ректорами ПНПУ імені В. Г. Короленка В. Пащенком та М. Степаненком. Зокрема ними були підготовлені статті: “А. С. Макаренко – наш сучасник” [22], “Педагогічна спадщина А. С. Макаренка в інтегрованому освітньому середовищі” [26], де чітко простежене застосування та аналіз набутого видатним педагогом досвіду. “Виховні ідеали та педагогічні настанови В.О. Сухомлинського” [24], присвячена аналізу системи цінностей і поглядів випускника Полтавського педагогічного. “Тригорій Ващенко: віхи життя і творчості” [25], у цій статті дослідники простежують непросту долю українського педагога, який жив у часи СРСР і розгулу сталінських репресій, його роботу в умовах німецької окупації та міграцію на Захід. Проаналізована система цінностей та педагогічних ідей. Надзвичайно важливими є праці Г. Хілліга, які стосувалися дослідження та аналізу спадщини А. Макаренка [273-274].

Ґрунтовними є роботи Н. Дем'янка, які присвячені розвитку, становленню та налізу педагогічної та музичної спадщини В. Верховинця. Зокрема, нею була підготовлена монографія “Формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В. М. Верховинця” та ряд статей [76-78].

Саме тому не менш важливим є аналіз праць, спогадів та розробок, здійснених педагогами та науковцями, які жили в досліджуваний період. Зокрема, твори Г. Ващенка “Виховний ідеал” [32], “Проект системи освіти в самостійній Україні” [35], В. Верховинця “Весняночка” [40-42], “Пісні та романси” [43], “Про фольклор в опері “Наталка Полтавка” [44], “Теорія українського народного танцю” [45], “Хорові твори” [46], А. Макаренка “Очерк о работе Полтавской колонии им. Горького”, “Публичные выступления (1936-1939 гг.)” [161], А. Волніна “Антон Семёнович Макаренко в учительском институте. Воспоминания” [54], В. Сухомлинського “Директор школи” [250], “Лист дочці” [252], “Народний учитель” [253], “Наша добрая сім'я” [254], “Не топтаться на месте” [255], “Серце віддаю дітям” [256], “Як любити дітей” [257].

3. Статистичні матеріали. Сюди входять звіти, накази директора Полтавського вчительського інституту, попечителя Київського учбового округу, дані про кадровий склад та інше.

4. Актіві історико-педагогічні джерела. Сюди ми віднесли розпорядження, які видавали органи царської влади, попечитель округу, органів УНР, Директорії, Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського, Добровольчої армії Антона Денікіна, більшовиків, УРСР, СРСР. Ці групи документів зберігаються в архівах.

Увесь комплекс матеріалів, які мають важливе практичне значення для нашого дослідження, знаходяться у чотирьох архівах, а саме: Центральному державному історичному архіві, Центральному державному архіві органів влади та управління (обидва знаходяться у Києві), Державному архіві

Полтавської області, архіві Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (обидва у Полтаві).

У Центральному державному історичному архіві у фонді 707, що має назву “Управління попечителя Київського учбового округу”, в описі 229 містяться документи, які пов’язані із управлінням Полтавського вчительського інституту протягом царського періоду (1914-1917 рр.) до революційних подій. Там же міститься розпорядження попечителя Київського учбового округу (куди входила й Полтава), переписка попечителя з директором вчительського інституту, накази. Крім того, у цьому ж описі знаходиться інформація стосовно стану справ з учительськими училищами, розвитком матеріальної бази закладів.

Окремий інтерес становлять документи, пов’язані з передісторією становлення Полтавського вчительського інституту, а також ситуацією в Російській імперії на початку ХХ століття (ситуація у студентському середовищі, студентські гуртки та об’єднання, взаємодопомога студентів університетів), що поліпшує усвідомлення суспільно-політичної та національної (стосовно українців) ситуації в імперії, які знаходяться у фонді 275 “Київське охоронне відділення” (опис 1).

Центральний державний архів органів влади та управління має ширші межі використання: документи в ньому охоплюють решту досліджуваного періоду 1917-1941 рр. Необхідні для дослідження документи знаходяться у фонді 166 “Народний комісаріат освіти/НКО/УСРР”, описи 1, 2, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12. У фонді 2201 “Міністерство народної освіти та мистецтв Української держави. Департамент загальних справ. Відділ статистичний”. Опис 1. У фонді 2582 “Міністерство народної освіти та мистецтв Української народної республіки. Департамент вищої школи”, опис 1. У цих документах зберігається інформація про роботу Полтавського відділу народної освіти, звіти, схеми, учбові плани, протоколи засідань про організацію дитячих садків, фінансування освітніх установ, забезпечення шкіл підручниками та інше. Крім того, дається список усіх лекторів, викладачів та співробітників

Полтавського педагогічного інституту, які працювали у закладі протягом досліджуваного періоду.

Також подається список матеріально-технічної частини, можна схарактеризувати ступінь забезпечення закладу усім необхідним. Окремо знаходимо матеріали про призначення і розподіл стипендій, їхній розмір. Про співпрацю полтавського ЗВО зі школами, сільськогосподарськими школами, технікумами та іншими закладами вищої освіти. Описані також відомості про капітальний ремонт будівлі закладу, гуртожитків, забезпечення пільгового проїзду студентів, виділення коштів на закупівлю закордонного обладнання.

Важливим є те, що окрім матеріального забезпечення, у документах містяться звіти та інформація, що стосується пропагандистської роботи комуністичної партії, спрямованої на виховання молоді нового типу: (про збори до п'ятиріччя Полтавського інституту народної освіти, відзначення 50-річчя смерті Карла Маркса). Що стосується періоду національно-визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр., то там знаходимо матеріали про українізацію ЗВО, діяльність історико-філологічного факультету в Полтаві та проблеми у його функціонуванні.

Державний архів Полтавської області. Особливістю дослідження джерел цього архіву є те, що значна частина документів періоду, який ми вивчаємо, не збереглася. Частина була втрачена у 1941 р. при евакуації радянської влади і Червоної армії з міста, причому значна частка документів, які змогли вивезти до Полтави, так і не повернулися. Документи ж, які вціліли і лишилися в місті, було знищено у 1943 р. при відступу німців з міста. Більшість документів у даних фондах охоплюють пізній етап дослідження (початок 40-х років). Окремі документи присвячені 20-30-тим рокам.

Документи та матеріали, які допомагають у нашому дослідженні, знаходяться у фонді 363 “Полтавський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (окрвиконком), м. Полтава Полтавського округу” (опис 1). У ньому містяться матеріали,

присвячені результатам засідань президії Полтавського окрвиконкому в другій половині 20-х років. У фонді 495 “Відділ народної освіти Полтавського губернського виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (губнаросвіта), м. Полтава Полтавської губернії” (опис 1) містяться документи про звітність Полтавського інституту народної освіти, поліпшення утримання дітей, студентів, постанови народних комісарів УСРР.

У фонді 533 “Центральне бюро професійних спілок Полтавщини з лютого 1920 р. – губернське бюро професійних спілок Полтавщини з листопада 1920 р. – Полтавська губернська рада професійних спілок (губпрофрада), м. Полтава Полтавської губернії” (опис 1) знаходимо інформацію про тарифну ставку, рівень заробітної плати викладачів та співробітників освіти Полтавщини на початку 1920-х рр.. У фонді 1503 “Полтавський губернський виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (губвиконком), м. Полтава Полтавської губернії” (опис 1) містяться документи, які присвячені засіданню президіуму і секретаріату Полтавської міської ради протягом січня – грудня 1923 р.

У фонді 1507 “Полтавський педагогічний інститут з 1935 р. – Полтавський державний педагогічний інститут Народного комісаріату освіти УСРР з 1946 р. – Полтавський державний педагогічний інститут імені В.Г.Короленка Міністерства освіти УРСР, м. Полтава Полтавської області” (опис 1,4) знаходиться інформація стосовно кошторису, статуту Полтавського державного педагогічного та вчительського інституту, Накази всесоюзного комітету в справах вищої освіти при РНК СРСР, Штатний розпис, листування з наркоматом освіти УРСР, плани проведення урочистих заходів, протоколи засідань державної екзаменаційної комісії. Більшість документів охоплюють період з 1939 до 1941 р., проте зустрічаються і матеріали за 1934-1938 рр.

Фонд 1865 “Полтавський губернський військово-революційний комітет (губ ревком) м. Полтава Полтавської губернії” (опис 1): у ньому містяться

документи, присвячені наказам і розпорядженням Полтавського губернського відділу народної освіти щодо заробітної плати учителям за січень-грудень 1920 р. У фонді 3872 “Відділ управління Полтавського губернського виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. м. Полтава Полтавської губернії” (опис 1) знаходяться документи, у яких представлені накази Полтавського губвиконкому по відділу народної освіти протягом січня-листопада 1921 р. Фонд 3986 “Інспектор народних училищ Полтавського повіту першого району м. Полтава” (опис 1) містить документи про заборону та обмеження викладання української мови в навчальних закладах України (період денікінської окупації жовтень – листопад 1919 р.). Фонд 8831 “Колекція документів з історії Полтавщини” (опис 15) містить цікаві документи, щоденники учасників суспільно-політичних подій початку і першої половини ХХ століття.

Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка містить важливі документи, які стосуються досліджуваного періоду. Це стосується наказів директора з особового складу. На цей момент у ПНПУ імені В. Г. Короленка зберігаються матеріали, які охоплюють період 1931-1941 рр. У цих документах міститься інформація стосовно розвитку педагогічних кадрів у закладі, детально показаний процес боротьби з “незгідними”, зокрема висвітлена “профілактична” робота із викладацьким складом, яких обвинувачували у “буржуазному націоналізмі”, дається склад викладачів, а також зміни, пов’язані з переїздом, арештом, звільненням співробітників.

Варто зазначити, що окремі правові норми і результати з’їздів є у вільному доступі в мережі Інтернет, або видрукувані, як то: “Высочайше утверждённое Положение об Учительских институтах № 50909 от 31 мая 1872” [48], “Временные правила организации студенческих учреждений в высших учебных заведениях ведомства Министерства Народного просвещения” (1902 р.) [55], “Всеукраїнський учительський з’їзд: тези докладів, дебатів, постанови” (1917 р.) [56], “Декларация по дошкольному

воспитанию: декрет : [принят Советом нар. комиссаров РСФСР 20 нояб. 1917 г.]” [69], “Конституция РСФСР (Основной закон) от 10 июля 1918 г.” [142], Положение о высших учебных заведениях РСФСР [204], Положение о Единой Трудовой Школе Российской Социалистической Федеративной Советской Республики (Положение) [205], “Постанова Міністерства народної освіти від 27 липня 1918 р. про затвердження планів навчання в учительських семінаріях та інститутах” [210], “Постанова Ради Народних Комісарів Союзу РСР і Центрального Комітету ВКП (б) № 74, червень 1936 р.” [211], “Постановление о реорганизации вузов, техникумов и рабфаков” [212], “Постановление от 19 сентября 1932 года “Об учебных программах и режиме в высшей школе и техникумах” [213], Постановление от 23 июня 1936 года “О работе высших учебных заведений и о руководстве высшей школой” [214] тощо.

Також важливим джерелом є коротка історія і відомості кафедр ПНПУ імені В. Г. Короленка, які розміщені на офіційному сайті університету й підготовлені співробітниками закладу вищої освіти, біографія провідних науковців [112-114, 121-125].

Окремим важливим джерелом у нашому дослідженні є наукові матеріали, які були видані у період 1914-1941 рр. самим Полтавським учительським інститутом. Зокрема такими є “Записки Полтавського інституту народної освіти”. А саме 1 та 3-6 том, які були видрукувані в закладі протягом 1925-1946 рр. Тут можна знайти відомості про розвиток ЗВО, його функціонування, зростання матеріально-технічної бази, обладнання кабінетів, науково-педагогічні кадри, а також фотографії зроблені у час, коли виходили збірники [102-105].

Отже, Полтавський педагогічний університет є одним із провідних навчальних фахових закладів, з багатою історією і якістю підготовки фахівців. Історію діяльності ПНПУ імені В.Г. Короленка вивчали Л. Бабенко, Г. Білик, Л. Булава, Б. Год, О. Єрмак, В. Жук, В. Лобурець, П. Киридон, М. Рудинський, С. Шевчук, В. Щербаківський та ін. Аналізуючи праці

дослідників, які вивчали особливості організації навчального процесу, можна залучити ці напрацювання як досвід для реформування вищої педагогічної освіти. Важливим джерелом з дослідження історії ЗВО є напрацювання дослідників, мемуарна література, нормативні акти. За основу класифікації джерельної бази було взято підхід Д. Раскіна: статистичні матеріали (звіти, накази директора Полтавського вчительського інституту, попечителя Київського учбового округу, дані про кадровий склад та інше), актові історико-педагогічні джерела (розпорядження, які видавали органи царської влади, попечитель округу, органів УНР, Директорії, Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського, Добровольчої армії Антона Денікіна, більшовиків, УРСР, СРСР), дидактичні джерела (напрацювання у ЗВО у плані навчальних програм, планів, а також результатів (протоколів) по зборам науково-педагогічних кадрів та студентського активу), науково-історичні джерела (напрацювання у царині історії розвитку освіти, навчання у Російській імперії, Україні (історія університетів, інститутів, шкіл) та у Полтавському педагогічному університеті).

1.2. Термінологічний аналіз базових дефініцій організаційно-педагогічних засад діяльності закладу вищої освіти

Поняття “організаційно-педагогічні засади” цікавило багатьох дослідників, кожен з яких пропонував своє визначення цієї дефініції. Так, Л. Шерстюк у своєму дослідженні розуміє під організаційно-педагогічними засадами педагогічні основи та принципи навчання разом з основними положеннями його організації [301].

В. Ушакова розуміє їх як сукупність положень, які є концептуально значимими, що обґрунтовують пріоритетність розробок з вивчення передумов, визначення умов, створення програмно-методичного й нормативного оснащення процесів збагачення професійного потенціалу

фахівців та створення додаткових можливостей їх соціально-професійної затребуваності [265].

Дослідниця Т. Козак визначає це поняття як сферу діяльності освітян усіх рівнів, яка спрямована на реалізацію чинників, що визначають сутність системи організації навчання, забезпечуючи активність усіх учасників освітнього процесу, стимулюючи свідоме засвоєння навчального матеріалу, впливаючи на ефективність педагогічного процесу в цілому [139]. До організаційних засад дослідник відносить вирішення органами управління в освіті проблем нормативного забезпечення інноваційних технологій навчання. “Педагогічні засади”, згідно з дослідженням Т. Козака, передбачають розв’язання організаційно-методичних завдань реалізації кредитно-модульної системи, враховуючи психолого-педагогічні чинники навчання студентів педагогічних ЗВО; змін у роботі викладача; посилення ролі студентського самоврядування; формування та контроль професійної компетентності випускника педагогічного ЗВО.

Сукупністю структурних, науково-методичних, педагогічних, матеріально-технічних умов, що характеризують і забезпечують навчально-виховний процес називає організаційно-педагогічні засади Л. Оружа [189].

Дослідниця Л. Березівська визначає “організаційні засади” як підготовку, розробку і прийняття основоположних документів, за допомогою яких буде здійснюватися та реалізовуватися реформа її організаторами і учасниками. До педагогічних (процесуально-змістових) засад відносить педагогічні причини й цілі, принципи, напрями, результати і наслідки, досвід реформ [13].

В. Стельмашенко переконує, що термін “організаційно-педагогічні” означає реалізацію загальнодидактичних принципів доступності, науковості, системності, наочності, зв’язку теорії з практикою; узгодженість базової освіти з метою та завданнями підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів; опору на принципи фундаменталізації та інтеграції базових знань, забезпечуючи внутрішні зв’язки між компонентами системи

управління якістю підготовки фахівців; динамічність та гнучкість системи фахових знань відповідно до напрямів професійної ієрархії; відповідність відібраного навчального матеріалу освітньо-професійних програм змісту науки, системі понять та спеціальностям у певній галузі знань [245].

Дослідниця Р. Вайнола до педагогічних засад відносить фундаментальні наукові положення педагогіки та психології, які стосувалися питання розвитку особистості (поняття, концепції, моделі, педагогічні закономірності); теорії та методики професійної освіти та соціальної педагогіки, які спрямовані на забезпечення досягнення мети та завдань професійної підготовки майбутніх фахівців [34].

Важливими складовими організаційно-педагогічних засад є “організаційно-педагогічні умови”. Зокрема, дослідник Л. Гаврутенко у своїх дослідженнях зазначала, що зараз часто виникає ситуація, пов’язана із невизначеністю вимог, які стосуються підготовки спеціалістів (у тому числі педагогічної спеціальності) та неузгодженість законодавчої бази з цього приводу. Саме тому вона пропонує вживати загальне поняття “умови”. Під цією категорією вона, користуючись різними словниками, розуміє загальні сукупності змінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, які впливають на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, його поведінку; виховання і навчання, формування особистості [57], [296, с. 36]. При цьому з точки зору філософії, вона виходить від поняття “умова” як фактор, вважаючи її рушійною силою будь-якого прогресу [57], [268].

Саме тому, провівши такий аналіз, Л. Гаврутенко дає визначення і розуміє педагогічні умови як обставини, при яких елементи процесу навчання (знання, вміння та навички) впливають на формування професійного досвіду студента та сприятиме його реалізації в певній сфері діяльності [57, 5 с.]. Але при цьому вона вважала, що підготовка будь-яких спеціалістів надзвичайно залежить від того, які методи, прийоми, засоби та форми використовуватиме викладач у своїй професійній діяльності. Саме це, на її думку, повинно забезпечити розвиток особистісних якостей студента,

таких як: наполегливість, цілеспрямованість, критичність мислення та відповідальність під час прийняття та схвалення будь-яких рішень.

Дослідник С. Висоцький вживає поняття “умови” для позначення сукупності об’єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його здійснення, які забезпечують реалізацію поставлених педагогічних завдань [47].

Учений В. Андреев писав про те, що дидактичні умови виступають результатом процесу “цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей” [5].

В. Манько визначає “педагогічну умову” як взаємопов’язану сукупність параметрів внутрішнього стану та характеристик діяльності зовнішнього стану, які забезпечують високу результативність у ході навчального процесу з відповідністю оптимальності психолого-педагогічних критеріїв [165].

Дослідники А. Ашеров та В. Логвіненко у своїй колективній роботі “Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів” зазначали, що всі педагогічні умови мають відповідати таким вимогам: чітко визначена структура, системний характер, забезпечення існування зв’язків елементів цієї структури, максимально враховувати професійну підготовку студентів (її особливості зокрема) у питанні їхньої майбутньої професійної діяльності [9].

На думку О. Федорової “педагогічна умова” виступає сукупністю об’єктивних можливостей у змісті навчання, методах, організаційних формах та матеріальних можливостей задля її втілення, задля виконання поставлених цілей і завдань [267].

Схожу тему, щоправда для підготовки студентів економічних ЗВО, розглядав Є. Іванченко. Вона визначила педагогічну умову через твердження, що вона виступає обставиною, яка обов’язково впливає на розвиток якостей студентів як особистісних, так і професійних. Аби розвинути особистісні та

професійні якості якнайкраще, потрібно створити позитивні мотиваційні настанови (при особистісно-орієнтованому навчанні), використовувати міжпредметні зв'язки під час навчального процесу, сюди ж Є. Іванченко додає обов'язкове використання інформаційних технологій як важливої складової для професійного зростання в процесі навчання студентів [109].

Дослідники та педагоги А. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистий під педагогічними умовами розуміли чинники, які є вирішальними у питанні досягнення мети. Їх вони поділяли на зовнішні (сюди вони віднесли об'єктивне і незаангажоване ставлення викладача до студентів, максимально прозору систему оцінювання знань, стан матеріально-технічної бази (якість освітлення навчальних приміщень, температуру, вологість у них)) та внутрішні (це більше стосувалося студентів: стан їхнього здоров'я, мотиви в навчанні, риси характеру, темпераменту) [188].

Подібні тези висунула і В. Стасюк. Важливими для розвитку студентів вона вважала такі педагогічні умови: правильна організація педагогічного процесу, який спрямований на розвиток професійних якостей фахівців, активне використання особистісно-орієнтованого підходу, максимальний розвиток міжпредметних зв'язків під час викладання з метою всебічного гармонійного розвитку студентів [244].

В. Зінченко виділяє такі педагогічні умови для розвитку студентів природничих, технічних та економічних спеціальностей: обов'язкове забезпечення взаємозв'язків начального процесу з практичною господарською діяльністю, розвиток у студентів умінь та навичок задля вирішення господарських та фінансових завдань (надзвичайно важлива і актуальна на сьогодні умову в силу того, що директор загальноосвітнього навчального закладу все більше отримує менеджерських функцій і його метою є забезпечення конкурентоздатності свого навчального закладу, що, очевидно, без практичних управлінських навичок неможливо), максимальне наближення процесу підготовки студентів усіх спеціальностей до оволодіння практичними знаннями та навичками [107].

У своєму дисертаційному дослідженні “Організаційно-педагогічні умови підготовки бакалаврів економіки у коледжі II рівня акредитації” Н. Житник виділила такі педагогічні умови функціонування і діяльності коледжів, окремі з них чудово підходять для такого ж трактування діяльності педагогічних університетів: обов’язковість науково-методичного забезпечення навчального та виховного процесів, загальне впровадження новітніх технологій для навчання студентів, створення умов для їх ефективної самостійної роботи, обов’язковий особистісно-орієнтаційний підхід у процесі взаємодії викладач-студенти [89].

Б. Чижевський переконаний, що організаційно-педагогічні умови відображають залежності функціонально-суттєвих компонентів і складових педагогічного явища від комплексності об’єктів (сюди він відносить стани, процеси, взаємодії) у їх різних проявах [280, с. 82].

А. Зубко дав чітку класифікацію організаційно-педагогічних умов розвитку і покращення навчально-освітнього процесу у педагогічних освітніх закладах: умови, які забезпечують освітній процес (сюди вона віднесла рівень професійної майстерності викладачів та вчителів, ступінь усвідомленості і готовності до процесу навчання учнів/студентів), умови, які повинні забезпечити процес удосконалення навчально-виховного процесу (матеріальне, технічне забезпечення освітнього процесу, якість аудиторій, та наочних засобів) [108].

Л. Гаврутенко вважає, що обов’язкове використання міжпредметних зв’язків, при вивченні фахових предметів, задля зростання рівня компетентності та професіоналізму студентів та зростання їх зацікавленості у навчальному процесі є необхідною умовою задля покращення засвоєності знань студентами [57, с. 7]. Міжпредметні зв’язки відіграють велике значення в організаційно-педагогічних засадах.

Згідно з дослідженнями М. Фіцули, міжпредметні зв’язки виступають узгодженістю навчальних предметів, які забезпечують розгляд фактів та явищ під різним кутом зору, з урахуванням усіх думок, позицій та трактувань

різних начальних предметів [270]. Саме тому міжпредметні зв'язки мають створити умови для забезпечення системності та єдності навчального процесу стосовно процесу підготовки майбутніх фахівців, забезпечення єднання фахових предметів у єдину одиницю як засіб аналітичного визначення спрямованості до процесу підготовки, забезпечення таких умінь шляхом створення умов для професійного світогляду та раціонального ходу мислення.

Сам процес навчання повинен відбуватися на основі використання на практиці активних методів, які повинні забезпечити професійний розвиток тих, кого навчають. Активні методи, такі як ділові ігри, тренінги, робота у великих та малих групах, дискусії, вирішення проблемних завдань, забезпечують активну участь студентів у навчальному процесі. Завдяки цьому підвищується теоретична підготовка, а відповідно зростає загально-якісний рівень здобутих професійних умінь і навичок, паралельно з цим підвищується мотивація в навчанні, зростає рівень самостійної роботи, виникає здорова конкуренція між студентами, яка сприяє їх до пошуку самоаналізу, самооцінки, розвитку та вдосконалення, а це основа для загально-росту та інтелектуального розвитку. Для викладача така ситуація повинна мотивувати шукати нові технології в навчанні для кращого донесення інформації та відповідно покращенню їх рівня підготовки.

Тому процес запровадження активних методів навчання під час викладання базових наукових предметів повинен забезпечити загальнонауковий та професійний розвиток студентів через розвиток навичок до самоосвіти, оцінювання себе, пізнання своїх індивідуальних особливостей, що має забезпечити підготовку конкурентоздатних фахівців у відповідній професії.

Професійно-педагогічні умови під час навчання дають змогу вдосконалити процес передачі знань, сприяти покращенню засвоєнню вже здобутих умінь, знань та навичок і ефективнішого їх використання в практичній діяльності. Варто не забувати, що в ході реалізації цих завдань не

можна не враховувати міжособистісні стосунки по лінії викладач-студент, педагог має забезпечити мотивацію студентів до навчальної діяльності та бажанням у майбутньому використати вже набуті ними знання на практиці. Ці правила і принципи, як показують результати досліджень, актуальні та характерні для спеціальностей не лише педагогічних, але і для решти, як гуманітарних, так і технічних.

Таким чином, у ході навчального процесу величезне значення відіграють організаційно-педагогічні умови та засади, які повинні вказувати, як досягти поставлених цілей та завдань. Ці процеси охоплюють усі сфери взаємодії у системі викладач-студент. Врахування цих особливостей повинно сприяти якісній підготовці студентів, зростанню їх загальної ерудованості, розвитку та вихованню у майбутньому справжніх професіоналів у тій галузі, в якій вони навчаються.

Отже, трактування та розуміння поняття “організаційно-педагогічні засади” у дослідників різні. Проте, якщо ми будемо виходити з розуміння терміну “засади” як “вихідне, головне положення, принципи, основа світогляду”, під “організаційно-педагогічними засадами забезпечення якості професійної підготовки” варто розуміти сукупність взаємозалежних і взаємозумовлених положень (нормативне забезпечення та стандарти освіти), педагогічних основ (мети, умов, форм, методів, змісту, підходів) та принципів, що забезпечують становлення особистості компетентного фахівця, мають мотивувати засвоювати навчальний матеріал та трансформувати його навчальну діяльність у професійно-практичну. Проаналізувавши наведені твердження, під “організаційно-педагогічними засадами діяльності закладу вищої освіти” ми будемо розуміти умови і способи проведення вступних і випускних іспитів, матеріально-технічні умови забезпечення, особливості здійснення навчально-виховного процесу.

1.3. Загальна методика дослідження організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.)

Методологія – необхідна складова будь-якого історично-педагогічного дослідження. Для початку розберемося із дефініцією “методологія”.

Н. Мойсеюк визначає її як сукупність теоретичних положень про педагогічне пізнання і перетворення дійсності [175, с. 34]. Дослідник П. І. Сікорський вважав, що методологія — це вихідні положення і способи наукового пізнання закономірностей розвитку психолого-педагогічної науки, складних явищ педагогічної діяльності, закономірностей розвитку дитини, апріорно-апостеріорних підходів у проведенні науково-дослідних робіт і розвитку конкретних освітніх проблем [239].

Для В. Загвязинського методологія виступає вченням про вихідні (ключові) положення, структуру, функції та методи науково-педагогічного дослідження [92, с. 10]. Для С. Гончаренка методологія — це система знань про структуру педагогічної теорії, про принципи підходу і способи набуття знань, які відображають педагогічну дійсність, а також системою діяльності з одержання таких знань і обґрунтування програм, логіки, методів і оцінки якості дослідницької роботи [65]. Дослідник Я. Скалкова вважала методологію системою знань про основи та структуру педагогічної теорії [240, с. 7 – 8].

Важливим для дослідження є визначення об’єкта та предмета методології. Об’єктом виступає процес самого наукового дослідження. Предметом є знання та спосіб їх отримання та використання [177, с. 17]. Методологія включає в себе теоретичні та емпіричні методи, за допомогою яких відбувається процес педагогічного дослідження.

У часи СРСР методологія дослідження базувалася виключно на класовому підході, що негативно позначалося на роботі дослідників у сфері історії педагогіки. На сьогодні, в умовах демократичного розвитку, дослідник сам може обирати собі вектор і методологію дослідження, проте така свобода

часто приводить, за словами С. Писаревої, до того, що оголошений методологічний підхід ніяк не пов'язаний з темою роботи. Інколи трапляється відверте протиставлення одного підходу іншому у дослідника, який вивчає конкретну проблему [93, с. 63].

Поняття “підхід” у методологічному дослідженні, особливо історико-педагогічному, розглядається, на думку багатьох учених, у трьох значеннях:

1. Передбачає його визначення як стратегічний вихідний принцип, який є основою дослідження.

2. Відображає систему загальнонаукових або соціально детермінованих переконань суб'єкта пізнання, яких він повинен дотримуватися.

3. Використання окремого підходу передбачає ще і застосування узгодженої сукупності правил, процедур та прийомів, які забезпечують втілення наявних принципів. [304, с. 69-70]; [183, с. 126]; [64, с. 149-150].

Дослідник Е. Юдін визначав підхід як фікцію деякого направлення в науковому дослідженні з його ціллю, яке в сукупності визначає його стратегію і план. У своєму дослідженні він визначив, що “методологічний підхід — це принципова методологічна орієнтація дослідження, як точка зору, з якої розглядається об'єкт вивчення (спосіб визначення об'єкта), як поняття або принцип, який керує загальною стратегією дослідження” [304, с. 69].

Завдяки цьому дослідженню було зроблено висновок, що підхід виступає як платформа, на основі якої об'єднуються і правила, і прийоми, і методи. Це, на думку С. Бобришова, дало право визначити методологічні підходи історико-педагогічного дослідження, як реалізовані підходи й забезпечило оперування поняттям “підхід” під час вирішення задач загальнонаукового плану [19, с. 34-35]

Серед основних джерел наукового знання при здійсненні дослідження ми використовували такі підходи (даючи відповіді на запитання): які джерела і шляхи виникнення і отримання нового знання; які перешкоди виникали у тих, хто їх висував і намагався втілити; який був шлях входження цих знань у

загальнонауковий обіг, чи приймаються вони і зараз так само, як тоді, коли запроваджувалися в науку. Тут варто говорити про трансформаційні процеси, перегляд систем цінностей, адже у 20–30-ті рр. вона була одна, після смерті Й. Сталіна відбулося перше велике переосмислення, далі у 1964 р., після повернення до влади сталіністів – друге, з початком перебудови 1985 р. — третє, після проголошення незалежності України у 1991 – четверте. Це основні, а було і чимало дрібних змін. З 1991 р. також можна виділити коливання системи цінностей, які часто були пов'язані із поглядами тих людей, які перебували при владі. Проте варто зазначити, що, на жаль, моральна система цінностей в Україні не є спадковою, а часто залежить від політичних еліт, хаотично змінюється, залежно від зовнішньополітичної або внутрішньої ситуації.

Варто відзначити, що дуже важливим є співставлення та співвідношення необхідності та випадковості [143, с. 38-39]. На думку С. Бобришова, необхідність у науці завжди виникає через випадковість, це проявляється у випадкових зустрічах, знахідках, розмовах [19, с. 300].

У поведінці людей, на його думку, випадковість містить у собі суб'єктивні та об'єктивні складові. Саме через це події і явища завжди стають унікальними і часто не повторюються у житті інших. Мета ж дослідника вміти аналізувати і відсіювати непотрібні частини цих унікальних явищ і подій, аби вивести загальні закономірності, які б допомогли їх проаналізувати.

Здобуті педагогічні факти та ідеї відображають у собі основи матеріального та нематеріального, суб'єктивного і об'єктивного знання, яке існувало в досліджуваний час. Саме тому лише шляхом інтеграції, всебічного аналізу можна досягти розуміння здобутого знання. Це питання глибоке аналізується в дослідженнях Б. Бім-Бада, який вивчав педагогічну спадщину класиків російської літератури (А. Чехова, Л. Толстого, Ф. Достоєвського та інших). Він був переконаний, що попри значний пласт ідей про основи виховання, у творах цих класиків повністю проігнорована проблема виховного впливу життя. Бім-Бад переконував, що треба вивчати основні етапи становлення людини, і паралельно

вплив на нього його середовища (це можуть бути батьки, друзі, рідня, ЗМІ, церква, релігія, політика тощо) [16, с. 21].

Саме тому для всебічного аналізу цих особливостей, аби висвітлення і дослідження обраної педагогічної проблеми було виваженим і об'єктивним, необхідно застосовувати диверсифікаційний підхід. Його суть полягає у тому, що основа будь-якої історико-педагогічної події ґрунтується на сукупності явних і неявних причин [19, с. 302]. Сам термін “диверсифікація” означає різноманіття, різносторонність дослідження обраної проблеми і базується на загальнофілософському принципі детермінізму. Окреслений підхід акцентує увагу на врахуванні потенціалів різнорівневих, різноякісних та різнозначимих характеристик, які перебуваючи у педагогічному просторі фокусуються на тих об'єктах, які цікавлять дослідника. С. Бобришов, зокрема, виділив такі загальні елементи: понятійна культура, способи мислення, система цінностей суспільства (на певному етапі розвитку людства у кожного покоління своя), педагогічні цінності, які в певний момент історії є провідними для певної частини суспільства, соціально-педагогічні фактори та явища. Завдяки цьому можна в сукупності детально розглянути і проаналізувати основні параметри, способи і форми розвитку педагогічної науки. Таким чином дослідники отримують згоду подавати особливості історичного процесу в педагогіці як послідовно, так і систематизовано.

Багато науковців, серед них зокрема І. Ачкурін, І. Андреев, С. Кримський, Г. Рузавін та інші, звертають увагу на інтеграцію наукового знання, яке включає у тому числі механізми розвитку і “занурення” у проблему. Відзначимо, що часто на різних етапах наукового педагогічного дослідження може виникати інтеграція знань. Саме тому треба звертати увагу на те, що наукове знання здобувається на тому, чи іншому етапі. Це може бути екстенціональне, кількісне, інтенсивне. Ці якості є важливими особливо в нашому випадку, адже з їх допомогою можна простежити як змінювалися педагогічні ідеї, висунуті Г. Ващенком, чи А. Макаренком у контексті суспільних змін в Україні та СРСР загалом.

Окремо нам варто зазначити про головні перешкоди стосовно асиміляційних процесів нового наукового педагогічного знання, які у свій час виділив С. Бобришов, що дуже важливо в контексті нашого аналізу актуалізації головних педагогічних здобутків науковців 20-30-х рр.. ХХ ст. у наш час:

1. Для суспільства, особливо такого, яке знаходиться у стабільності та розвитку, характерна ідеологічна консервативність. Вона найбільш яскраво проявляється у сфері освіти і виховання підростаючого покоління. За таких умов старі теорії і схеми фактично не змінюються, а суспільство надає їм право на існування. Коли ж починаються потрясіння в державі, то все руйнується майже одразу, адже розвиток таких схем часто припиняється (як було зі світоглядом, освітою і принципами виховання після подій 1917 р. у досліджуваний нами період).

2. Наявності перешкод та труднощів у комунікативній структурі, які часто пов'язують із труднощами поширення і створення наукової інформації, важливо забезпечити обговорення і просування наукових ідей. Часто перешкоди виникають через надмірну замкнутість наукової спільноти та відповідно надмірну його корпоративність, за таких умов координація наукового світогляду і знання є незначною, що приводить до дисбалансу та хаосу.

3. Неоднозначність, непереривність та труднощі у трактуванні наукових ідей та теорій. Часто виникає надмірна абстрактизація при поданні матеріалу, або ж занадто велике звернення на дрібні деталі, які не є суттєвими (для нас це актуально при розгляді педагогічних теорій досліджуваного періоду).

4. Наявність значних фобій серед представників науки, вплив так званого “феномену особистості”, коли засуджується не так сама теорія чи ідея, як її автор; часто критика не є конструктивною, а має на меті засудити людину, принизити її. Цей психоемоційний фактор є вирішальним у залученні нових ідей. Водночас важливе значення відіграє й те, на стільки

наукова спільнота є консервативною і здатною чинити спротив усьому новому, часто це є деструктивним, проте інколи навпаки, це є виваженим рішенням науковців і дає зберегти набутий віками досвід (так було на початку 20-х рр.. ХХ ст. під час проведення політики “воєнного комунізму”, яка оголошувала стару мораль, родину і відносини між чоловіком, жінкою і дітьми – буржуазними пережитками) [19, с. 289-290].

Як показує досвід, інші науки, при формальному дотриманні усіх вимог введення нового знання, активно починають використовувати здобуті знання, теорії або методи. При цьому часто їх “підганяють” під основи загальноприйнятих переважаючих, домінуючих теорій і систем.

Нам у ході наукового дослідження було зрозуміло, що більшість знань у педагогіці, які викладалися на початковому етапі діяльності Полтавського вчительського інституту, базувалися на ідеях Я. Коменського, І. Песталоцці, К. Ушинського, М. Пирогова, Х. Алчевської, С. Русової та інших. При цьому історія педагогіки, на думку багатьох дослідників, лише починала період свого становлення і розвитку, виокремлюючись від історії та культури. Оскільки систематизації матеріалу тоді, як такого, який ми зараз знаємо, не було, то у багатьох дослідників виникало бажання і думки не лише занотувати педагогічні ідеї сучасників, або діячів минулого, а і осмислити їх та проаналізувати, з метою використати на практиці, відповідно до нових реалій. При цьому саме у цей час і почали ставити деякі теорії і знання під сумнів, що сприяло формуванню критичності мислення науковців та більшій життєздатності здійснених ними відкриттів.

Не варто при цьому забувати фактор особистості. Ми про нього вже говорили. Величезну роль мала і відіграє зараз обставина особи, або групи осіб, які перебувають при владі. Їх погляди на релігію, політику, родину, ступінь терпимості до опонентів та моральні чесноти.

У досліджуваний нами період це яскраво проявилось. У 1914-1917 рр., при царській владі, активна пропаганда православної віри, покірності, терпимості, культ влади і, відповідно, – формування від цього моральної моделі в освіті. Далі

громадянська війна, де всі проти всіх (пропагандисти українського націоналізму, духовності, вітчизняної мови, культури, традицій, проти старої імперської машини, ліворадикальних ідеологів-соціалістів з їх теоріями про загальну рівність і неминучість світової революції, анархісти, із запереченням будь-якої влади. тощо) і прихід більшовиків. Відповідно була сформована нова горизонталь і вертикаль у вихованні, створена нова система цінностей, де не було релігії, віри в Бога; національну ідентичність стирали, засуджуючи “буржуазний націоналізм”, активно впроваджували рівність, зрівнялівку, атеїзм, культ особи вождя (у наш період — Володимира Леніна і Йосипа Сталіна) [19, с. 53].

При цьому дослідники переконують, що історико-педагогічну роботу варто писати з позиції достовірності, новизни, прогностичності. При дослідженні спірних питань варто їх подавати максимально об’єктивно, попри ті чи ті віяння й популярні ідеї та гасла, під час яких дослідник пише свою роботу.

Це особливо актуально для нашого дослідження, яке охоплює часи втрати Україною самостійності, кривавої громадянської війни, репресій, Голодоморів, торжеством людиноненависницької антиукраїнської комуністичної більшовицької ідеї.

Для забезпечення цих властивостей і норм необхідно:

1. Виявляти і максимально враховувати специфіку та особливості системно-сміслових сторін того об’єкта, який вивчаємо (у нашому випадку ним слугує саме історико-педагогічний процес).
2. Проведення дослідження у відповідності із прийнятими канонами.

Важливе значення має використання системного підходу, в основі якого закладені філософські загальнонаукові знання. Дослідник І. Балуберг відзначав, що немає вичерпного переліку принципів. На його думку, в основі цього підходу знаходяться принципи:

1. Дослідження обраної системи має здійснюватися як до цілого із уявлення про середовище системи та її елементів.

2. Поняття “система” має конкретизуватися через зв’язки, серед усіх типів зв’язку, на його думку, особливе місце належить системноутворювальному зв’язку.

3. Стійкі зв’язки створюють структуру системи, забезпечуючи її організованість і стійкість.

4. Структура може характеризуватися і по горизонталі (зв’язки між однотипними компонентами) і по вертикалі, що передбачає виділення різноманітних рівнів системи і створення їх ієрархії.

5. Зв’язки між рівнями створюються за допомогою управління [18, с. 319-320].

Методологічний підхід надає змогу чітко використовувати методи при проведенні історично-педагогічного дослідження.

Велике значення для процесу дослідження відіграє розмежування поняття “метод” та “принцип”. Принцип, на думку С. Бобришова, є основою поняття “ідея”, створює сукупність норм і правил, які формують цілеспрямовано реалізують культуру мислення, забезпечуючи можливість цілісно спостерігати за об’єктом на різних етап його вивчення [19, с. 46]. Поняття “метод” і “принцип” об’єднують підхід, який зводить їх до єдиної теоретико-методичної основи.

У ході дослідження використовувався принцип всебічності. Згідно з ним при дослідженні об’єкта чи проблеми має бути забезпечена всебічність і повнота, що робиться не через висвітлення окремої сторони, а з урахуванням усіх аспектів, які формують цілісну картину. Саме тому ми розглядали розвиток Полтавського вчительського інституту у контексті історичних подій, долі України протягом 1914-1941 рр.

Принцип об’єктивності, який полягає у незаангажованому підході при вивченні особливостей і закономірностей педагогічних процесів, що робиться за допомогою розгляду особливостей історичних та педагогічних закономірностей. Дослідник повинен старатися неупереджено підбирати факти і докази, аби робити незалежні і обґрунтовані висновки. Особливо це важливо в контексті дослідження історіографічних джерел, адже це не

архівні (первинні) матеріали, а вторинні, тому треба аналізувати їхню правдивість.

Принцип історизму, який допомагає проводити дослідно-аналітичну роботу. Він покликаний враховувати при дослідженні особливості політичного, економічного, соціального, національного життя. Це особливо важливо під час виявлення особливостей законодавчої бази, суспільних процесів, які впливали на функціонування вищого навчального закладу.

Важливе значення відіграє принцип наступності: він полягає у детальному аналізі, допомагає дістати інформацію і простежити особливості нагромадженого досвіду з історіографічних джерел. За його допомогою можна забезпечити зв'язок нових знань із масивом попередніх.

Метод, згідно з визначенням дослідника С. Бобришова, визначається безпосередньо як процес пізнання з точки зору визначення способу його здійснення, способу діяльності суб'єкта пізнання [19, с. 46].

До числа загальнонаукових методів входять: метод індукції, дедукції, аналізу, синтезу, моделювання, абстрагування, конкретизації, порівняння і т.д.

Метод індукції використовують для виконання послідовних емпіричних прийомів. Він ґрунтується на формальному умовиводі, переходу від аналізу окремих фактів і явищ, які дають змогу дійти до загального. Метод дедукції є процесом виведення висновків від загального до конкретного.

Суть методу аналізу полягає у “розділенні” цілого на менші частини, його складові (більш прості частини) та виокремленні нових сторін, властивостей та зв'язків [302, с. 100]. Зауважимо, що методи аналізу та синтезу відіграють дуже важливу роль у процесі проведення як педагогічних досліджень, так і наукових розвідок з інших галузей знань.

Зараз широко використовується метод моделювання. Його основою є створення моделі – матеріально реалізованої системи, яка, відтворюючи об'єкт, дає здатність змінити об'єкт і простежити спосіб і можливості його

зміни [302, с. 102], [300, с. 72]. Цей метод використовує педагогіка, коли неможливо безпосередньо вивчити об'єкт, при яких необхідні величезні витрати часу або матеріальні затрати [240, с. 150].

Метод абстрагування полягає у “виокремленні” певної ознаки предмета для його вивчення. Існує кілька видів абстрагування:

1. Узагальнююче, яке полягає у виокремленні в предметі дослідження загальних однакових рис.
2. Ізолююче — зосередження уваги дослідника на необхідній властивості досліджуваного предмета.

При методі конкретизації велике значення надається поглибленому вивченню певних сторін або особливостей досліджуваного об'єкта [270, с. 28].

Метод порівняння дає змогу зіставити результати роботи по досліджуваному об'єкту на початку процесу розвідки і в кінці. Також за його допомогою можна наочно простежити позитивні і негативні зміни. Метод класифікації передбачає розділення фактів, особливостей, даних згідно з певною ознакою або критерієм на групи [193, с. 65 – 66].

Також активно використовували статистичний метод. Він полягав у дослідженні змін кількості студентів, наукового та педагогічного складу Полтавського ЗВО у вказаний період.

Оскільки наше дослідження включає в себе вивчення історичних особливостей і подій, важливим є використання історичних методів. Основою для використання історико-порівняльного методу є те, що суспільний та історичний розвиток являє собою внутрішньо зумовлений, закономірний, повторювальний процес. Варто відзначити, що багато явищ є схожими, тотожними, подібними і часто відрізняються лише варіативністю форми. Саме тому доцільно використовувати процес порівняння, що дає змогу пояснити досліджувані факти, розкрити суть предмету явищ і подій [137, с. 172].

Цей метод також є важливими у контексті віднайдення, виправлення та спростування помилкових, хибних уявлень і тез, які зараз доволі поширені в історико-педагогічних дослідженнях. Також сприяє реконструкції минулого та зменшення вірогідності прорахунків у майбутніх педагогічних дослідженнях.

Відомий російський дослідник історії педагогіки М. Богуславський відносить історико-порівняльний, або як він його називає історико-компаративний метод, до одного із провідних загальних методів дослідження у галузі історії педагогіки. Зокрема він писав: “при його застосуванні раніше наведені етапи порівнюються й зіставляються між собою. Встановлюється регрес і прогрес різних явищ минулого і на цій основі формулюються відповідні висновки та оцінки” [21, с. 39].

Завдяки цьому методу в процесі нашого наукового дослідження:

1) Здійснено порівняльний аналіз та класифікація організаційно-педагогічних засад, які діяли протягом 1914-1941 рр. у Полтавському учительському інституті.

2) Порівнюються методи і способи управління, які діяли протягом 1914-1941 рр.;

3) Аналізується, які педагогічні засади, що використовувалися у вказаний період, зараз чинні.

4) Досліджуються й виявляються особливості законодавчих актів, які регламентували діяльність Полтавського вчительського інституту у 1914-1941 рр.

5) Встановлюються зв'язки і відповідності та співставляється документальна база, яку видавали органи влади, з документальною базою інституту, їх втілення та обсяги реалізації.

6) Можна безпосередньо співставляти і порівнювати документи першої та другої групи.

Також ми використовували історико-генезисний метод. Він полягає у тому, що розкриваються особливості, зміни існуючої реальності у процесі

історичного розвитку; за його допомогою також можна розкрити властивості, функції та зміни досліджуваного періоду в ході історичного процесу. Він є важливим, так як дозволяє застосовувати причинно-наслідкові зв'язки та закономірності процесів, а самі історичні події дослідити з позиції індивідуальності та образності [137, с. 170], [169, с. 173]. Він дав змогу виявити процес трансформації організаційно-педагогічних засад у Полтавському ЗВО протягом 1914-1941 рр. та відображення даних процесів у фаховій літературі.

Окремо варто виділити історико-правовий метод. Він дав змогу проаналізувати особливості діяльності навчального закладу відповідно до нормативно правових актів, яких було чимало, адже за період 1914-1941 рр. на його діяльність впливали профільні відомства: Російської імперії, Центральної Ради, Тимчасового уряду, Гетьманату, Директорії, білогвардійський режим Антона Денікіна, РСФРР/УСРР, СРСР.

Враховуючи особливості нашого історико-педагогічного дослідження, за допомогою цього методу нам вдалося:

1. Дослідити і виявити особливості законодавчих актів, які регламентували діяльність Полтавського вчительського інституту у 1914-1941 рр.

2. Порівняти документальну базу, яку видавали органи влади і з документальною базою інституту, їх втілення та обсяги реалізації у розвитку організаційно-педагогічних засад у досліджуваний період.

Також велике значення відіграє історико-структурний метод. За його допомогою було проаналізовано величезний масив історіографічних, правових та архівних джерел. Для архівних документів, які ми використовували, потрібна структуризація.

Історико-атрибутивний метод надав змогу простежити вплив центральної влади на процес розвитку Полтавського ЗВО. Це особливо актуально для досліджуваного періоду, адже, враховуючи політичні перепитії (Першу світову війну, розпад Російської імперії, Громадянську

війну, Українські визвольні змагання, створення СРСР), кожна нова влада, яка захоплювала Полтаву, видавала свої нормативно-правові акти, за якими мав жити і ЗВО.

Окремо варто виділити епістолярний метод та використання відповідних джерел. Зокрема тут важливими є біографії, листи, спогади викладачів про Полтавський вчительський інститут. Саме у цей час в університеті працювали або вчилися видатні педагоги, новатори та вчені, такі як: В. Сухомлинський, Г. Ващенко, А. Макаренко. Також важливими є думки і погляди людей, які безпосередньо не працювали в інституті, або були пов'язані з ним, але відгукувалися про його діяльність. Сюди можна віднести праці науковців того часу, думки державних діячів, опубліковані в пресі та в постановах, відгуки про професорсько-викладацький, студентський склад та випускників інституту, які стали спеціалістами у своїх галузях.

Таким чином, ці матеріали допомагають розкрити особисту інтерпретацію тих чи тих подій та явищ, створюють сприятливі передумови для ґрунтовнішого дослідження історико-педагогічних процесів, які відбувалися в досліджуваний час.

Хронологічні межі дослідження охоплюють від 1914 р., початку функціонування ЗВО, до 22 червня 1941 р. — вторгнення Німеччини у межі СРСР і початку радянсько-німецької війни. Через це нами був також використаний історико-діахронний метод. За його допомогою проведено періодизацію досліджуваного періоду, обґрунтовано його етапи та проаналізувано особливості кожного з них. З нього випливає історико-актуалізаційний метод. За його допомогою висуваються прогнози та рекомендації по реформуванню або зміні певної галузі [234, с. 60].

При історико-педагогічному дослідженні нами активно вивчалися особливості політичного устрою, економічні відносини, аби ми точно могли відобразити вплив цих зв'язків на освіту і виховання того часу. Це допомагає зрозуміти, чому науковці у ті часи змогли прийти саме до такої думки, а не іншої. Прикладом тут є і педагогічні ідеї А. Макаренка, які будувалися на комуністичних

ідеях більшовиків, і національні Г. Ващенко, які без більшовицької окупації, руйнування церков і терору, могли б і не сформуватися. Інколи відомості про причини формування своїх теорій вказують самі вчені, або їхні біографи, проте у нашому випадку це складне питання, враховуючи тоталітарні особливості розвитку науки у той час, коли багато хто маскував свої ідеї, боячись репресії, а декого взагалі “забували” і всіляко викорінювали не лише його напрацювання, але і пам’ять про нього (Г. Ващенко, В. Верховинець).

Проте, інколи трапляється, що чимало причин виникнення ідей сформувати точно не можна. Саме тоді використовується метод так званої відособленості [19, с. 77]. Вони вважаються досконалими, бо не звертають увагу на особу, а через призму політично-культурних подій аналізують відповідний період.

Таким чином, теоретико-методологічну основу нашого дослідження становлять такі підходи: диверсифікаційний, системний, методологічний. Принципи всебічності, об’єктивності, історизму, наступності. Методи – історико-порівняльний, історико-генезисний, історико-правовий, історико-структурний, історико-атрибутивний, загальнонаукові.

Висновки до розділу 1

Встановлено, що історію діяльності ПНПУ імені В. Г. Короленка вивчали М. Рудинський, В. Щербаківський, В. Лобурець, В. Жук, Г. Білик, Б. Год, П. Киридон, О. Єрмак, Л. Бабенко, Л. Булава, С. Шевчук та ін. Важливим джерелом з дослідження історії ЗВО є напрацювання дослідників, мемуарна література, нормативні акти. За основу класифікації джерельної бази було взято підхід Д. Раскіна:

— статистичні матеріали (звіти, накази директора Полтавського вчительського інституту, попечителя Київського учбового округу, дані про кадровий склад та інше);

— актові історико-педагогічні джерела (розпорядження, які видавали органи царської влади, попечитель округу, органів УНР, Директорії,

Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського, Добровольчої армії Антона Денікіна, більшовиків, УРСР, СРСР);

— дидактичні джерела (напрацювання у ЗВО у плані навчальних програм, планів, а також результатів (протоколів) по зборам науково-педагогічних кадрів та студентського активу), а також праці педагогів, які були пов'язані з Полтавським вчительським інститутом упродовж досліджуваного періоду;

— науково-історичні джерела (напрацювання в царині історії розвитку освіти, навчання у Російській імперії, Україні (історія університетів, інститутів, шкіл) та у Полтавському педагогічному університеті).

Було з'ясовано, що трактування та розуміння поняття “організаційно-педагогічні засади” у дослідників різні. У ході нашого дослідження під організаційно-педагогічними засадами діяльності закладу вищої освіти ми розуміли умови і способи проведення вступних і випускних іспитів, матеріально-технічні умови забезпечення, особливості здійснення навчально-виховного процесу.

Методологія, у контексті нашого дослідження, означає сукупність методів та особливостей організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту протягом 1914-1941 рр. Методологічну основу роботи становлять принципи всебічності, об'єктивності, історизму, наступності. Підходи: диверсифікаційний (дав змогу дослідити обрану проблему комплексно, врахувавши всю її специфіку); системний (дозволив вивчити генезу розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.) послідовно, системно й цілісно); методологічний (завдяки використаним методам було проведено комплексне дослідження обраного питання). Для дослідження були використані такі методи: історико-порівняльний, історико-генезисний, історико-правовий, історико-структурний, історико-атрибутивний, загальнонаукові. До числа загальнонаукових методів, які ми використали в дослідженні, входять: метод

індукції, дедукції, аналізу, синтезу, моделювання, абстрагування, конкретизації, порівняння і т.д.

Матеріали першого розділу дисертації висвітлено у наукових працях здобувача: 288; 289; 290; 294.

Розділ 2. Розвиток організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)

У другому розділі висвітлено основні чинники створення в Полтаві вчительського інституту: соціально-економічні, політичні, культурні, національні. Схарактеризовано основні етапи та підетапи його діяльності, а також обґрунтовано їх виокремлення. Проаналізовано особливості актуалізації організаційно-педагогічних засад, створених протягом 1914-1941 рр. у подальшій науковій та педагогічній діяльності співробітників цього закладу вищої освіти.

2.1. Чинники створення Полтавського вчительського інституту

Університети почали виникати ще з часів Середньовіччя. На перших етапах свого існування ці установи були консервативними й займалися переважно однією проблематикою. Здебільшого вона була пов'язана з вивченням Біблії, її тлумаченням і проповідуванням. Майже до кінця XVII ст., тобто вже після початку Реформації, університети для багатьох професорів виступали місцем і засобом досягнення місії розумного виправдання віри. Через це у Європі того періоду часто недолюблювали викладачів, хоча саме завдяки їм вдалося не лише зберегти, а і передати античні знання наступним поколінням.

В Україні ситуація була специфічна, пов'язана із відсутністю власної державності. У XVI ст., а саме у 1576 р., було засновано Острозьку школу, яка згодом стала Академією. Активною освітньою діяльністю займалися церковні братства, які часто підтримувалися православною шляхтою і запорожцями. Чому саме в Острозі виник такий навчальний заклад. Острог на середину XVI ст. був доволі потужним економічним центром Речі Посполитої. З остаточним утвердженням тут князя Костянтина Василя Острозького у 1570-х рр., він зробив його своєю вотчиною і фактично

центром володінь. Також Острог був великим релігійним центром, бо тут розміщувався центр Острозького єпископства, тому постійно виникала потреба у освічених кваліфікованих кадрах. Фактично ці ж чинники (економічні, культурні, політичні) можна прирівняти до причин створення усіх університетів, академій та інститутів, які виникали в Україні у наступні століття. Перша згадка про Академію датується 1577 р., у книзі Петра Скарги “Про єдність костюлу Божого”. В Острозькій академії викладали сім вільних мистецтв, а саме: риторику, граматику, арифметику, геометрію, діалектику, музику, астрономію. Згодом до них додали філософію, медицину та богослов’я. Учні академії за час навчання могли опанувати церковнослов’янську, давньоєврейську, грецьку, польську мови та латину. З Академією у різний час були пов’язані Герасим і Мелетій Смотрицькі, кошовий отаман П. Сагайдачний, Д. Наливайко, Х. Філарет тощо. Використовуючи за зразок Острозьку академію, було створено подібні навчальні заклади, які підтримувалися коштом братств (так звані братські школи) у Луцьку, Львові, Києві тощо [191].

У 1632 р. на їх базі за сприяння митрополита Петра Могили було створено Київську колегію (у 1659 р. її стали називати Києво-Могилянською на честь засновника), яка у 1701 р. за сприяння гетьмана Івана Мазепи отримала статус академії. Саме Могилянка стала кузнею кадрів, готувала кваліфікованих педагогів, священнослужителів, науковців, її закінчили ряд українських гетьманів.

Систему освіти в Могилянці будували за прикладом єзуїтських шкіл. Активну увагу як і у Острозькій академії приділяли вивченню мов. Зокрема вивчали польську і латинську мови. Гетьман Іван Виговський, який вів переговори з Річчю Посполитою, намагався вибити в поляків визнання статусу Могилянки на рівні із Ягеллонським університетом у Кракові. Проте, через політичні обставини, це так і не було реалізовано.

У Академії навчально-виховний процес тривав близько дванадцяти років. Всі дисципліни поділяли на дві групи: ординарні (граматика, поетика,

філософія, богослов'я, фара, інфіма, риторика, синтаксема) та неординарні: (мови: грецька, французька, німецька, польська, єврейська, церковна, історія, фізика, математика, архітектура, музика, співи, медицину, сільське і домашнє господарство (економіка), малювання тощо). В Академії вчилися чи були з нею пов'язані відомі історичні постаті: Юрій Хмельницький, Іван Мазепа, Григорій Сковорода, Іов Борецький, Григорій Грабянка, Климентій Зиновіїв, Пилип Орлик, Павло Полуботок, Григорій Полетика, Феофан Прокопович, Іван Самойлович, Іван Скоропадський, Петро Гулак-Артемівський, Артемій Ведель, Іван Григорович-Барський, Стефан Яворський. Також академія була величезним освітньо-культурним центром для іноземців. Тут навчалися студенти з багатьох слов'янських держав і територій, які були окуповані Османською імперією. Зокрема відомий сербський педагог та історик Йован Раїч; також було чимало росіян, згадаємо хоча б Михайла Ломоносова; принагідно скажемо про білорусів, поляків, хорватів, болгар, волохів, молдаван тощо [126].

У 1654 р. відбулася Переяславська рада, яка проголосила союз держави Богдана Хмельницького з Московією. Український гетьман розглядав ці зносини як союзницькі, тимчасові, а от московити – як акт злуки, відновлення єдності Русі під зверхністю Москви. На території Московії довгий час не було університетів, зміни почали відбуватися лише за правління Петра I, який усвідомлював необхідність модернізації та європеїзації країни, аби не залишити її серед відсталих. Завдяки тому, що православна система не передбачала боротьби між владою світською і духовною, як це було в Європі, перші університети тут одразу підпали під державний вплив. Навчальні заклади, у тому числі, які готували педагогів, виникали виключно з державних інтересів та пріоритетів. Таке явище пояснювалося відсутністю запитів громадськості, які існували у Західній Європі і під частковим впливом яких так само перебувала Україна, саме тому можна пояснити поступовий занепад і деградацію української культури в умовах союзу з Росією; при тому, що першими творцями російської освітньої

системи, державного управління, культури були вихідці з України, випускники Києво-Могилянської академії.

В особистих листах Катерині II відомий французький просвітник Вольтер писав, що у Російській імперії нижчі чини навчають старших, а у Європі навпаки [261, с. 20].

Фактично, завдяки тому, що влада у Росії створювала, то влада і керувала університетами, намагаючись придушити будь-яке інакодумство. Саме тому російські урядовці закрили Кременецький ліцей, після польського повстання – Віленський університет, перетворили Києво-Могилянську академію у 1817 р. на духовний навчальний заклад.

Намагаючись просувати імперську систему мислення і тримати підкорені народи у залежному становищі, систематично знищували освіту. Однак час диктував свої умови, і постійно виникала гостра нестача кваліфікованих кадрів. Саме тому у 1805 р. було відкрито Харківський, а у 1834 р. — Київський університети.

На початку XIX ст., коли у Європі домінувала французька армія нового типу під проводом Наполеона, для багатьох стало зрозуміло, що кріпацтво, натуральне виробництво, не надто розвинена система освіти стануть загальним гальмом Росії, відкинувши її назад у Європі. Але царській владі на чолі з Олександром I, а потім Миколою I вдалося все придушити і законсервувати. Зокрема Микола I жорстко розправився із декабристами, серед яких було чимало українських дворян, вихідців із заможних і відомих старшинських родин. Чимало декабристів були учасниками закордонного походу російської імператорської армії проти Наполеона у 1813-1814 рр. і вони бачили як живе народ і яка система відносин держава-народ у Європі [261, с. 28].

У цей же час в Росії фактично сформувалися два непримиримі табори у верхах. Одні представляли прогресивні буржуазні інтереси, які базувалися на ідеях вільного ринку, розвитку освіти, скасування кріпацтва. Інші –

реакціонери – всіляко намагалися нівелювати будь-які зміни і зберегти існуючий стан речей.

Зважаючи на те, що кількість шкіл була дуже мала, російський уряд у 1802-1804 рр. здійснив серйозну освітню реформу. Була створена єдина для всієї багатонаціональної імперії система ступенів освіти:

1. Приходські однокласні училища.
2. Уїздні двокласові училища.
3. Чотирикласні губернські гімназії.
4. У навчальних округах створювали університети, одним із завдань яких було контролювати роботу шкіл у відповідних округах [217].

Завдяки цьому, як вважає дослідниця О. Терещенко, російська державна машина визначила таке місце університетів в освітній системі:

1. Створення локальної системи освіти, яка представлена навчальним округом.
2. Можливість координації усіх навчальних закладів, які знаходять в окрузі.
3. Освітня та наукова діяльність університетів [261, с. 22].

Крім того, уся територія Російської імперії була поділена на 6 навчальних округів (регіонів). До округів, які вже мали університети (Московський, Віленський, Дерптський), мали додатися ще три, у яких мали відкрити ЗВО – Харківський, Казанський, Петербурзький.

Враховуючи масштаби імперії, нерозвиненість засобів зв'язку того часу, а також необхідність інтеграції новоприєднаних територій, така кількість була мізерно малою. Крім того, було схвалено “Грамотні правила”, які проголосили безстановий та безоплатний принципи освіти. Фактично державні органи своїми рішеннями вказали, що головна мета університетів – це підготовка державних чиновників, яких дуже сильно потребував державний апарат. Для інших сфер спеціалістів не готували і така тенденція зберігалася протягом усього ХІХ ст. Попри всі зміни, викладання було на низькому рівні, найчастіше запрошували іноземців, оскільки своїх викладачів

не було. У новостворених закладах, зокрема у Казані, взагалі був період, коли навчався один слухач. На 1853 р., випускниками усіх ЗВО імперії було лише 220 осіб, у 1855 р. 1 студент припадав на 10039 осіб. Для порівняння в рази меншій Італії на 30 млн. населення був 21 університет, а кількість студентів сягало 14 тисяч. У США середини XIX століття один студент припадав на 404 особи [261, с. 24].

Згідно зі статистичними даними Російська імперія на 1880 р. була безграмотним царством. Близько 75 % сільських чоловіків не володіли грамотою, серед жінок така цифра сягала 100 % [261, с.24].

Устав 1804 р. визначив таку структуру університетів: фізико-математичний факультет, філологічний, медичний, морально-політичний (рос. нравственно-политический). Попри те, що російське дворянське суспільство не виявляло яскравої підтримки ідеям створення університетів, були і винятки. Так Харківський університет було відкрито з ініціативи В. Каразіна, якого підтримали політичні, дворянські кола разом з інтелігенцією Харківської, Катеринославської та Херсонської губерній [261, с. 24].

ЗВО, які існували до моменту входження окремих територій до складу Росії (як-то Віленський університет, Києво-Могилянська академія, Кременецький ліцей, тощо), були значними центрами національного відродження і формування культури, місцями активного опозиційного руху і опору (зазвичай цим користувалися поляки, які мали організований національний рух і прагнули відродити свою державу). Решта ж нових навчальних закладів у першій половині XIX ст. майже не були помітними в суспільно-політичному та культурному житті. У 40-х рр. ситуація почала змінюватися, зокрема коли на базі Київського університету святого Володимира виникло Києво-Мефодіївське братство, участь у ньому брали П. Куліш, Т. Шевченко, В. Білозерський, М. Костомаров тощо.

Саме у цей час почалися зміни як суспільному, так і економічному житті імперії. Замість дрібно товарно-грошових відносин почався розвиток

промисловості і відповідно, скасувавши кріпосне право, Росія почала вступати в капіталістичну фазу розвитку.

Попри те, що навчальні заклади мали готувати спеціалістів, яких гостро потребувала держава, фактично навчатися могли лише представники дворянського класу. Апофеозом цих дій був час правління Миколи I, який вбачав у вищій освіті засіб виховання дворянства [185]. У 1827 р. був виданий рескрипт, який однією з умов проголосив зарахування до ЗВО осіб станового (соціального) походження [111]. Така ситуація протрималася 30 років і була скасована лише у 1857 р., коли змогу навчатися отримали представники з нижчих станів і ті, хто здобув домашню освіту [227]. Загалом, як зазначає дослідниця О. Терещенко, цими діями царський уряд давав зрозуміти, що свою головну опору він вбачає в дворянах. Проте з розвитком промисловості і зі вступом Росії в капіталістичну фазу розвитку число недворян у ЗВО неухильно зростало.

Важливим елементом передісторії виникнення Полтавського педагогічного університету була національна політика. З часів середини XVII ст. царат активно заохочував змішані шлюби між українцями та московитами. Після ліквідації Запорозької Січі, Гетьманщини і всіх козацьких вольностей цариця Катерина II урівняла в правах російське дворянство та козацьку старшину, аби заручитися її підтримкою. Саме тому українське дворянство, як і частково польське (яке не ставило за мету повалити російську владу), фінське, литовське в правах обмежене не було.

Інше питання стосувалося доступу селянства, робітництва до такої специфічної освіти. Ми вже писали про соціальну дискримінацію, проте варто відзначити, що була ще й мовна дискримінація. Зважаючи на те, що викладання і діловодство велося повсюдно російською мовою, то вихідці з низів, які були малоосвіченими, без розвитку сучасних засобів комунікацій практично не мали шансів на опанування деяких наук. Звісно були винятки, такі як Т. Шевченко, але такі ймовірності мізерно малі. Що ж стосується народів Кавказу, Середньої Азії, Сибіру, то вони взагалі зазнавали

національного гноблення, не допускалися до управління територіями свого проживання, а освіту їм приносили переважно росіяни.

Також величезний вплив на освіту мала церква. Попри те, що ще з часів Петра I Патріархат було скасовано, а усіма церковними справами керував світський орган священний Синод, роль духовності і церкви в житті суспільства була значна. Українська православна церква на території Наддніпрянської України була частиною російської. Київського митрополита ще з часів гетьмана Івана Самойловича у 1686 р. призначали за погодженням із Москвою.

Тісні зв'язки самодержавства й релігії давали змогу владі впливати на населення, поширювати у маси віру в освяченість царської влади. А на підконтрольних територіях, зокрема українських та білоруських землях, стати рупором ідеї єдиного народу, царя, держави.

Тому зрозумілим стає факт, коли значну частину навчального процесу в університеті займало вивчення теології. Усе це робилося в російському дусі, і повністю узгоджувалося із центральним урядом.

Багато дослідників, які займалися вивченням ролі і впливу релігії і церкви на життя російського імперського суспільства відзначали, що прийнявши православну віру, Росія була відокремлена від європейського раціонального поступу. За переконанням відомого російського публіциста, журналіста П. Чаадаєва, церковний розкол 1054 р. відірвав Русь від Європи, започаткувавши у ній утвердження самодержавства [261, с. 34].

О. Терещенко у своєму дослідженні зазначала, що російська інтелігенція вбачала елементи раціоналізму в католицизмі. У православній вірі він повністю відсутній, тому для “російського народу” (куди в тому числі відносили українців та білорусів) характерне співмешкання, а також неприйняття ніякого індивідуалізму [261, с.32].

На нашу думку, можна говорити про хибність такого постулату стосовно українців, які на середину і кінець XIX ст., як і попередні століття, проживали переважно в селах. Кожна українська селянська родина прагнула

бути власником і господарем на своїй землі, саме тому пізніше, у 30-х рр. ХХ ст. українці так затято чинили спротив намаганню відібрати у них свою власність через вступ до колгоспів, тому найбільше так званих “розкуркулень” відбулося саме в Україні, де сильні були позиції індивідуалізму, і саме тому радянська влада так довго ламала ці цінності репресіями, голодоморами і терором.

Таким чином, формування вищої освіти у Російській імперії виключно, окрім орієнтації на заможні привілейовані стани, мало ще орієнтацію національну, яка була чужою для українців.

Також варто відзначити, що в освіті чимало дослідників відзначали залучення і засвоєння росіянами чужого, а не створення свого. Після Переяславської ради 1654 р. і майже до другої половини ХVІІІ ст. російська державна машина для освіти використовувала ресурси Києво-Могилянської академії, її випускників та досвід і управлінські вміння української старшини та духовництва. За Петра І активно почали залучати німців та голландців. Г. Флоровський вважав, що російська культура й освіта цікаві тим, що вони можуть взяти чужі надбання, асимілювати їх і зробити невід’ємною частиною себе [271, с. 265]. Ф. Достоевський був ще більш радикальним і вважав, що Росія здатна засвоїти риси будь-кого [261, с. 33]. Також він переконував, що на становлення вищої освіти вплинула поява інтелігенції. Зокрема, таких висновків дійшов, аналізуючи умови життя і творчості О. Пушкіна, М. Лермонтова тощо. Це, на думку Ф. Достоевського, дало можливість забезпечити деяку інтеграцію російської культури в європейський простір, бо література, відповідно до його поглядів, завжди була містком, який поєднував різні цивілізації [261, с. 33]. І. Ільїн визначав таку гнучкість культури тим, що для росіян характерна відсутність середньої області в культурному світогляді. Саме тому росіяни так легко можуть перейти від диктатури до демократії і навпаки, сприйняти відверто чуже собі, як це було під час реформ Петра І, який відверто руйнував традиційний уклад [261, с. 33].

Усі ці аргументи дали можливість дослідниці О. Терещенко зробити висновки про модель німецького університету як основи для російських ЗВО [261, с. 32].

П. Мілюков був переконаний, що університети з'являлися в Російській імперії паралельно з появою національної самосвідомості [171, с. 39]. Це досить актуальна тема, бо Росія, починаючи з часів Петра I і майже до кінця XIX ст. перебувала на роздоріжжі шляхів.

У першій половині і середині XIX ст. така невизначеність вилилася в боротьбу двох таборів: західників та слов'янофілів. Перші активно виступали за те, аби імперія пішла шляхом західних держав, провела реформи, унормувала законодавство та освіту, демонтувати кріпацтво, самодержавства, розвивати капіталістичний ринок. Слов'янофіли ж навпаки були консерваторами. Вони активно критикували реформи Петра I, вважаючи, що він витяг Росію із традиційного середовища. Вони переконували, що в імперії свій шлях розвитку, наполягали на дотриманні традицій та умов життя в общині, всебічно виступали проти індивідуалізму. Саме через намагання поєднати непоєднуване (західні ідеали розвитку ринку, суспільних відносин і власне російські традиціоналізм, колективізм, самодержавство) у Російській імперії чимало бід.

Дослідниця особливостей становлення вищої освіти в Росії О. Терещенко, аналізуючи історіографічні та культурні особливості, посилалася на німецького філософа О. Шпенглера, який писав про Росію як країну, роль якої бути "поза історією". Петра ж він вважав засновником псевдоморфози, яка вирвала країну з цього контексту. Отже, університети – продукт західної культури, який виник виключно в намаганні Росії бути в тренді і не відставати від Заходу, а не з культурних чи ідеологічних причин [261, с. 33-34].

Фактично думка багатьох представників російської інтелігенції полягала в тому, що на другу половину XIX ст. Росія була сумішшю азіатського – первинного, початкового і вимушено запозиченого західного,

яке не давало імперії скотитися у прірву анархії і перетворитися як Китай чи Османська імперія на напівколонію чи колонію Заходу. Росія була оновленою Візантійською імперією, із сильною централізованою царською (імператорською) владою, величезним впливом православної віри і церкви на суспільство, та азійським типом мислення і світогляду. При цьому Росія хоч і запозичила культуру університетів у західних країн, все ж видозмінила її до неможливості. П. Чаадаєв [276, с. 270] і О. Герцен [58, с. 56] писали про слабку правову традицію російської держави, коли те чи інше рішення залежало від волі однієї людини, яку могли переконати зацікавлені особи, що фактично гальмувало розвиток імперії порівняно з її сусідами.

Поєднавши в собі риси, нехарактерні для більшості країн світу, Російська імперія створила на основі західного типу державу з обмеженим правом, деспотією, із обмеженням свобод підданих. І відповідні університети, які були рупорами для активної опори самодержавства у тому числі на підконтрольних територіях. Університети виступали як засоби підготовки імперських чиновників для потреб бюрократичного апарату, духовним центром, проте розвиток суспільних відносин і найголовніше формування національної самосвідомості заклало основи для того, аби вищі навчальні заклади стали місцем формування опозиції до влади, національно-культурного відродження й забезпечення не лише виконання функцій, покладених урядом, а і як наукових та культурних центрів, у тому числі підневільних народів, якими були українці.

Окремо варто зупинитися на ролі студентських організацій у функціонуванні ЗВО та розвитку освіти. Попри те, що Російська імперія, як ми вже вище зазначали, копіювала все у інших країн (в даному випадку систему вищої освіти в Німеччині), проте німці, на відміну від підданих царя, мали змогу створювати корпорації. Ці студентські організації, згідно з дослідженнями В. Мокляка, допомагали об'єднатися молоді, в умовах роздроблення Німеччини, створити спілки, які поєднували в собі спільні

культурні, релігійні світоглядні риси і дуже допомагали всебічно і глибше вивчати зацікавлені науки [176, с. 41].

У Росії все було навпаки. Царизм вбачав у студентських об'єднаннях основу для вільнодумства і відповідно опозиційної діяльності. Це лякало царський уряд, так як загрожувало його владі, тому такі організації всіляко обмежували і за ними встановлювали жандармський нагляд.

Як зазначав у своїй дисертаційній роботі В. Мокляк, студенти аж ніяк не порушували закони Російської імперії, створюючи будь-які організації [176, с. 41-42]. Університетські статuti, видані за Олександра I та Миколи I у 1804 та 1835 рр. відповідно, взагалі нічого не зазначали і ніяк не регулювали можливість або неможливість розвитку органів студентського самоврядування. Варто відзначити, що за реакціонера Миколи I, який щиро боявся можливості революції в Росії, опозиційні студентські гуртки переслідували, зокрема такі як Кирило-Мефодіївське братство, гурток Петрашавців тощо. Статут 1835 р. забороняв діяльність в університетах так званих "таємних товариств", проте чітких трактувань не дав, що розуміти під такими товариствами, не були розписані й критерії їх визначення. Проте, зважаючи на жорсткість часу і керівництва, якщо діяльність студентських організацій прямо не заборонялася, то можна зробити висновок, що ні цар, ні його оточення такої прямої загрози з боку студентів не вбачало, або її не було.

Звісно, якщо порівнювати ці два статuti, то перший (1804 р.) був куди демократичнішим, ніж другий. Він стосувався трьох новостворених університетів: Харківського, Петербурзького і Казанського. Університети проголошувалися автономними із свободою викладання [176, с. 42]. У кожному з них мала бути створена спеціальна рада, яка займалася питаннями обрання ректора, призначення професорів, визначала особливості здійснення навчально-виховного процесу, була найвищою судовою інстанцією у ЗВО, виступала науковим центром, де займалися реалізацією наукових досліджень, займалася господарськими питаннями.

За реформ Олександра II і видання нового університетського статуту в 1863 р., можливості врядування студентів були дещо розширені і з'явилися академічні свободи. Проте цікава ситуація склалася вже після вбивства Олександра II і приходу до влади реакціонерів на чолі з його сином Олександром III. У 1884 р. був виданий статут, який фактично ставив студентські гуртки, організації та самоврядування поза законом. Хоча пізніше все ж були прийняті правила про студентські організації, які були спробою уряду максимально контролювати те, що відбувалося у ЗВО, аби не допустити революційних переворотів [55, с. 172]. Статут 1884 р. безперечно був кроком назад, у ньому урядовці намагалися унормувати все, у тому числі особливості поведінки студентства. У 1885 р. були видані так звані “Правила прийому у студенти університету” [215]. Тим, хто навчався, було заборонено будь-які дії, не передбачені у правилах, у тому числі об'єднання у громади чи організації, які не мали наукового спрямування.

Усе це відбувалося на фоні кризи, яка постійно загострювалася в Російській імперії і зростала ймовірність революції. Активну діяльність розпочинали ліві партії, які часто використовували методи політичного терору проти урядовців та влади, а наявність все ще дискримінації за становим походженням, відсутність свобод сприяли зростанню відповідних настроїв у середовищі студентства, що потім переросло у дві революції, падіння монархії, анархію і привело до влади радикальних лівих, більшовиків, які змінили історію України і частини світу.

Нами не даремно приділена така активна увага особливостям функціонування ЗВО і діяльності студентських організацій. Більшість вихідців із середнього стану, закінчивши університети у цей час, почали викладати і такими людьми, зокрема, створювався Полтавський учительський інститут у 1914 р. Очевидно, що лише люди, які мають великий обсяг знань, відмінну освіту, здатні були до позитивних зрушень у державі. А з огляду на те, що значну частину з них було або репресовано, або вигнано з університетів, чи привито за допомогою поліції та жандармів, відчуття

страху і невпевненості, можна говорити про втрачені покоління інтелігенції і наукових плеяд.

З кінця 80-х рр. XIX ст., зважаючи на зростаючу революційну ситуацію та вимоги демократизації, починається активна критика університетського статуту. Професорсько-викладацький склад ЗВО імперії підтримував вимоги студентів з вимогою можливості створення студентських організацій, необхідності відновлення університетських судів та ширшої автономії. Така ситуація змусила Міністерство народної освіти у 1901 р. видати нові “Тимчасові правила організації студентських об’єднань” [55, с 172–181], які на офіційному рівні дозволи студентські корпоративні об’єднання.

У 1907 р. П. Столипін видав нові “Тимчасові правила про студентські організації і про влаштування зборів у стінах вищих навчальних закладів” [186, С. 352–353]. Згідно з ними студенти могли самі утворювати організації і спілки з умовою, що їх діяльність не суперечить законодавству. Статути, які б регулювали діяльність таких організацій, мали затверджувати ради університетів. Студенти могли організовувати як публічні, так і приватні збори у своїх корпораціях, при чому на непублічних могли бути присутніми поліцейські і жандарми, які повинні були слідкувати, аби учасники зібрання не порушували законодавство. У разі виявлення незаконних дій вони мали негайно вчиняти заходи, аби притягнути учасників та організаторів до відповідальності. При цьому непублічні, або ж приватні збори, студенти могли організовувати виключно з дозволу керівництва університету [308, арк. 3].

Отож, на 1914 рік були такі чинники для заснування Полтавського вчительського інституту:

1. Соціально-економічні. У кінці XIX на початку XX століття Російська імперія, як і решта країн Європи та Північної Америки вступала в новий етап свого розвитку – період імперіалізму. Він характеризувався завершенням процесу промислового перевороту, загарбницькими війнами, що супроводжувалося жорстким колоніальним гнітом, грабунком

переможених народів. Сама Росія у цей час була новою промисловою державою, якщо порівнювати її економічний розвиток із тією ж Великою Британією чи Францією.

Велика Британія, Франція, США були наймогутнішими державами світу, і, фактично, саме вони займалися експортом капіталів у колонії та відсталі держави. Росії, поруч з Іспанією, відводили місце аутсайдера в політиці, економіці, культурі, з чим царизм категорично миритися не хотів. Поруч і з цими країнами дедалі більший вплив хотіли мати нові капіталістичні держави, які інтенсивно розвивалися, проте не мали таких колоній як попередні, через що їх уряди вважали, що поділ світу є несправедливим. До них належали: Німеччина, Японія, Італія. Саме між могутніми “старими” та “новими” країнами розгорнулася боротьба за нові перспективні ринки третіх держав та країн, які розвивалися [209, с. 12-22].

У 1900-1903 рр. у світі вирувала економічна криза. Завдяки їй почався процес модернізації капіталістичних відносин. Пришвидшилося запровадження нових технологій. У світі зросли об’єми виробництва сталі. Першість у цьому захопили США. Активніше почали розробляти родовища нафти, газу, залізної руди. Слабка сировинна база Європи призвела до покращення засобів комунікації і транспорту, особливо з ближніми країнами, серед них і з Росією [182, с. 454-459].

Саме через це на фоні індустріалізації та урбанізації, багатих природних ресурсів імперії в Росію ринув європейський (бельгійський, німецький, англійський, французький) та американський капітали. Робоча сила була дешева, та і робітники Російської імперії не приймали тоді соціалістичних революційних ідей так сильно (до подій початку першої революції 1905-1907 рр.), як це робили пролетарі Європи. Проте, буржуазія та промисловці зіткнулися з проблемою малоосвіченості місцевого населення, багато хто не те що керувати складними станками не міг, не знав як написати своє ім’я і прізвище. Ситуацію погіршив ще і демографічний вибух, який охопив всю імперію і Україну зокрема на межі століть. У 1913 р.

на територіях України, які були частиною Російської імперії жило понад 32 мільйони українців, що становило 84 % усіх українців (понад 6 мільйонів проживало в Галичині, Буковині, Закарпатті, які знаходилися під юрисдикцією Австро-Угорщини). Населення зростало шаленими темпами, так що в окремих повітах Київської, Подільської губерній та на Галичині густота перевищувала 54 особи на квадратний кілометр. Людей ставало багато, але всі вони були безграмотні.

2. Політичні. Становище Росії погіршувалося ще й через поразку в російсько-японській війні 1904-1905 рр. Війна, яка мала бути швидкою і переможною, стала крахом надій, показала повну недієздатність російської армії і командування та продемонструвала міць Японії. Однією з причин поразки була відсутність відповідних військових кадрів, що пояснювалося низьким рівнем освіти Російської імперії. Ці події фактично наблизили революцію, адже збідніле, неосвічене, незахищене населення, яке так повірило у переможну війну, відчуло гіркоту розчарування і явну кризу абсолютиської самодержавної машини управління [182, с. 454-459].

У цей же час протягом 1897-1911 рр. зросла кількість початкових шкіл із 13570 до 18719. Також функціонувало 60 професійних і технічних училищ, де готували робітників, яких так потребувала імперія. Величезним недоліком була русифікація школи, більшість населення становили селяни, які взагалі не володіли російською мовою, що значно ускладнювало їхню підготовку [309].

Функціонували університети в Наддніпрянській Україні — Київський, Харківський, Одеський; у Західній Україні, яка була частиною Австро-Угорської імперії, існували університети у Львові та Чернівцях.

На початку ХХ ст. у провідних європейських державах існували закони про загальнообов'язкову освіту, Російська імперія ж не мала такого закону, тому ситуація була складною. Освітою керували переважно реакційні шовіністичні, церковні кола, які всіляко придушували і знищували спроби поширення національної освіти, вбачаючи у цьому сепаратизм і загрозу

існування імперії. Учителі постійно перебували під поліцейським наглядом [97].

Зміни почалися з початком революційних подій 1905 р. Хода 9 січня 1905 р. в Петербурзі містила вимоги до царя “загальної та обов’язкової народної освіти за державний рахунок”. Розстріл цієї демонстрації і подальше розгортання революції призвели до створення спілок учителів, інтелігенції з вимогами змін в освіті, запровадження її обов’язковості, загальності, демократизації, можливості навчатися рідною мовою.

Радикалізм змусив царя 17 жовтня 1905 р. видати Маніфест про політичні свободи, який задовольнив частину вимог. Почали відкривати нові школи, розробляти нові навчальні плани. Молодь із селянських родин отримала право вступу до університетів, вищі навчальні заклади отримали ширшу автономію [164].

3. Національні. Українці – були найчисельнішим народом, який проживав у межах Полтавської губернії. У містах домінували росіяни та євреї. У 1905 р. серед міських жителів Полтавщини осіб, які вмiли читати і писати, було близько 40 %; серед населення сіл губернії, де проживали переважно українці, такі навички мали близько 14 % громадян [62, с. 6.]. Тому потреба в освіті українців, як великого народу, а відповідно і значних трудових ресурсів, фінансового ринку у цей час стають нагальними.

Початкову освіти здобували за рахунок підтримки земств, які покривали витрати шкіл на 80 %, 9 % припадало на плату самих здобувачів, 1 % – на пожертвування і ще 10 % надавала влада [62, с. 6.].

4. Культурні (бурхливий розвиток освіти). Попри поразку революції у 1907 р. і початок реакції, зміни в освіті, породжені викликами суспільства і розвитком капіталізму, було не спинити [308, арк. 124]. На 1914 р. у Полтавській губернії діяли 2 учительські семінарії: Великосорочинська імені М. В. Гоголя, відкрита у 1904 р. з чотирирічним терміном навчанням та Лубенська, заснована в 1911 р. У 1915 р. була відкрита Прилуцька (тоді –

територія Полтавщини, зараз – Чернігівська область), а у 1916 р. Полтавська з трирічним навчанням [30, с. 21].

Активно відкривалися курси навчання для дорослих. Попри реакцію проводилися з'їзди вчителів. І Всеукраїнський з'їзд народної освіти відбувся у Петербурзі у період з 23 грудня 1913 р. по 3 січня 1914 р. Освітняни вкотре підіймали питання навчання рідною мовою усіх національностей імперії, розробили програму реформування теоретичного, позашкільного і сімейного виховання, усунення влади від впливу на національну освіту. Окремо обговорювалася необхідність зростання якості освіти вчителів і необхідність відкриття нових університетів та інститутів з розширенням можливостей навчання усіх національностей імперії [97].

Це було дуже актуально. У 1913 р. на Полтавщині діяло 1700 шкіл, для яких катастрофічно не вистачало кваліфікованих вчителів. Четверта частина учнів через бідність не могла довчитися навіть до кінця першого начального року й залишала школу. Не краща була ситуація і з учителями, які здобували свої знання на коротких курсах, часто не маючи ґрунтовної середньої освіти.

На фоні цих усіх подій згідно з рішенням попечителя Київського навчального округу було вирішено відкрити два педагогічні навчальні заклади у Полтавській (місто Полтава) та Волинській (місто Житомир) губерніях у 1914 р. [62, с 6]. Важливим у цьому плані був той фактор, що Полтава здавна була важливим духовним та культурним центром Наддніпрянської України та центром однієї з найбільших губерній.

Отже, головними чинниками створення Полтавського вчительського інституту були соціально-економічні (капіталістичний розвиток на межі ХІХ–ХХ ст., активне проникнення європейського капіталу в Росію, який зіткнувся із відсутністю кваліфікованих кадрів для роботи), політичні (поразка у російсько-японській війні через брак кваліфікованих кадрів, наростання революційної ситуації через незадоволеність населення відсутністю доступу до освіти), національні (піднесення національної

свідомості українців) та культурні (роль Полтави як старого духовного та культурного центру Наддніпрянської України)

2.2. Діяльність та основні етапи розвитку Полтавського вчительського інституту упродовж досліджуваного періоду

Для виокремлення етапів діяльності Полтавського вчительського інституту у досліджуваний період (1914-1941 рр.), враховуючи специфіку розвитку ЗВО, вплив політичних та військових подій на його діяльність, ми послуговувалися такими критеріями:

1. Суспільно-політичні події (з 1914 по 1941 рр. влада кілька разів змінювалася (царська, влада Української народної республіки (УНР), Гетьманату, Директорії, білогвардійська, радянська,). Кожна з цих влад переслідувала свої ідеї і намагалася зробити освіту рупором їх звершення. Для царської адміністрації головним був розвиток капіталізму при збереженні необмеженої влади царя; для Центральної Ради – розбудова Української республіки спочатку як автономної частини Росії, а згодом як самостійної держави; для Гетьманату – самостійна Україна з опорою на старе дворянство та капіталістичний розвиток; для Директорії – Українська республіка із соціалістичною формою власності; для білогвардійців – єдина неподільна Росія з фактичним шовіністичним диктатом росіян; для більшовиків – комуна, світова революція і виключно диктатура пролетаріату, створення людини нового типу через освіту, заперечення церкви, існування Бога та державною монополією на засоби виробництва й повною відсутністю приватної власності. Оскільки суспільно-політичні події мають вирішальне значення на розвиток державної політики, у тому числі освітньої, саме його ми взяли за основу.

2. Трансформації самого ЗВО в умовах різних влад (вчительський інститут, інститут соціального виховання, народної освіти, тощо). Вони були пов'язані зі зміною задач, які ставило керівництво держави перед освітою

(для царської Росії – це підготовка фахівців для навчання людей в умовах позиції “Православ’я – самодержавство – народність”) метою було підготувати педагога, який би служив міцною опорою для царського режиму), у часи боротьби за незалежність – проукраїнського фахівця-самостійника, у часи більшовиків – пролетарського інтелігента-атеїста, який би посприяв боротьбі з безграмотністю, а згодом став основою для формування радянського громадянина – безнаціональної особи, відданої служінню ідеям комунізму, більшовицькій партії та СРСР.

3. Світоглядний: на початку існування ЗВО у ньому працювали викладачі, що закінчили царські класичні університети, або духовні семінарії. Після подій 1917 р. у ЗВО почали домінувати проукраїнські самостійницькі сили, які встановили викладання українською мовою, збільшили акценти на українську культуру. З встановленням радянської влади вони поступово відходять (кого перевели в інші регіони, кого знищили). І їх заміщають менш освічені колишні революціонери і діячі комуністичної партії, часто вони були атеїстами, що тягло за собою зміну програм і акцентів при проведенні процесу навчання).

На основі визначених критеріїв нами було виокремлено такі етапи розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності педагогічного ЗВО в Полтаві у цей час:

1. 1914-1917 рр. – ми дали йому назву “імперський” етап.

Першим директором Полтавського вчительського інституту було призначено Олександра Костянтиновича Волніна. Саме він і заклав основи майбутньої педагогічної школи та традицій підготовки студентів у ЗВО.

Особистість О. Волніна досліджена мало. Він народився у 1872 р. у Ярославській губернії у місті Ростов у родині священика Борисоглібської церкви, і саме через ці корені радянська педагогічна наука замовчувала постать дослідника, хоча він після подій 1918 р. публічно відійшов від релігії і відрікся свого походження. За національністю був росіянин. У 1887 р. закінчив Ростовське духовне училище, у 1893 р. – Ярославську, а у 1897 р. –

Московську духовні семінарії. Упродовж 1898-1900 рр. викладав основи догматики і богослов'я у Пскові. З 1900 р. працював у Києві. Початок ХХ ст. був надзвичайно продуктивним для вченого: саме тоді він надрукував більшість своїх науково-педагогічних праць, а саме: “Народные воззрения на святых и на церковные праздники с точки зрения христианского учения о почитании святых и праздников” (Київ, 1904), “Об отношении русского народа к войне” (Київ, 1905), “Христианское учение о благотворительности и современные стремления к равномерному распределению благ земных” (Київ, 1907), “Святитель Димитрий, митрополит Ростовский” (Київ, 1909). У 1910 р. О. Волніна призначили директором Великосорочинської учительської семінарії імені М. Гоголя. Зважаючи на його педагогічні заслуги та наукову діяльність (у 1908 р. у Києві він захистив кандидатську дисертацію на тему: “Мессия по изображению пророка Исаии”), його призначили директором новоствореного Полтавського вчительського інституту [26, с. 5-6].

Задля стабільної роботи інституту він запросив викладати вчителів із Великосорочинської учительської семінарії [316, арк. 204]. Саме О. Волнін став першим викладачем педагогіки та психології в інституті [311, арк. 61]. Для інституту на околиці міста у районі, що носив назву “Колонія”, через те, що там спочатку селилися сілезькі німці, він орендував двоповерховий восьмикімнатний будинок на вулиці Фабрикантській (зараз вул. Балакіна, 10) [30, с.24], [310, арк. 100].

Перші вступні іспити до інституту завершилися 26 серпня 1914 р. Умовою участі в конкурсі на вступ була наявність у кандидата не менше 2 років педагогічного стажу. З поміж 120 кандидатур, які подали заяви, комісія на чолі з О. Волніним відібрала 80 чоловік, з яких 26 стали студентами. При відборі вступники мали продемонструвати знання із загальноосвітніх предметів, гарну ерудицію та грамотність. О. Волнін включив до іспитів диктант з російської мови, твір-роздум, вирішення доволі складних математичних задач, усне випробування із Закону Божого, історії, географії і природознавства. Студенти, які успішно все склали, мали змогу отримувати

стипендію у розмірі 180 рублів на рік (15 рублів на місяць). Проте вперше отримали її студенти лише на початку 1915 р., оскільки у 1914 земство не виділило коштів. Після іспитів була проведена колосальна робота з ремонту і фарбуванню будівлі, через що заняття розпочалися 12 вересня. Гуртожитків не було, тому всі студенти змушені були проживати на квартирах. Плата за житло сягала 20 карбованців. Для функціонування закладу було витрачено 7215 рублів 55 копійок [312, с. 6].

Протягом першого навчального року О. Волнін продовжував формувати команду викладачів. На роботу він запрошував переважно молодих науковців, які давали студентам знання, що базувалися на найновітніших на той час розробках і теоріях.

О. Волнін майже повністю замінив урочну систему на лекційну. Великого значення він надавав письмовим роботам, які студенти писали з усіх дисциплін. Згідно зі складеним графіком кожен студент мав виконати 12 письмових робіт протягом навчального року. При цьому викладачі вимагали користуватися не тільки навчальною чи науково-популярною, а і джерельною літературою [128, с. 11]. Рішенням від 4 березня 1915 р. було збільшено стипендії до 200 рублів [313, арк. 155-156].

За Положенням про Учительські інститути інтегрований курс педагогіки був зобов'язаний читати директор. До програми педагогіки були включені загальнотеоретичні відомості, історія педагогіки, психологія, логіка. Протокол № 29 від 6 листопада 1915 р. рекомендував викладачам застосовувати індивідуальний підхід до студентів [313, арк. 111-112]. Оцінки були встановлені: “весьма удовлетворительно, удовлетворительно, неудовлетворительно” [313, арк. 112-113].

Упродовж 1914-1917 рр. ним були створені аудиторії для викладання педагогічних дисциплін, а також зали для занять з фізики, хімії, біології, ботаніки. О. Волнін був прихильником здорового способу життя і фізкультури, завдяки йому був створений гімнастичний зал (один із перших на теренах Російської імперії). За підтримки Полтавського губерньського

земства та губернатора, при інституті відкрилися студентсько-викладацька та учнівська бібліотеки, які нараховували на 1915 р. 3 тисячі екземплярів наукової і художньої літератури та навчальних посібників [26, с. 8]. У вересні 1915 р. було винайнято приміщення у Н.В. Спіжакова для зразкового училища при інституті з платою 2000 рублів на рік [313, арк. 54]. Волніну також вдалося дістати 800-900 рублів на купівлю піаніно для співів [313, арк. 94].

О. Волнін уклав перший у Полтаві список, що містив перелік підручників і посібників з педагогіки і психології, які студенти мали засвоїти протягом навчання. Ним уперше було введено до навчального процесу дисципліну, яка передбачала проведення й аналіз пробних уроків студентами у Зразковому міському училищі, де в основному проходила педагогічна практика [128, с.11].

Цікавим є склад викладачів на початку існування ЗВО. Законвчитель – священик Мартин Війка, російську мову читав Федір Лисогорський, математику – Михайло Квятківський, історію та географію – Василь Тарасов, природознавство і фізику – Іван Шестаков, графічні мистецтва викладав Кузьма Чигирин, виконувачем обов'язки викладача співів був священик Віктор Клемент, виконувач обов'язків викладача гімнастики – Василій Шереметов, зразкове училище очолював Герасим Макаров [313, арк. 4]. Заробітня плата директора складала 3000 рублів на рік [313, арк. 23]. Цікаво, що Тарасов був випускником 1910 р. історико-філологічного факультету Казанського університету і мав диплом I ступеня. Це говорить про те, що Волніну вдалося залучити прогресивні і освічені педагогічні кадри до викладання у ЗВО [313, арк. 106].

Важливим і вирішальним був вплив О. Волніна на становлення і розвиток видатного педагога А. Макаренка, який у своїх спогадах так характеризував постать першого директора інституту: “Він був завжди справжньою людиною і виховував у нас найкращі людські прагнення... У моєму педагогічному розвитку він створив головні принципи і навички духу.

У нього я запозичив головне положення моєї педагогічної віри: як можна більше вимог до людини і якомога більше поваги до неї” [147].

Вважається, що саме О. Волнін вплинув на Антона Семеновича у виборі теми підсумкового дослідження “Кризис современной педагогики”, працюючи над якою протягом шести місяців і, захистивши яку, отримав золоту медаль. На жаль, архів Полтавського педінституту не зберіг цю роботу. У 90-ті рр. ХХ ст. відомий німецький педагог, дослідник життя А. Макаренка Гьотц Хіллг взагалі заявив, що такої роботи не існувало ніколи. Про це науковець доповідав на педагогічних конференціях у Києві, Полтаві, Москві. Як доказ він наводив такі аргументи:

1. Г. Хіллг ніде не знайшов жодної подібної роботи Макаренка після завершення Полтавського інституту, крім того і О. Волнін ні у своїх спогадах, ні у подальших працях ніде не згадував про таку роботу свого найкращого учня.

2. Предмет “педагогіку” почали викладати в інституті лише з другого класу, тому Антон Семенович, якого восени 1916 р. призвали на військову службу навряд би мав час написати таку обширну і ґрунтовну роботу, не маючи глибоких знань і достатньо часу.

3. Циркуляр Міністерства Народної освіти від 19 березня 1917 р. відміняв іспити у всіх ЗВО. Тому всі студенти, які закінчували третій клас, отримували дозвіл викладати у вищих навчальних закладах та училищах.

4. Відповідно до положення про учительські інститути від 31 травня 1872 р. нагородження кращих вихованців золотими і срібними медалями проводилося згідно з тими ж вимогами, що і в чоловічих гімназіях. Тобто не було мови про написання випускної підсумкової роботи.

5. Г. Хіллг, дослідивши переписку попечителя Київського учбового округу з Полтавським учительським інститутом від весни 1917 р., яка зараз зберігається у Центральному державному історичному архіві України, виявив, що А. Макаренко просив директора інституту продовжити термін здачі іспитів по навчальним предметам, через те, що у зв’язку з військової

службою у нього не вистачало часу. О. Волнін пішов на зустріч молодому вчителю і “у зв’язку із його здібностями і знаннями” йому дозволили скласти іспити пізніше, а 17 липня надали звання “вчителя вищого початкового училища з нагородженням за відмінні успіхи золотою медаллю”. У характеристиці до атестата зазначали “особливий інтерес виявив до педагогіки і гуманітарних наук, за якими дуже багато читав і представив прекрасні твори” [274].

Тож означене питання доволі суперечливе. Але не підлягає сумніву одне: саме О. Волнін підготував А. Макаренка як фахівця, йому світ має завдячувати появі видного педагога. У характеристиці О. Волнін так охарактеризував свого учня: “Макаренко А. — видатний вихованець за своїми здібностям, знаннями, розвитку і працьовитості, особливий інтерес виявив до педагогіки і гуманітарних наук, за якими дуже багато читав і представляв прекрасні твори. Буде дуже хорошим викладачем з усіх предметів, особливо ж з історії та російської мови” [314, арк. 11]. За своє навчання у Полтавському учительському інституті Макаренко отримав золоту медаль і звання “учитель вищого навчального училища” [314, арк. 131].

Також саме О. Волнін завдяки своїй натхненній і наполегливій праці заклав основи педагогічної школи, яка пізніше сформувалася в Полтаві на базі вчительського інституту.

Дуже негативний вплив у цей час на діяльність вчительського інституту мала Перша світова війна. Поразки на фронті російської армії протягом 1915-1916 рр. мали наслідком мобілізації до лав війська значної частини студентів (усі, хто навчалися, у той час були чоловіками). У ході війни якість знань вступників і підготовка студентів суттєво знизилася. Протягом 1915-1916 рр. заробітна плата викладачів зменшилася. Значна частина студентів була позбавлена стипендії. На фоні цього в російській імперії була величезна інфляція, наслідком якої стало знецінення рубля протягом 1914-1917 рр. в 30 разів [30, с. 38].

Лютнева революція 1917 р. і анархія та поразки на фронті, які настали після неї, призвели до того, що значна частина викладачів і студентів були знову мобілізовані у війська, через що випускні іспити скасували взагалі.

Саме тоді і настає 2 етап діяльності: 1917-1921 рр. – етап Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців. На нашу думку, можна виділити кілька підетапів, бо це хоч був і невеликий, проте насичений подіями проміжок часу функціонування ЗВО.

А) Підетап діяльності Центральної Ради (1917-початок 1918 р.)

Наростали суперечності і в діяльності самого закладу, які О. Волнін уже не міг контролювати. 23 березня 1917 р. відбулися відкриті збори студентів, на яких головував студент О. Співак. На них розглядали два питання [315, арк. 45]:

1) про початок з осені 1917 р. викладання всіх дисциплін українською мовою;

2) про продовження викладання російською мовою, але додатково ввівши курси української мови й літератури, історії та географії України.

Більшість із присутніх підтримали першу пропозицію, через що студентські збори ухвалили:

1) інститут повинен бути повністю українським;

2) надіслати делегатів з цим рішенням до Київського учбового округу і відповідального за питання освіти Української Центральної ради (на той час ним був полтавець І. Стешенко) і створити до осені українську книгозбірню [315, арк. 45].

При цьому викладачі ЗВО написали колективного листа, у якому повідомили попечителю, що бояться не зрозуміти студентів, якщо ті будуть спілкуватися українською мовою з ними. Цей лист підписали директор Волнін, викладач російської мови Лисогорський, математики Квятковський, історії та географії Тарасов, природознавства та фізики Шестаков [315, арк. 43].

7 квітня 1917 р. це студентське рішення обговорили на педагогічній раді, котра визнала право студентів на викладання українською мовою, але враховуючи брак кадрів і матеріалів, повідомила, що на даний час різкий перехід зробити неможливо. Окремо делегація викладачів на чолі з О. Волніним, який виступав категорично проти українізації інституту, звернулася до попечителя Київського учбового округу задля переведення до закладу освіти, який лишався російськомовним. Делегати назвали такий заклад в Одесі. Детально подія показана у протоколі № 9. У раді брали участь студенти. Всього на той момент у ЗВО навчалось 50 студентів (по 17 в II і III класах і 16 в I). Підтримали українізацію ЗВО 13 із III, 5 із II і 14 із I. Проти були 4 із III, 10 із II, 1 із I. Відсутніми були 2 із II і 1 із I. Таким чином постановили переїхати противникам українізації в Одесу [315, арк. 48]: вже 8 квітня 1917 р. попечителю було написано листа, у якому повідомлялося, що росіяни виїжджають до Одеси через українізацію ЗВО [315, арк. 42]:

14 червня 1917 р. вийшов Закон Тимчасового уряду, згідно якого до інституту мали приймати людей із закінченою середньою освітою. Однак, через розгул бандитизму і початок громадянської війни, це не зупинило відтік кадрів із закладу. У цей час інститут практично перестав відігравати роль наукового центру Полтави.

За таких обставин 8 вересня 1917 р. О. Волнін передав повноваження директора Ф. В. Лисогорському і виїхав до новоствореного Новоніколаєвського вчительського інституту (зараз місто Новосибірськ) [315, арк. 148-151]. Тут ситуація була набагато гірша, ніж у Полтаві 1914 р.: була відсутня матеріальна і науково-технічна база. Інститут розмістили в приміщенні реального училища, Міністерство народної освіти виділило 19470 рублів на оренду будівлі і закупівлю меблів, однак через інфляційні процеси і тотальний дефіцит в країні, яка в той час вела Світову війну і сама повільно сповзала до громадянської, цих коштів виявилось замало. Фактично заклад залишився без засобів до існування. Відмовилися допомагати і органи місцевої влади, пославшись на відсутність коштів. Попри це О. Волнін

вкотре проявив себе як талановитий організатор, зумівши із наявних ресурсів і обмежених коштів, шляхом пожертв і безоплатній діяльності зацікавлених ентузіастів організувати роботу навчального закладу. Протягом 1921-1922 рр. він працював помічником з учбової частини ректора Сибірського педагогічного технікуму.

Загалом у Новосибірську на різноманітних посадах перебував до 1923 р., коли переїхав читати курси педагогічної перепідготовки до В'ятки (зараз місто Кіров). Там він заснував кафедру психології і педагогіки в місцевому педагогічному інституті. Його богословська освіта призвела до критики і нападок з боку місцевих більшовиків, через що він вимушений був виїхати до Москви, де з 1925 р. викладав на робітничому факультеті Академії комуністичного виховання ім. Н. К. Крупської. Був головою відділу освіти Північної залізниці. Починаючи з 1927 р. викладав російську мову у середній школі № 1 Ярославської залізниці.

Останні роки життя педагога були напруженими через загрозу арешту. Будучи сином священика і маючи богословську освіту, він був вимушений публічно відцуратися від свого походження, а також активно працювати в контексті побудови однорідного комуністичного, атеїстичного суспільства.

Саме О. Волнін стояв у витоків запровадження ідеології в освіту СРСР з метою виховання комуністів і радикальних більшовиків, за що у 1940 р. отримав звання “Заслужений учитель РСФСР”. Вчений доволі болісно сприйняв звістку про смерть Антона Семеновича Макаренка, який помер 1 квітня 1939 р. на станції Голіцино Московської області за 40 км на захід від Москви від проблем із серцем. Після 1939 р. О. Волнін перестав уже активно займатися педагогічною діяльністю. Помер О. Волнін у 1942 р., його поховали на цвинтарі Донського монастиря в Москві [30, с. 30].

Новим директором призначили О.А. Левитського, який за словами Т. Пустовіта: “... був справжнім українським патріотом, людиною з ґрунтовною освітою і разом із тим чулий і тактовний” [224]. Олекса Августович народився у місті Дашів Київської губернії (зараз Вінниччина) у

1872 р. Освіту здобував спочатку у Київській колегії П. Галагана, яка вважалася однією з найкращих в Російській імперії, а потім у 1895 р. успішно закінчив історико-філологічний факультет Новоросійського (Одеського) університету. У 1899 р., склавши іспити, дістав право викладати в гімназіях російську мову і словесність. На початку ХХ ст. працював інспектором та попечителем шкіл на Кубані. З початком Української революції 1917 р. одним з перших почав здійснювати заходи з українізації шкіл Таганрогщини, що етнічно завжди були українськими (зараз територія Росії). У липні 1917 р. повернувся до Наддніпрянщини [224, с.82-90], [315, арк. 31]. Г. Ващенко згадував: “Олекса Августинович Левицький швидко перетворив інститут на справжню українську школу. Він закликав до інституту українських педагогів і між ними В. Щепотьєва, пізніше відомого науковця, літературознавця і етнографа. Керування зразковою школою він доручив Ф.І. Пошивайлу, що потім став відомим як добрий методист. Із педагогів, що працювали в інституті раніше, залишилося небагато, але був між ними Лисогорський, запеклий україножер, який вміло приховував свої настрої” [38, с. 311].

У рамках активізації національного відродження долучився до роботи в інституті і до процесу українізації Г. Ващенко. Він підтримав підготовчі курси, яке започаткувало Українське товариство шкільної освіти. Величезне значення він надавав перекваліфікації вчителів. Тому читав лекції з української мови, літератури, педагогічні дисципліни у Прилуках, Ромнах, Хоролі — одних з головних міст тодішньої Полтавської губернії (перші два з них зараз — це територія Чернігівської та Сумської областей відповідно). Починаючи з жовтня 1917 р. Г. Ващенко почав викладати психологію, педагогіку, логіку, теорію і психологію художньої творчості у Полтавському вчительському інституті, паралельно обіймаючи посаду директора учительської семінарії. 17 листопада 1917 р. Г. Ващенка офіційно було призначено співробітником інституту. Він отримав право викладати 2 уроки теорії психології, художньої творчості, 2 уроки психології і 2 уроки логіки на

I курсі, 4 уроки логіки з педагогікою на II, 2 уроки дидактики з історією педагогіки на III. Усього він мав 12 уроків, що гарантувало йому посаду в штаті викладачів [315, арк. 163].

Також він займав активну громадянську позицію. 10-12 серпня 1917 р. брав участь Всеукраїнському учительському з'їзді. У своєму виступі він пропонував утворити українську педагогічну академію, також закликав впроваджувати експерименти при роботі з учнями.

26 листопада 1917 р. в штат ввели ще і В. Щепотьєва. Він викладав курси української мови та літератури (3 уроки на I курсі, 2 на II і 3 на III), російської мови і мовознавства (4 уроки на I курсі, 3 на II, 2 на III). Загалом – 17 уроків, з яких 8 української мови та літератури і 9 російської мови та мовознавства [315, арк. 174].

Улітку 1917 р., у рамках демократизації, Тимчасовий уряд у Петрограді видав постанову, якою передбачив поділ учительських інститутів на відділення: фізико-математичне, словесно-історичне, природно-географічне.

Полтавський інститут у цей же час зіткнувся із проблемою відсутності будівлі. Час оренди приміщення по вул. Фабрикантській (зараз Балакіна) сплив, тому навчання вимушено перенесли у будинок на вулиці Ново-Кременчуцькій (зараз Лідова) [232, с. 35]. Протягом перших двох років оренда будівлі обходилася 300 рублів, а на третій рік – 200. Але і з цими коштами був дефіцит [315, арк. 41].

Зима 1917 р. була дуже складна для всієї імперії. Директор О. Волнін зумів знайти 325 рублів коштів на те, аби винаймати викладачам квартири і таким чином втримати педагогічні кадри. У зв'язку з матеріально важким становищем багатьох студентів було прийнято рішення закінчити навчання до Великодня [315, арк. 81]. Пізніше взагалі прийняли рішення про швидке закінчення навчання випускниками незалежно від успішності для проходження допризовної підготовки [315, арк. 86].

У червні 1917 р. у зв'язку зі зниженням потоку бажаючих вчитися та якістю їхніх знань було вирішено дозволити приймати до ЗВО випускників 7-8

класів жіночих гімназій, 7 класів єпархіальних жіночих училищ, 7 класів чоловічих гімназій і 6 класів реальних училищ, а також тих, хто закінчив 4 класи семінарії [315, арк 122]. Хоча ще у 1916 р. закликали не приймати на навчання тих, кого потенційно можуть мобілізувати до війська [314, арк. 46].

У липні 1917 р. Савелій Якович Черкас передав в оренду інституту маєток на вулиці Соборній 6 на 1 р., з орендною платою 3 тисячі рублів у рік; тут же містилася квартира, у якій проживав директор О. Волнін [315, арк. 125].

Протягом літа-осені 1917 р. ситуація в місті загострювалася. У Полтаві зросла злочинність, через колапс правоохоронної системи було багато демобілізованих солдат і дезертирів, які тікали з фронту після невдалих наступів російської армії на позиції Австро-Угорщини. Директору О. Волніну у час, коли Тимчасовий уряд намагався підняти бойовий дух у країні вдалими діями на фронті, ведучи безупинні наступи, вдалося влітку отримати для студентів відстрочку від мобілізації до війська [315, арк. 71].

У жовтні 1917 р. О. Левитського обрали головою Полтавської Просвіти, яка, будучи фінансована потужним кооперативним рухом, зайнялася працевлаштуванням випускників Полтавського вчительського інституту, та українізацією шкіл. У документах сказано, що для функціонування інституту (обслуговування приміщення) у 1917 р. необхідно 5000 рублів, а у 1918 вже 7000 [315, арк. 140].

У Петрограді 7 листопада 1917 р. стався збройний переворот, у ході якого Тимчасовий уряд було повалено і до влади прийшли більшовики.

Влада Рад величезного значення надавала розвитку освіти. Було розроблено концепцію навчального процесу через принципи єдності і спадкування, трудового виховання, політехнічного навчання, загальнодоступності й безкоштовності освіти.

Декрет Ради народних комісарів від 20 листопада 1917 р., відомий як “Декларація по дошкільному вихованню”, проголосив принцип безоплатності навчання дітей усіх вікових категорій [69, с. 25].

У грудні Раднарком висунув ультиматум Центральній Раді, у якому вимагали узаконити більшовицькі війська в Україні і припинити їх роззброювати. Київ відхилив вимоги Леніна і Троцького. Через це 21 грудня більшовики захопили Харків, де проголосили Владу Рад. У цей час ситуація в Полтаві була напруженою, до неконтрольованої злочинності додалися банди більшовиків, які вели активну пропаганду серед робітників і містян, намагаючись паралізувати діяльність міста. Урешті решт 18 січня 1918 р. командувач Червоною армією В. Антонов-Овсієнко видав наказ про наступ на Полтаву, у цей же день командувач силами української армії генерал П. Болбочан відвів війська до Кременчука. На місто почав наступати загін М. Муравйова. У Полтаву більшовики вступили без бою, де до них приєдналися місцеві прихильники комуністичної ідеології та люмпени. Окремий опір чинили студенти Віленського училища, полку імені І. Мазепи та П. Сагайдачного, які забарикадувалися у Кадетському корпусі.

Зі зміцненням більшовиків у місті почали виникати конфлікти. Місцеві комуністи не підтримували радянську армію і прагнули зробити Полтаву незалежною ні від Центральної Ради, ні від Росії, через що М. Муравйов організував терор, створив місцеву раду і знищував політичних опонентів.

Навчання в Полтавському вчительському інституті за таких умов було зупинене через відсутність фінансування [62, с. 6].

Після укладання Брестського миру між УНР і Центральними Державами розпочався контрнаступ україно-німецько-австро-угорських військ, у ході якого весною 1918 р. було звільнено Полтаву від більшовиків. Заняття в інституті були поновлені.

Б) Підетап Гетьманат (квітень-грудень 1918 р.).

Після перевороту 28 квітня 1918 р. і приходу Гетьмана П. Скоропадського до влади було проголошено нову програму побудови Української держави. З нового навчального року рекомендували в учительських інститутах викладати Закон Божий, українську і російську

мови та літературу, граматику, художню творчість, історію України, історію культури, природознавство, географію, математику, фізику.

Майбутні вчителі обов'язково вивчали педагогіку, яка мала містити історію педагогічної дисципліни, філософію, психологію, логіку, теорію навчання [28, с. 131].

Ще до Гетьманського перевороту 21 квітня 1918 р. за сприяння О. Левитського було відкрито Український народний університет.

Постанова Міністерства освіти та мистецтв від 10 серпня 1918 р. скасувала обов'язковість двохрічного стажу роботи вчителем для вступу до педагогічних інститутів. Відтепер на навчання приймали осіб незалежно від статі, випускників чоловічих і жіночих гімназій, реальних і комерційних шкіл, кадетських корпусів, учительських семінарій [210, с. 2].

Від 6 жовтня 1918 р. при полтавській "Просвіті" почав діяти історико-філологічний факультет, як основа для майбутнього, як вважалося, університету, який розміщувався по вулиці Тараса Шевченка. Лекції читали переважно професори з Харкова та мігранти з більшовицької Росії [351, арк. 154].

Щодо Полтавського вчительського інституту, то влітку 1918 р. відбувся другий випуск вчителів, також на осінь знову набрали курс через зростаючу мережу шкіл на Полтавщині та потребу у викладачах української мови. Зі спогадів Г. Ващенка дізнаємося, що восени 1918 р. інститут та університет було об'єднано. Дослідник історії Полтавського вчительського інституту Л. Булава вважає причиною такого злиття економічні чинники. На його думку, університет, який фінансувався за кошти земств і кооперацій, мав потужнішу базу, ніж педагогічний інститут, який отримував кошти з державного бюджету, що у часи війни і частоті зміни влади було ризикованим [30, с. 37].

В) Почався підетап Директорії (листопад 1918-січень 1919 р.).

З поразкою Німеччини і Австро-Угорщини у Першій світовій війні уряд Гетьмана П. Скоропадського втратив підтримку й невдовзі був

зміщений в ході повстання у кінці 1918 р. До влади прийшла Директорія, яка кинула Україну в хаос своїми соціалістичними експериментами. Нестабільністю одразу вирішили скористатися більшовики, які знову розпочали війну проти України.

Ще до приходу більшовиків, міністр освіти Директорії Іван Огієнко (відомий в історії як Митрополит Іларіон) видав розпорядження про необхідність розробки законопроекту “Про Полтавський університет”, але вступ більшовиків до Полтави у січні 1919 р. не дав здійснити намічене [354, арк. 30].

При схваленні Конституції РСФРР 10 липня 1918 р., окрім проголошення “диктатури пролетариата”, була включена стаття, у якій зазначалося: “З метою забезпечення за трудящими дійсної доступу до знань РРФСР ставить своїм завданням надати робітникам і найбіднішим селянам повне всебічну і безкоштовну освіту” [142] 16 жовтня 1918 р. Всеросійський центральний виконавчий комітет видав положення “О единой трудовой школе РСФСР”, в якому закріпив безкоштовне навчання у середній школі. Варто відзначити, що цей принцип впроваджувався зі скрипом [205]. У країні не було грошей через війну і розруху, бракувало кваліфікованих вчителів, та і саме селянство не відпускало своїх дітей вчитися через необхідність робочих рук у господарстві.

Саме ці законодавчі акти стали основою для нормативно-правових актів у сфері освіти України після захоплення влади більшовиками у кінці грудня 1918 – на початку січня 1919 р.

Г) Більшовицько-білогвардійський підетап (січень-листопад 1919 р.).

На початку березня 1919 р. більшовицькі війська контролювали значну територію Росії, України, Білорусі. У Харкові, який став центром комуністів в Україні ще з грудня 1917 р., відбувся III Всеукраїнський з’їзд Рад, на якому головував Яків Свердлов. Саме йому Володимир Ленін доручив протягти схвалення Конституції РРФСР із незначними змінами. За такою схемою і представив Конституцію УСРР комісар юстиції О. Хмельницький.

У березні Рада Народних комісарів УСРР видала Декрет “Про вступ до вищої школи” [70], який передбачав скасування дип ломів, іспитів і наукових ступенів. Правничий та історико-філологічний відділи Комерційного інституту, які тоді існували в Полтаві, планувалося об’єднати в один університет. Проводилася робота зі створення статуту для Педагогічного інституту. За ті півроку, які комуністи перебували в Полтаві, вони принесли лише розруху. Політика “воєнного комунізму”, тотальна націоналізація, нищення церков, руйнування моралі, інституту шлюбу і родини привели до того, що виникла загроза для початку навчального року і прийняття нових студентів до ЗВО. Інтелігенція була оголошена поза законом, вільних хліборобів притісняли і грабували, тому ті, хто був освічений, або мігрували на території, контрольовані денікінцями, УНР, Антантою, або перебували у глибокому підпіллі. Фактично ж, якби більшовики таки втрималися у Полтаві до осені 1919 р. йти до інституту могли б лише люмпен-пролетарі, які часто не вміли писати і читати [401, с. 100-116].

Однак 29 липня 1919 р. в ході загального наступу Полтаву зайняли війська А. Денікіна. Нова адміністрація оголосила, що всі законодавчі норми та акти, прийняті після 7 листопада 1917 року (дня більшовицького перевороту і проголошення Центральною Радою УНР) вважати недійсними. Викладання української мови, літератури та історії було заборонено. Усі освітні заклади знову перевели на російську мову [400, арк. 1-9.]. За таких обставин О. Левитський вимушений був виїхати на Кубань, новим директором вчительського інституту призначили колишнього інспектора чоловічої гімназії Ковалевського. Проукраїнських налаштованих викладачів звільнили. У цей час у Полтаві денікінці здійснювали терор проти більшовиків та прихильників самостійності України. У кінці 1919 р. Червона армія відновила контроль над Полтавою. З відступом білогвардійців інститут вкотре зіткнувся із браком кадрів, бо чимало викладачів виїхали з денікінцями.

Г) Більшовицький воєнно-комуністичний під етап (грудень 1919-квітень 1921 рр.).

Голова Губернського революційного комітету Я. Дробніс видав 13 січня 1920 р. наказ № 3, який перетворив учительський інститут у Полтавський український педагогічний інститут [398, арк. 58].

Треба зазначити, що третій прихід більшовиків відзначився деякою демократизацією. Володимир Ленін і Лев Троцький розуміли, що українці, які змогли створити власну державу, навряд чи змиряться з її втратою, а терор лише посилить сепаратистські тенденції. Для пошуку лояльності почалася відносна демократизація життя, українізація освіти, суспільно-політичного життя, надано ширші права і автономію ЗВО. У Полтаві було створено педагогічну раду, яка демократично управляла освітнім закладом. Їй було дозволено обирати органи управління інституту. Протягом лютого-жовтня 1920 раду очолював О. Бултковський, потім – І. Лебединський, на початку 1921 р. – Ф. Ніколаєв. Педагогічний колектив на серпень 1920 р. налічував 24 викладачі [31].

24 серпня 1920 р. було видано Постанову “Про мобілізацію професорів і вчителів”, ця постанова передбачала боротьбу з неписьменністю. Чимало викладачів через це вирушили в регіони [317, арк. 35-37]. Зокрема Г. Ващенко переїхав до села Білики, де почав викладати у педагогічному технікумі імені Б. Грінченка. Цей заклад готував фахівців для роботи у сільських школах. Саме тут Г. Ващенко почав проводити експерименти при підготовці спеціалістів.

Починається НЕПівський етап (квітень 1921-серпень 1930 р.).

Протягом перших місяців 1921 р. почався процес із об’єднання ЗВО Полтави. Вже 4 квітня 1921 р. відбулося засідання Ради, яку очолили І. Рибаків та В. Ніколаєв, де було ухвалене рішення про об’єднання історико-філологічного факультету та педагогічного інституту. Через 6 днів, а саме 10 квітня, ректором новоствореного Полтавського інституту народної освіти

обрали Володимира Олександровича Щепотьєва – відомого музикознавця, фольклориста, педагога [319, арк. 58].

Володимир Олександрович народився у 1880 р. у Полтаві, за національністю був росіянином. У 1900 р. закінчив місцеву Духовну семінарію, у 1904 р. — Петербурзьку духовну академію. Протягом 1904-1917 рр. викладав словесність у музичній школі у Полтаві. З 1917 р. працював у Полтавському учительському інституті та на історико-філологічному відділі Харківського університету [349, арк. 1–3].

В. Щепотьєв посприяв, аби в новому ЗВО були створені факультети: словесно-історичний, який очолив І. Лебединський, та природничо-математичний (декан В. Ніколаєв).

Це фактично було одним із останніх актів самостійності і автономізму. 2 вересня 1921 р. було прийняте “Положення о высших учебных заведениях РСФСР” [204], де було чітко прописано хто і як мав керувати ЗВО, які посади існували у ЗВО. З цього почався процес уніфікації та універсалізації, який згодом призведе до надмірної ідеологізації освіти і втручання влади у діяльність університетів.

Варто зазначити, що функції керівника ЗВО В. Щепотьєв виконував лише номінально. Фактично до початку 1922 р. керувала Н. Мірза-Авак'янц. Наркомат освіти був дуже невдоволений тим, що В. Щепотьєв не перебував у складі комуністичної партії, у 1920 р. він вже був заарештований “за антирадянську діяльність”. Пізніше це обернеться для нього жахливими наслідками, його кілька разів репресують, а потім знищать [349, арк. 1–3].

У часи нестабільності і повоєнної розрухи матеріальна база ПІНО була слабкою. У липні все того ж 1921 р. інститут отримав приміщення на вулиці Остроградського (зараз вулиця В. Чорновола). Але воно перебувало в аварійному стані, тут тривалий час розміщувався госпіталь для військовослужбовців. Тому викладачі та керівництво неодноразово порушували питання про збільшення кількості корпусів і шукало нові будівлі

У перші роки навчання проводилося виключно увечері, бо вдень студенти вимушені були заробляти собі на життя. Наприкінці 1921 р. в Україні розпочався величезний голод, викликаний грабіжницькою політикою більшовиків. Посуха та неврожай, поєднаний із вивезенням хліба в Поволжя, де так само голодувало населення, по суті було першим актом геноциду по відношенню до українців з боку керівництва Влади Рад.

Професорсько-викладацький склад у цей час так само бідував, аби мати змогу вижити, вони були вимушені працювати у позанавчальний час, нерідко на кількох роботах [318, арк. 126-127].

У 1921 р. вступати до ЗВО хотіли 706 чоловік, проте в силу обставин (розрухи, відсутності фінансів), змогли це зробити лише 539 чоловік. Більша частина з них (304 особи) вступили на словесно-історичний відділ, решта обрали природничо-математичні спеціальності [362, арк. 48].

Постанова ВУЦВК від 2 вересня 1922 р. запровадила для студентів стипендії. Це дало змогу поліпшити матеріальне становище багатьох з них. Стипендії складали від 7 до 16 крб. Величезною була проблема відсутності житла, через малу кількість місць у гуртожитках.

У лютому 1923 р. видано розпорядження Головпрофосвіти УСРР. Згідно з ним в інститутах мали бути створені комісії, які склалися порівну із викладачів та студентів. Ключовим їх завданням було затвердження навчальних планів і програм та рекомендації по призначенню викладачів. Ці комісії діяли під керівництвом деканів. Із закінченням голоду і остаточним утворенням НЕПу ситуація в країні почала стабілізуватися. Врешті у кінці 1923 р. інститут отримав значну суму на ремонт. Майже 800 крб. були використані на проведення опалення, ремонт гуртожитків [361, арк. 104].

У цей же час починається ідеологічний наступ в освіті. Більшовики з острахом ставилися до професорсько-викладацьких кадрів, які здобували свою освіту ще в часи Російської імперії, значна частина пройшла стажування і прослухала курси лекцій у закордонних університетах. Саме тому влада почала призначати в університетах політкомісарів. 7 березня

1922 р. був виданий наказ НКО УСРР № 2681, згідно з яким ректором став професор і викладач історії І.Ф. Рибакова, а політкомісаром М.С. Гаврилів [319, арк. 59.], якого у 1923 р. замінив Яким Кожевник [30, с. 53], [326, арк. 44.]

Іван Федотович Рибаків був доволі відомою особою того часу, інтелігентом. Народився 1890 р. в Херсоні. Навчався в період царату у Московському університеті на історико-філологічному факультеті. Педагогічну діяльність розпочав у 1912 р. на московських вечірніх курсах для педагогів. Протягом Першої світової війни читав лекції в Самарі та Тамбові. У 1919 р. переїхав до Полтави, де працював на історико-філологічному факультеті Харківського університету. З лютого 1920 р. був його деканом [319, арк. 58.].

І. Рибаків був дуже демократичною особистістю. В управління навчальним закладом він віддавав перевагу обговоренням і дискусіям при прийнятті рішень. Тому основною формою управління стали наради [282, с. 172-173].

У квітні 1924 р. більшовицьке керівництво вирішило змістити ректора, який представляв ще царську школу і не був більшовиком. Новим головою призначили комуніста Омеляна Ходака. Він народився у 1887 р., за походженням був селянином, тому ідеально вписувався у концепцію “пролетарського походження”. Здобував педагогічну освіту в учительській семінарії, але її так і не закінчив. Його виключили, можливо за революційні погляди, вчителював у Самарській губернії. Освіту вищу, попри все мав, бо закінчив Інститут Марксизму. Брав участь у війні, воював на румунському фронті. Після Жовтневого перевороту служив у Червоній армії. Протягом Громадянської війни займався питанням організації освіти [348, арк. 5-6].

Як ректор він вбачав головне завдання в повному викоріненні “петлюрівщини і націоналізму”. Багато хто з дослідників саме такі його радикальні погляди, віру в комунізм і соціалістичне будівництво та вірність партії пов’язує з його вибором на посаду ректора.

І. Рибаків продовжив працювати в інституті до липня 1924 р., коли його перевели на роботу до Центрального архіву РСФСР у Ленінграді.

О. Ходак весною 1923 р. в рамках боротьби з “петлюрівщиною” і “ворогами революції” випустив список студентів, які вступили на навчання ще в роки Громадянської війни (Директорії, Гетьманату), їх він характеризував як “агресивні петлюрівці”. Багатьох з них примусили залишити ЗВО. Також провели чистки серед викладачів, зокрема тих, які працювали ще з часів історико-філологічного факультету — звільняли, бо їх вважали противниками “соціалізації” освіти. Крім того, було заборонено професорсько-викладацькому складу працювати за межами ПНО, що в умовах розрухи і голоду при мізерній платі було не вигідно [359, арк. 156, 169-171].

Паралельно відбувалася реорганізація інституту. Студенти не були поділені за напрямками. Спеціалізація, або як її називали “фахова підготовка”, відбувалася за трьома секціями (математична, природничо-географічна, гуманітарна) та починалася з другого курсу.

ПНО у цей же час отримав право самостійно розробляти навчальні плани, які мали погоджуватися з Управлінням професійної освіти Народного комісаріату освіти.

Йшла інтенсивна перебудова навчання із запровадженням нових систем навчання. Педагоги запроваджували лабораторно-бригадні системи “Dalton-Plan”.

Цей метод запропонувала американка Хелен Паркхорст, яка його випробувала у місті Дальтон (штат Массачусетс).

Навчання за Дальтон-планом базувалося на трьох складових: 1) свобода; 2) самостійність; 3) співпраця.

Основними елементами були: “будинок”, “завдання” та “лабораторія”.

Термін “Дім” або “Будинок” означає основне місце учня в школі. “Дім” часто відігравав роль звичайного навчального класу, а домашнім радником виступав класний керівник.

Студентам давали завдання, які вони мали виконати за певний час (місяць, тиждень).

“Лабораторія” — це були особисті консультації із викладачами того чи того предмету. Там студенти отримували рекомендації щодо виконання завдань [27].

Але ці принципи погано реалізовувалися у ЗВО. Через слабку матеріально-технічну базу, часті пропуски занять студентами.

Попри важке становище педагогічна наука продовжувала розвиватися у ЗВО. У лютому 1924 р. почав виходити Бюлетень ПІНО. Його редакторами були І. Рибаків, Г. Ващенко [62, с.11-12].

У цей же час наказ НКО УСРР остаточно затвердив перелік кафедр ПІНО: педології, педопсихології та педогігієни (очолив Г. Г. Ващенко); соціального виховання (завідувач П. Л. Адамович); суспільствознавства; історії культури та історії літератури (під керівництвом І. Ф. Рибаків); природознавства (очолив О. Т. Булдовський); неорганічної природи (М. М. Самбікін) [320, арк. 81]; математики (В. С. Воропай); мистецтвознавства (В. М. Верховинець) [320, арк. 83-84].

До всього іншого викладачів об’єднали у комісії: педагогічну, на чолі з Г. Ващенко; суспільствознавчу, яку очолив І. Рибаків; природничо-математичну на чолі з В. Воропаєм [62, с. 11-12].

Цікавою є історія створення кафедри філософії. Завдяки ініціативі та указу директора інституту О. Ходака задля підвищення освіченості та ефективності підготовки педагогічних кадрів було створено кабінет суспільствознавства: саме у ньому почали збиратися педагоги, які з часом заснували відповідну кафедру. Пізніше, з розвитком марксистської науки та перетворення філософії на частину марксизму-ленінізму, кафедру перейменували на кафедру діалектичного матеріалізму (однобоко, але все згідно радянської ідеології, адже Карл Маркс був прихильником саме матеріалізму) [124].

На початку 1925 р. відносини між ректором О. Ходаком і викладачами ЗВО загострилися. Будучи переконаним марксистом, він продовжував грубо втручатися у педагогічний і навчальний процес. Його нелюбов і бачення у викладачах, які пройшли становлення ще у часи царської Росії, агентів Петлюри привели до того, що значна частина колективу інституту категорично не сприймала його, підбурюючи проти ректора і студентів. Врешті у вересні 1925 р. О. Ходак звільнився і перейшов на посаду голови Інституту марксизму. Пізніше, у 1929 р., він ще буде керувати роботою Харківського сільськогосподарського інституту, у 1937 р. репресують його дружину і він, як близька людина “ворога народу”, буде звільнений з усіх посад, житиме у Києві у склепі на Лук’янівському цвинтарі, де і помре після війни [282, с. 174].

Новим керівником призначили Матвія Харитоновича Фарбера, єврея за національністю, військового лікаря, більшовика, який не мав вищої освіти. Він народився у 1892 р. в родині учителів. Навчався у військово-фельдшерській школі, Військово-медичній академії та Київському комерційному інституті, але диплом за навчання так і не отримав. Брав участь у Першій світовій війні, працював лікарем на фронті. З 1922 р. мешкав у Полтаві, де читав лекції на курсах медсестер, працював лектором Полтавського технікуму землеустрою [243; 282, с. 174; 325, арк. 4].

У 1926 р. згідно з новими нормами студенти інституту мали вже навчатися не три, а чотири роки. Вступну систему було замінено на конкурсну. Бажаючі вступити, мали скласти іспити, хоча класовий підхід і дискримінація були збережені. При вступі перевагу надавали пролетарям [342, арк. 2].

Вкотре було реорганізовано структура ЗВО. Діяв лише один факультет, який називався “соціальне виховання”. На III курсі студенти обирали спеціалізацію із трьох запропонованих: фізико-математичну, суспільствознавчу (історія та філологія), агробіологічну (природознавство з елементами географії). Остання була дуже популярна. Більшість вступників

були селянами (у країні тоді ще не пройшла індустріалізація), які по закінченню навчання поверталися до себе в райони, де вчили дітей особливостям життя в сільській місцевості, тому і цей напрямок був для них актуальним [337, арк. 65].

Зростало фінансування науково-дослідної бази. У “Записках Полтавського інституту народної освіти”, які видавалися у 1926-1927 рр. було записано, що протягом 1925-1926 рр. для покращення функціонування хімічного кабінету було витрачено на закупку матеріалів та обладнання понад 709 рублів — величезна сума на той час. Загалом же, за описом дослідників, вартість майна кабінету на той час уже складала близько 1500 рублів [374, арк. 6].

Також в інституті функціонували такі кафедри: історії філософії, всесвітньої історії, історії УСРР, історії української літератури, історії російської літератури, російської історії, всесвітньої літератури, історії мистецтв, української мови, порівняльного мовознавства, класичної філології, соціальної педагогіки, політекономії, статистики, анатомії, еволюції техніки, краєзнавства, математики, ботаніки Серед іноземних мов існували кафедри найбільш популярних на той час і найпоширеніших: німецької та французької.

По закінченні ЗВО студенти могли працювати учителями у трудових школах. ПНО визнавався основним навчальним закладом для підготовки вчителів Полтавської, Лубенської, Кременчуцької округ (областей тоді не існувало, територія УСРР поділялася на округи).

Кількість викладачів у цей час була мізерна. Було 8 професорів II категорії та 4 викладачі I категорії. У штаті перебувало 10 нештатних викладачів та 6 лаборантів.

Життя студентів у вказаний період було тяжким. Із 246 на літо 1927 р. стипендію отримувало лише 28 осіб, 93 студенти отримували її від установ, які направили на навчання, решта жили із підробіток у позанавчальний час

[325, арк. 5]. Та й ті, що отримували стипендії, мусили працювати, бо грошова допомога становила лише 10 крб. [329, арк. 26].

Оскільки більшість вступників були пролетарями і походили або з бідних, або обезземелених селян, чи малокваліфікованих робітників, то їх рівень знань був дуже низький. Тому керівництво ЗВО вимушене було організувати курси з математики та української мови, аби студенти могли виконувати прості арифметичні дії та краще писали і читали.

Попри важке матеріальне становище, відсутність наукової бази та проблеми фінансового забезпечення, у закладі функціонувало у цей час 11 лабораторій та спеціалізованих кабінетів для проведення дослідів з дисциплін природничого циклу.

Влітку 1927 р. ПНО отримав будівлю по вулиці Крупської (тепер Остроградського): сьогодні це корпус № 1 ПНПУ [344, арк. 67]. У вересні того ж 1927 р. в інституті почали викладати фізичну географію, геодезію та астрономію [344, арк. 64-67]. Важливе значення мало рішення Народного комісаріату освіти УСРР, згідно з яким до підпорядкування ПНО віднесли Центральний музей (зараз Краєзнавчий), також була створена обсерваторія для дослідження космосу. При навчальних кабінетах діяли тематичні гуртки для студентів та учнів шкіл. Пізніше інституту передали сад площею 5 га (зараз Ботанічний сад ПНПУ) [331, арк. 31].

Розширення матеріальної бази сприяло зростанню якості освіти, вже у 1928 р. кількість лекторів було збільшено до 73, а кількість тих, хто навчався, перетнуло позначку у півтисячі. Студенти протягом навчання освоювали дисципліни, після чого мали пройти стажування у школі протягом року, паралельно із викладанням вони мусили написати дипломну роботу, яку, у разі успішного проходження практики, повинні були захистити. Для тих, хто вчився на природничих спеціальностях, влітку організувалися польові практики та екскурсії. Згідно з даними, студенти могли відвідати ботанічні сади та установи Харкова, Москви, Ленінграда. Пізніше в різний час

організовували виїзди у Крим, Київ, Одесу, Кам'янець-Подільський [344, арк. 61].

Цікавим було нововведення 1927 р. стосовно дипломів, до 1927 р. їх видавав КНО УСРР, але з 1927 р., згідно з Наказом, таке право передавалося ПНО.

У 1928 р. Педагогічний технікум імені М. Драгоманова приєднали до інституту, що сприяло зростанню кількості студентів, викладачів та покращило матеріальну базу.

Великого значення для функціонування інституту мало рішення від 13 березня 1929 р., згідно з яким, колективна форма управління ПНО, яка здійснювалася із 1921 р., скасовувалася. Повну владу у закладі отримувал директор [344, арк. 59].

До 1929 р. функціонувало два факультети: старшого (для підготовки вчителів 5-7 класів) та молодшого (1-4 класи) концентратів. У 1929 р. старший концентрат поділився на фізико-математичний, агробіологічний та соціально-економічний відділи. Спеціалізацію перенесли з початку III курсу на IV семестр (II семестр II курсу), незмінним залишили навчальний процес на I курсі: студенти продовжували вивчати педагогічні науки та загальні предмети [30, с. 68].

У “Записках Полтавського інституту соціального виховання” (1929-1930 н. р.) знаходимо відомості про розширення сфери діяльності й роботи в хімічному кабінеті. Зокрема, завдяки капіталовкладенням уже можна було забезпечити роботу двох студентських груп чисельністю 25 осіб. Проводилися дослідження з хімії (аналізи, вивчення матеріалів). Також у “Записках...” говориться, що вже на той час було закуплено закордонне обладнання [105, с. 151].

Методичну діяльність забезпечували комісії, які очолювали відомі викладачі та науковці (фізико-математичну – М. Лісовський, агробіологічну – М. Самбікін, соціально-економічну – П. Клепацький, педагогічну – Г. Ващенко) [338, арк. 151].

У навчальному процесі зростала роль семінарів та лекційних занять. У цей час в інституті, як і по всьому СРСР, набуває популярності “метод проектів”.

Метод проектів — це така система навчання, яка є орієнтованою на розвиток особистості студента або учня в процесі створення ним нового продукту під контролем викладача або вчителя.

Під навчальним проектом розуміли сукупність завдань і проблем поставлених перед учнем або студентом, для вирішення яких студенту необхідно взаємодіяти з викладачем або з іншим студентом. При виборі проекту, викладач керується професійними інтересами студента та його вподобаннями [170].

У 1929 р. почався набір студентів на відділення, яке займалося підготовкою фахівців для дошкільних закладів. Було відкрито денний робітфак (у 1930 р. створили такий же для вечірнього типу навчання).

Величезного значення викладачі надавали ліквідації неписьменності і безграмотності робітників Полтави. Для цього організували курси, на них працювали викладачі ЗВО і студенти, які вчили читати, писати пролетарів. Сприяв кращому засвоєнню матеріалу той факт, що навчання в рамках політики “українізації” велося українською мовою, більшість же робітників походило з селян, часто жили на околицях Полтави, або у найближчих селах.

Життя студентів і викладачів, попри позитивні зміни, залишалося тяжким. Мізерна заробітна плата, погане харчування накладали свій відбиток. В інституті існувала студентська їдальня, де студенти отримували талони на їжу, але якість продуктів була вкрай низькою, тому багато хто був голодним [30, с. 68].

У цей час припадає пік наукової та творчої діяльності Г. Ващенка. Він досліджував важливі проблеми дидактики, зокрема пов’язані із класифікацією методів навчання. У 1929 р. вийшла його праця “Загальні методи навчання”. У ній дослідник детально проаналізував методи навчання в школі в контексті виховання молоді, визначив суть, зміст і способи

організації учителем навчальної та пізнавальної діяльностей учнів і студентів. Також він розробив власну класифікацію методів, основа якої мала в собі містити виконання умови: технічні засоби навчання повинні підпорядковуватися педагогічній логіці викладача або вчителя. На цій основі можна здійснювати комбінації засобів навчання відповідно до конкретних педагогічних моментів. У цей час він написав ряд статей, де детально виклав свої ідеї, серед них: “Філософія прагматизму як методологічна основа методу проєктів”, “До питання про класифікацію методів навчальної роботи. На підставі матеріалів Полтавського ІНО” [36].

Важливу частину досліджень Г. Ващенко становлять проблеми педології, він був фахівцем з даного питання і недаремно протягом тривалого часу очолював відповідну кафедру інституту. У статтях “Наслідки математичного тесту над дітьми Полтавських шкіл”, “Методи об’єктивного обслідування техніки читання”, “Психологічні профілі студентів П.І.Н.О. за колективним тестом Россолімо” він детально розглядає та аналізує результати досліджень особливостей віку, рис характеру студентів та учнів, які проводилися на основі використання методів вітчизняних і зарубіжних педагогів.

У статті “Школа як громадсько-культурний центр” він доводить необхідність забезпечення школи педагогічним центром, аби зміцнити її зв’язки з реальним життям певного мікрорайону. Позитивним у цьому плані він вважав досвід дитячих закладів-інтернатів, зокрема, попри ідеологічну неприязнь до А. Макаренка, який був активним і переконаним комуністом та більшовиком (а Г. Ващенко був прихильником “самостійної України”), він прекрасно описує і підтримує особливості педагогічного процесу у колонії імені Максима Горького. Подібні питання, але такі, що стосуються дитячих містечок, він підіймав у праці “Дослідження установ соціального виховання інтернатного типу на Полтавщині” [36].

Г. Ващенко багато робив для вивчення позитивного досвіду колег-педагогів, які мали практичну діяльність у школах Полтавщини. Зокрема,

результати його спостережень і досвіду були оприлюднені у збірках, присвячених “Конференції робітників установ соціального виховання закритого типу в м. Полтаві”, “Конференції вчителів м. Полтави”, “3 конференції робітників установ соціального виховання закритого типу Полтавської округи”.

З величезним ентузіазмом Г. Ващенко, попри відсутність достойного і належного фінансування, створював лабораторії та майстерні при інститутах Полтавщини, аби ті сприяли вивченню і втіленню ідей Дальтон-плану. Така його педагогічна активність та авторитет посприяли тому, що вченого призначили керівником аспірантури при кафедрі педагогіки та педології ПНО у 1931 р. Це дало змогу Г. Ващенку впливати на процес підготовки педагогічних кадрів та дослідників, що заклало основи до подальшого наукового зростання ЗВО [36].

18 січня 1930 р. Наркомат освіти своєю рекомендацією скасував обов’язковість дипломних кваліфікаційних робіт для студентів-педагогів [30, с. 72; 338, арк. 151].

У цей час професорсько-викладацькому складу і активним студентам було вкрай важко вести свою діяльність. Усі почали перебувати під загрозою арешту. У 1928 р. радянське керівництво розпочало боротьбу з “націоналістичними елементами”, яка була спрямована проти інтелігенції, часів царя, УНР, членів Центральної Ради і усіх тих, хто на думку НКВС міг бути загрозою для радянського комуністичного режиму. Офіційна пропаганда називала людей, які втрапили у немилість, “націоналістичними, контрреволюційними елементами”. Одного з перших заарештували В. Щепотьєва, чиє походження і погляди не дали йому очолити ПНО ще на початку 20-х рр. йому інкримінували участь у “Спілці визволення України” (СВУ), він нібито у своїх лекціях дозволяв собі обговорювати Л. Троцького, підтримував троцькістську опозицію, яка була ворогом для правлячої еліти. Слідство також інкримінувало вченому зв’язки із С. Єфремовим, який був активним учасником Центральної Ради та вважався, згідно НКВС, головною

постаттю СВУ. Згідно з актами справи, В. Щепотьєв у 1923 р. разом із С. Єфремовим брав участь у створенні “Братства української державності” у Полтаві, яку назвали основою майбутньої СВУ. В. Щепотьєва вислали на Урал, звідки повернули у 1929 р. для судового процесу, який проходив у Харкові. Згідно рішення суду, його визнали винним і відправили на 4 роки на заслання до міста Славгород, де В. Щепотьєв влаштувався працювати викладачем російської мови у місцевий сільськогосподарський технікум [11, С. 197-199.].

У 1929 р. також заарештували декана О. Бузинного і професора математики В. Воропая. Це був перший відголосок майбутнього великого терору. Фактично ці перші арешти завдали непоправних втрат для наукового і педагогічного потенціалу ЗВО. Дуже негативним було і те, що все відбувалося паралельно із згортанням процесів українізації освіти. Цими акціями керівництво СРСР готувало основу для наступної русифікації та завершення процесу “національно-культурного відродження”.

Репресивний етап (1930 і до початку радянсько-німецької війни у 1941 р.). Його можна поділити на кілька підетапів:

А) Діяльність Інституту соціального виховання (в такому форматі існував протягом 1930-1933 рр.).

Постанова РНК СРСР від 23 липня 1930 р. “Про реорганізацію вищих шкіл, технікумів і робітфаків” [212] і РНК УСРР від 11 серпня 1930 р. “Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти” (фактично документ ідентичний, бо попри декларовану федералізацію, СРСР все більше перетворювався на уніфіковану унітарну державу), сприяли тому, що 24 серпня 1930 р. ПІНО перетворено на Інститут соціального виховання (ІСВ), аналогічна доля чекала й інші педагогічні ЗВО України.

Тепер навчання мало тривати у таких закладах не 4 роки, а 3. Причиною змін стало рішення про прискорений процес індустріалізації. Ще у грудні 1925 р. XIV з’їзд ВКП(б) проголосив курс на неї.

У 1928 р. почалася I п'ятирічка. Її мета полягала у тому, аби наздогнати і перегнати провідні буржуазні, капіталістичні держави Заходу в розвитку промисловості. Головним об'єктом зростання мала стати важка промисловість, яка, згідно з планами, повинна була зрости на 330 %. Протягом 1929 р. капіталістичні держави Заходу вступили у “велику депресію”; за рахунок цього, а ще залишків НЕПу, обсяг зростання промисловості в УСРР становив 40 %. Піднесені цими успіхами, керівники СРСР вирішили ще прискорити процес зростання економіки. План 1930-1931 рр. передбачав зростання ще на 45 %. Звісно це була авантюра, але як часто буває у тоталітарних країнах, від цього непродуманого рішення стали залежними не лише промисловці, а й науковці та освітяни [344, арк. 59-61].

У рамках індустріалізації потрібні були кадри, які б могли працювати на новому на той час обладнанні. Тому була запроваджена обов'язкова для всіх дітей безоплатна семирічна освіта у містах, а згодом – у селах. Це рішення вимагало зростання кількості вчителів, тому було прийнято рішення зменшити період навчання, навантаження, що вело до погіршення якості підготовлених кадрів. Крім того зросла кількість педагогічних ЗВО із 13 у 1930 р. до 37 у 1931 р. Зокрема, відтепер педагогічні ЗВО існували ще й у Кременчуці, Лубнах, Червонограді (ліквідований у 1933 р., із переведенням студентів до Полтави). Це були міста округ нинішньої Полтавщини, які згідно з новим адміністративно-територіальним устроєм 27 лютого 1932 р. увійшли до складу Харківської області.

Ударні темпи підготовки педагогів, помножені на провал прискореної індустріалізації, погана якість підготовки фахівців, привело до повернення у 1933 р. 4-річного навчання.

Активно розвивалася наукова діяльність, у січні 1930 р. у Харкові, тодішній політичній та науковій столиці УСРР, була захищена перша в історії Полтавського інституту дисертація на тему: “Творчість Мирослава Ірчана” автором якої був Григорій Йосипович Майфет [116].

У жовтні 1930 р. новим директором інституту призначили Карла Петровича Жагара. За національністю він був латиш, походив з Вітебської губернії. Навчався на фізико-математичному факультеті Київського університету, який не закінчив, перевівшись до Одеського університету, який так само покинув. Працював протягом 1912-1917 рр. викладачем математики у Петербурзі, Саратові, Києві. У 1921-1923 рр. викладав в Одесі. У 1924 р. прийняв пропозицію зайняти посаду викладача в Житомирі. У різний час був директором технікумів у Шепетівці та Нікополі. Потім став директором ІСВ, через рік його перевели до міста Сталіно (Донецьк), потім працював у Новгороді. У 1938 р. заарештований і рішенням “трійки” розстріляний у Ленінграді [30, с.72].

У 1930 р. розпочався процес формування кафедри хімії. Її створювали на базі кабінетів, які вже діяли. До посад завідувачів кабінетами додали лаборантів, майстрів та техніків. Наказ директора інституту № 82 від 25 жовтня 1931 р. затвердив особовий склад кафедри хімії. Керівником призначили відомого вченого і дослідника Й. Власенка, також до першого складу увійшли: К. Лопатін, О. Колонтай. Асистентом призначили П. Перев'язко, лаборантом — випускника ПІНО М. Пилипченка. 10 грудня 1932 р. було запроваджено посаду декана природничого факультету.

У період Голодомору — одного з найважчих періодів історії України, директором інституту був Родіон Петрович Куліненко, який походив з українських козаків Кубані. Народився у 1891 р., навчався у церковно-приходській школі. Вищої освіти не мав. Спочатку працював на домашньому господарстві, а з 1916 р. — на олійному заводі. Тоді ж був мобілізований до царської армії. Службу проходив на Кавказі у Тифліському парку авіації (зараз місто Тбілісі). У 1918 р. вступив до ВКП(б), був сільським головою на Катеринославщині (зараз Дніпровщина). Працював у Павлограді, згодом перебував на партійних посадах на Кавказі. Для подальшого просування партійною лінією упродовж 1922-1925 рр. навчався в Комуністичному університеті імені товариша Артема. Потім протягом 1925-1927 рр. був

аспірантом Українського інституту марксизму, вивчав історію Заходу. Згодом викладав історію партії у Ніжинському та Кам'янець-Подільському педагогічних інститутах. У жовтні 1931 р. призначений директором ПІСВ, де читав курс “ленінізму”, проте фактично більшу частину свого робочого часу проводив не у Полтаві, а у відрядженнях [30, с. 73].

У цей час математичний відділ було перетворено в технічно-математичний, а соціально-економічний розділили на два: мовно-літературний та історико-економічний. Агробіологічний залишили без перетворень.

На шкільному факультеті починає працювати Іван Мазепа, випускник Полтавського ЗВО 1929 р. Один з найвідоміших українських педагогів, зоологів, майбутній секретар Полтавського та Львівського обкому ВКП(б), майбутній міністр кінематографії і культури УРСР, а також професор і декан КНУ ім. Т. Шевченка. Величезний вплив на його становлення як особистості, науковця і педагога справили декани шкільного факультету Іван Ромер, а згодом Юрій Цигененко [30, с. 73-74].

Дедалі більший ідеологічний тиск на науку, боротьба із “контрреволюцією, українським буржуазним націоналізмом” мали величезний вплив на формування навчальних планів інститутів. Зокрема, передбачено було вивчення таких предметів:

1. Предмети, які несли смислове та ідеологічне навантаження на студентів і стосувалися проблем марксизму-ленінізму.
2. Предмети, які ознайомлювали в цілому з виробничими процесами.
3. Предмети педагогічного циклу.

Перед педагогічним колективом ІСВ стояло не стільки завдання дати фахові знання із певних галузей, скільки підготувати особу для потреб “індустріалізації та колгоспів”, “ідейного трудівника, який буде виховувати людину нового типу — радянського громадянина”. Через постійні коливання

підходів до формування ідеології, назви кафедр постійно змінювалися, так само як і обсяг навантаження та список предметів, які вони мали читати.

Восени 1931 р. існували такі відділи: агробіологічний, яким керував Ф. Білецький, історико-економічний (спочатку очолював П. Койнаш, згодом І. Неверовський), техніко-математичний на чолі із Ю. Костенецьким, мовно-літературний (керівник Ю. Цигененко), дошкільний, яким керувала Н. Кушніренко. Величезне значення мало створення єдиної кафедри педагогіки, керівником якої призначили колишнього голову кафедри педології, відомого науковця і педагога Г. Ващенка.

10 грудня 1932 р. виданий наказ директора ПСВ за яким створили нові факультети, які поділялися на відділи, а ті у свою чергу на кафедри (всього тепер існувало 12 кафедр):

1. Факультет соціально-економічний, на чолі якого поставили Ю. Циганенка, який поділявся на відділи:

а) Історико-економічний (включав кафедри: діамату, історії, економіки).

б) Мовно-літературний (кафедри мовознавства та літературознавства).

в) Інспекторсько-методичний (включав кафедри педолого-педагогічну та дошкільного виховання).

2. Факультет агрономатичний (на чолі з Ю. Костенецьким) поділявся на відділи:

а) Агробіологічний (включав кафедри біології, хімії та реконструкції сільського господарства).

б) Техніко-математичний (кафедри фізики і математики).

Ці зміни були зумовлені із переходом на систему навчання за певними спеціальностями. Декан Ю. Циганенко відповідав за педагогічну практику студентів, а Ю. Костенецький — за виробниче навчання [403, арк. 256].

На роботу з організацією навчання заочників призначили керівником В. Оголевця. У цей час остаточно утвердився принцип обов'язковості засвоєння студентами знань із предметів марксизму-ленінізму (Історії

класової боротьби. Ленінізму. Діалектичного матеріалізму, Історії більшовизму, Національне питання, Політекономії, економічної географії), які викладали часто у збиток фаховим знанням (жодна педагогічна дисципліна не увійшла до списку обов'язкових), формуючи не надто кваліфікованих спеціалістів [30, с. 75; 403, арк. 150].

Також були змінені графіки навчального процесу. Навчання восени 1933 р. мало розпочинатися вже не 1 жовтня, а 1 вересня.

Активно розвивалися у цей час робітфаки в інституті. Головною їх метою було підвищення рівня абітурієнтів до середнього, який би дозволив їм вступити до ЗВО. Проводилися й вечірні заняття для робітників Полтави щоденно з 18 до 20 години вечора.

Також у 1933 р. відкрили аспірантуру з української, російської та зарубіжної літератури. Спеціальність “Українська література” очолив відомий науковець і фахівець Юрій Юхимович Циганенко, який в інституті викладав історію української літератури та методику викладання літератури у вищій школі. Спеціальність “російська література” очолив доцент Володимир Степанович Оголовець, який був відомим філологом, юристом, музикознавцем та композитором. Саме під його керівництвом закінчили аспірантуру й захистили дисертації відомі вчені М. Крестінін, І. Чирко, А. Гуренко. Також, враховуючи факт того, що інституту бракувало власних педагогічних та наукових кадрів, для роботи з аспірантами були запрошені харківські науковці та вчені, серед яких були О. Розенберг і З. Панасенко [116].

У цей же час фактично завершується процес формування умов вступу на природничий факультет. Зокрема Наказ № 63, який був оприлюднений 5 вересня 1933 р. встановив такі вступні іспити: суспільствознавство, математика, фізика, українська мова, література, хімія.

Наступний Наказ № 66, оприлюднений 14 вересня 1933 р., призначив на посаду декана біологічного, хімічного та географічного підрозділів випускника ПІНО І. Мазепу [404, арк. 75].

Влітку на початку 30-х рр. ХХ ст. активно організовувалися курси підвищення кваліфікації для вчителів на базі Харківського (Всеукраїнського) інституту підвищення кваліфікації педагогів. Для занять використовували будівлі ПСВ.

У цей час не просто продовжилася, але набула розмахів небувала дискримінація окремих категорій населення, яке не могло вступити до ЗВО. У рамках боротьби з “куркульством”, “ворогами народу” і т.д. часто вступити не могли середньозаможні і заможні селяни, які збагатили під час НЕПу. Із набуття розмаху репресій вже будь-хто міг бути не зарахований до ПСВ за родинні зв’язки із “контрреволюціонером”.

При вступі потенційний студент мав передусім пройти “соціальну перевірку”, куди включали відомості про соціальне походження до революції 1917 р. і до моменту подачі заяви на вступ, довідки про рік народження і батьків, обов’язкові рекомендації від ВКП(б), комсомолу, профспілки чи іншої провладної організації, документи про стан здоров’я і відомості про відбуття військової служби у Червоній армії [344, арк. 400].

Якщо особа успішно проходила цей етап, вона мусила здати вступні випробування. Без них зараховували випускників педагогічних технікумів, робітничих факультетів, курсів підготовки до вступу.

Варто зазначити, що попри прогрес у ліквідації неписьменності, на початку 30-х рр. чимало вступників мали проблеми із грамотністю, тому їх часто, після зарахування на I курс, переводили на вечірні факультети, аби підвищити загальний середній рівень.

29 липня 1932 р. Рада Народних Комісарів УСРР видала рішення, яким зобов’язала створити на місцях комісії, які б займалися питанням пошуку і сприяння вступу найбільш здібних працівників МТС, фабрик, заводів до педагогічних технікумів та ЗВО.

19 вересня 1932 р. ЦВК СРСР видав Постанову “Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах” [213], згідно з якою вводилися обов’язкові вступні іспити, незалежно від закінчення робітфаку чи технікуму,

із таких предметів як: хімія, українська мова, суспільствознавство, фізика, математика.

Цікавим був у цей час навчальний процес. Лекції тривали 45 хвилин. На початку 30-х рр. існували лише заліки, іспитів не було.

До 1932 р. не було оцінок, залежно від рівня знань ставили відмітку “зараховано” або “не зараховано”. У травні 1932 р. було внесено зміни, відповідно виникли рівні оцінювання знань: “відмінно”, “добре”, “задовільно”, “незадовільно”. Також була введена сесія двічі на рік (в кінці осені і весни). На останньому курсі кожен студент мав подати до захисту дипломну роботу. У 1933 р. офіційно запровадили іспити. Дипломна робота стала обов’язковою, це стосувалося навіть тих студентів, які закінчили ЗВО за 5 років до даної постанови. Вони мали самі знайти час, обрати тему і захистити роботу, інакше їхній диплом вважався не дійсним [30, с. 83].

Практику проводили переважно влітку під час канікул: у школах, дитячих садках, на виїздах. Обов’язковою складовою практик була пропагандистська робота із підопічними. Окремо було стажування на виробництві та у сільському господарстві (відповідні дії були схвалені постановою ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. [213]), студенти працювали в полі, допомагали будувати заводи і фабрики. Під час кожної такої практики вони вели “Щоденники”, куди детально записували увесь хід процесу. Після неї кожен студент мав здати звіт у встановлені строки.

При ПСВ, а саме при педолого-педагогічній кафедрі, яку очолював відомий педагог Г. Ващенко, діяла дворічна аспірантура. Пізніше таку ж можливість вчитися отримали студенти-філологи. Для вступу в аспірантуру потрібно було мати доволі міцні знання вище середнього і бути старанним студентом із позитивними відгуками [116].

Економічне становище студентів і викладачів лишалося вкрай важким. Загострював ситуацію і Голодомор, який саме почався у той час. Їжу отримували у магазинах за гроші, але на кожну особу мала бути лише певна норма.

У час Голодомору велике значення відіграла діяльність П. Койнаша, який, дивлячись, що ціни на харчі через їх нестачу підскочили в рази, зумів організувати заготівлю їжі для їдальні, викладачів та студентів. У січні 1933 р. було створено підсобне господарство, яким керував Г. Одуд. Саме воно багато в чому допомогло студентам і викладачам ЗВО пережити той важкий час.

Життя у гуртожитках було ще тяжчим. Їх складовими були антисанітарія, холод, гар і дим від вугілля, яким опалювали. Часто заняття взимку взагалі відміняли, а потім відпрацьовували влітку [30, с. 85-86].

Співробітників і студентів відправляли на агітаційні марші, вибори, примушували брати участь в урочистих заходах до важливих для партії дат. Проводили військові вишколи студентів на випадок війни.

Чимало осіб, які навчалися, відраховували за пропуски занять, через намагання заробити, аби вижити, через політичні мотиви (походження із сім'ї священика, куркуля, чи репресованого). Із 1932 р. почали ще виключати за протидію хлібозаготівлі і протести проти її проведення. Деякі дуже активні студенти намагалися покарати своїх колег, шляхом забирання у них хлібних карток. Це загострювало і так важку ситуацію у країні, що голодувала, через це директор Р. Куліненко 31 березня 1933 р. заборонив профспілковим організаціям відбирати у студентів талони на їжу [404, арк. 29].

Попри всі негаразди у цей час ще продовжувалася політика українізації. У 1933 р. було збільшено кількість годин на вивчення української мови на робітфаці та вечірньому відділенні. Проте фактично це були останні прояви боротьби за українську мову, пізніше настане тотальна русифікація, а більшість ідеологів українізації буде знищено під час репресій.

У 1933 р. стало зрозуміло, що система ІСВ не є ефективною для підготовки вчителів. Наказ директора від 9 серпня 1933 р. повернув назву педагогічний інститут із терміном навчання 4 роки.

Б) Почався під етап Полтавський педагогічний інститут (1933-1941).

10 серпня 1933 р. відбулася нова реорганізація ЗВО. Створені факультети: соціально-економічний (поділявся на відділи: історико-економічний (включав кафедри діамату, історії та економіки), мови та літератури (кафедри мовознавства та літературознавства), інспекторсько-методичний (педолого-педагогічна та виховання дошкільнят), аграрно-математичний (відділи: агробіологічний (включав кафедри реконструкції сільського господарства, хімії, біології), техніко-математичний (фізики, математики) [30, с. 88].

Вже 2 жовтня 1933 р. новим директором було призначено Петра Михайловича Койнаша. Народився у 1903 р. Він був першим директором, який закінчив Полтавський ЗВО (навчався протягом 1922-1925 рр.). Після завершення навчання працював в інституті на викладацьких посадах. У 1927 р. вступив до ВКП(б). Був керівником кафедри історії. З історичних джерел знаємо, що писав наукову роботу на тему: “Жовтень на Полтавщині”, але відомо про неї стало лише із здобуттям Україною самостійності у 1991 р. Через розкручування політики репресій, він вимушений запровадити загальноінститутські обговорення постанов партії. У жовтні 1934, через рік після призначення, його перевели до Одеського педагогічного інституту. З 1936 р. працював у Києві у Наркоматі освіти. У 1937 р. репресований. Він був № 1 у списку “ворогів народу і буржуазних націоналістів”. Розстріляний 30 грудня 1937 р., особистим наказом Й. Сталіна від 7 грудня 1937 р. [282, с. 174].

Розпочався процес підготовки вчителів із дисциплін “хімія” та “природознавство”. Також хімічні науки почали викладати на фізматі та технічно-механічному відділі.

13 січня 1934 р. було запроваджено ступені кандидатів та докторів наук, звання доцента, професора, асистента. 27 січня відбулися зміни на кафедрі хімії. Наказ № 11 звільнив з посади голови кафедри Й. Власенка, з 1 лютого 1934 р. новим головою призначили професора М. Дашевського.

Саме з його ім'ям пов'язано запровадження в діяльності кафедри для студентів дипломних робіт [114, с. 3].

У цей час репресії у СРСР йшли поступово до свого піку. Наприкінці 1933 р. Г. Ващенко звільнили з посади, згідно з його спогадами йому інкримінували “участь у буржуазно-націоналістичному ухилі” [405, арк. 2]. Також він був виключений зі спілки, яка об'єднувала працівників освіти і науки. Протягом 1933-1935 рр. дослідник вимушений був жити без роботи, заробляючи собі на життя невеликими заробітками. У 1935 р. йому дали дозвіл очолити кафедру педагогіки у Сталінградському педагогічному інституті. Тут він почав проводити наукові дослідження, присвячені критичному аналізу вчень психолога зі Швейцарії Ж. Піаже. Г. Ващенко зробив колосальну роботу, результати він опублікував російською мовою, хоча за різними даними, у початковому варіанті, писав саме українською. Вони були надруковані у записках Сталінградського педагогічного інституту. Ці матеріали Г. Ващенко розглядав як основу для докторської дисертації, яка називалася “Мова дітей перед дошкільного і дошкільного віку як засіб спілкування”. Її автор мав захищати, але через початок радянсько-німецької війни не встиг [36].

У березні-квітні 1935 р. у Полтавському педагогічному закладі працювала комісія, яка займалася виявленням “шкідників”, “націоналістичних елементів”, реалізуючи Постанову “Про антирадянські виступи і засміченість полтавських ЗВО – Інституту м'ясної промисловості і Педагогічного інституту” ЦК КП(б) У від 16 березня 1935 р. [30, с. 90].

Результати її діяльності мали негативний вплив на новації в освіті, розвиток науки, укріпили інститут доносів, втручання органів НКВС у внутрішні справи. Через цю комісію був звільнений з посади директора М. Дащенко, декан М. Курилко та чимало науково-педагогічного складу.

Новим директором призначили Івана Максимовича Онісіна. Він народився у 1887 р. в селі Дмитрієво на Рязанщині в родині селянина. Навчався у сільській церковній школі, двокласному училищі. У 1905-

1908 рр. — у Ново-Олександрівській учительській семінарії на Тамбовщині. Протягом 1908-1922 рр. працював учителем у Саратові, Феодосії та на Одещині. У 1922-1925 рр. займав посаду директора школи у місті Олешки на Херсонщині. У 1925-1931 рр. займався освітою робітників у Харкові та Полтаві. У 1931-1935 рр. доцент кафедри політекономії Полтавського інституту інженерів сільськогосподарського будівництва (зараз ПНТУ імені Юрія Кондратюка) [30, с. 91].

Наказом 10 квітня 1935 р. призначений директором Полтавського педагогічного інституту. При ньому у ЗВО розгорнулися репресії і чистки студентів та викладачів. Восени 1937 р. він сам ледь не став жертвою терору. На нього написали розгромні статті у “Більшовику Полтавщини”. І. Онісієн намагався довести сфабрикованість обвинувачень, але 21 грудня 1937 р. його арештували. 12 вересня 1938 р. Й. Сталін особистим поставив підпис під наказом про його розстріл. Але розстріляний він так і не був. 17 жовтня 1938 р. Військова колегія Верховного Суду СРСР змінила рішення і засудила колишнього директора до 15 років ув'язнення з конфіскацією майна. Відбував покарання І. Онісієн у Магаданському краї. Згідно з документами, він помер у 1942 р. Реабілітовано його 1 вересня 1956 р.

Наприкінці літа 1934 р. було створено наступні факультети: історичний (керував М. Курило), природничий (І. Мазепа), мовно-літературний (Ю. Циганенко), фізико-математичний (Ю. Костенецький) [30, с. 91-92].

У 1935 р. для студентів природничого факультету заочного відділення ввели контрольні роботи для оцінювання стану знань.

У вересні того ж року історичний факультет розформували. Студентів перевели до Харкова. До Полтави переїхали студенти філологічних спеціальностей із Кременчука, Лубен, Сум.

У 1935 р. кафедру діалектичного матеріалізму, за розпорядженням ректора, об'єднали з кафедрами економічних наук та історії у єдину кафедру соціально-економічних дисциплін. Через чотири роки вона почала називатися кафедрою з основ марксизма-ленінізму. Кафедра мала потужний

науково-педагогічний склад, адже до її складу входили науковці М.Курилко, М. Гіріч, О.Редько, П. Шибітченко, Ю. Хоменко, А. Бойко, В. Гельміх та інші. Очолював кафедру В. Пантелеєв. Склад кафедри був доволі великим, це пояснювалося не тільки великою кількістю дисциплін, які вона мала забезпечувати, а й ідеологічною необхідністю, адже кафедра мала втілювати необхідні ідеї та державну політику у сфері здійснення пропаганди [124].

Попри значний ідеологічний тиск, загрозу репресій, багато викладачів кафедри не просто втілювали в життя постанови державних органів (комітетів партії), а творчо підходило до процесу викладання. Це посприяло, що після війни, а найбільше у 60-ті рр., була підготовлена плеяда творчих інтелектуалів-науковців та педагогів, які значно піднесли діяльність кафедри і сприяли популярності її, адже майже всі діячі обласного комітету партії були випускниками історичного факультету і так чи так пройшли на ній навчання [124].

У 1936 р. було створено вчене бюро, яке займалося видавництвом наукових записок, його очолив професор І. Язєв. Паралельно він ще керував астрономічною обсерваторією та метеорологічною станцією, допоки не був репресований у вересні 1937 р.

Наркомат Освіти УСРР 26 травня 1936 р. видав Наказ, яким запровадив державні іспити в педінститутах. Аби бути допущеними до них, треба було добре написати диктанти з мови (російської та української). Студентів, які мали незадовільні оцінки, часто залишали на повторний курс.

У 1935-1936 рр. філологічну аспірантуру закінчили А. Гуренко, К. Козубенко, Т. Марусенко, І. Чирко, П. Падалка, П. Кикоть, які продовжили свою наукову і педагогічну діяльність в інституті. Перед самим початком війни К. Козубенко захистив у Харкові кандидатську дисертацію на тему: “Фольклор у творчості Марко Вовчок”, завдяки чому невдовзі очолив кафедру української літератури. А. Гуренко працював заступником декана філологічного факультету і викладав всесвітню літературу. У 1937 р. деканом

філологічного факультету призначили І. Чирко, який очолював факультет до 1941 р., до початку війни [116].

1936 р. став важливим для кафедри хімії. Зокрема, персональний склад поповнився новими кваліфікованими спеціалістами. Почав працювати випускник А. Каришин (згодом відомий вчений), М. Маркевич, які зайняли посади асистентів. Саму кафедру хімії поділили: на кафедру загальної хімії, керівником якої став М. Цимблер (також до неї увійшли асистенти М. Мапкевич, М. Пилипченко) та кафедру органічної хімії на чолі з М. Дашевським (також до її складу приєднались А. Каришин як асистент і професор А. Крамер) [114, с. 4].

У 1936 р. до Полтавського педінституту вступив Василь Олександрович Сухомлинський, який навчався на філологічному факультеті до 1938 р. Про педінститут він писав так: “нам, майбутнім філологам, [викладачі — прим. М. Шевчука] зуміли заронити в серце, розум живі зерна любові до слова, до літератури”. Про Артема Москаленка, який викладав В. Сухомлинському мовознавство і сучасну українську мову, він писав: “навчив нас дорожити своїми переконаннями”. Саме завдяки праці професора російської мови Б. Рабиновича, західноєвропейської літератури А. Гуренка, який вимагав від студентів прочитання усіх, передбачених програмою творів, викладачів української літератури К. Падалка та К. Козубенка, доцента В. Оголевеця, який був викладачем теорії літератури та історії російської літератури, які сприяли і популяризували читання та аналіз творів, прищеплювали гарні манери та необхідність ораторського мистецтва як важливої складової успіху будь-якого викладача, особливо вчителя, що працював з дітьми, коли В. Сухомлинський склався як педагог і науковець, писав, що саме в кожного з них запозичив певні риси, які допомогли його становленню як професіонала. А також говорив, що був щасливий вчитися у Полтавському педагогічному, “бо нас, двадцятирічних юнаків і дівчат, оточувала в Полтавському педагогічному інституті атмосфера творчої думки, допитливості, жадоби до знань” [116].

Паралельно із цим тривав процес нарощення воєнної міці СРСР, саме тому збільшувався час на воєнну підготовку та протиповітряну оборону. Влітку того ж 1936 р. почали будувати гуртожиток, де зараз розміщено факультети технології та дизайну та психолого-педагогічний, завершили будівництво у 1940 р. Ліквідовано допоміжне господарство, яке рятувало студентську та викладацьку спільноту у голодні роки [407, арк. 69].

Окремо запровадили Полтавський вчительський інститут, термін навчання в якому складав 2 роки. Він був створений з метою, аби у швидкому темпі готувати вчителів 5-7 класів, яких найбільше бракувало у той час. Існував денний і вечірній відділи. На вечірньому існували факультети: історичний (до 1937 р.), літературно-мовний, фізико-математичний, природничий. На денному вивчали українську, а з 1938 р. ще й російську філологію [407, арк. 60].

Було створено відділи для консультацій заочників у Полтаві, Краснограді, Лубнах, Кременчуці. Запроваджено 7 обов'язкових іспитів для зарахування до закладу на навчання. Починаючи з 1937 р. поступово ліквідовують робітфаки в районах. Це, а також створення окремої Полтавської області 22 вересня 1937 р., сприяло зростанню числа студентів ЗВО.

Паралельно з цим дедалі більше у закладі провадиться політика русифікації. Останні паростки українізації, які ще існували, були знищені. З вересня 1937 р. вводиться обов'язкове навчання російською мовою в усіх школах СРСР. Вивчення української філології у ЗВО поступово стає менш престижним, порівняно із російською.

У цей же час репресії у СРСР сягнули свого апогею. Панувала так звана "єжовщина", особливий період, названий на честь комісара державної безпеки Миколи Єжова. Влада сприяла, аби доносили на сусідів, колег і навіть родичів. У Полтавському педінституті зняли з посади за доносом ректора деканів усіх факультетів, багато викладачів. Декого відправили в Сибір, декого розстріляли.

Попри такі негативні події в суспільстві, в інституті продовжували розвиватися наукові та педагогічні науки. У листопаді 1937 р. кафедру біології розділили на дві кафедри: ботаніки та зоології. З їхньої діяльністю пов'язані імена видатних вчених-педагогів. Зокрема, Ф. Курінний тривалий час очолював кафедру біології, був випускником Полтавського ЗВО, працював спочатку лаборантом, згодом став її головою. Він зібрав багату колекцію рослин, залучивши туди зразки із Ялтинського Нікітського ботанічного саду, Ленінградського (Петербурзького) Головного ботанічного саду, Акліматичної станції в Тулі, Розплідника із Симбірська (Ульяновська). Завдяки цій багатій базі, Курінному вдалося підготувати не одне покоління науковців, а його колекція стала основою для подальшого перетворення освітнього закладу в один з освітніх та наукових центрів не лише УРСР, а і всього Союзу [112].

У 1937 р. створено кафедру ботаніки. Її спочатку очолив Т. Малахов, який був випускником полтавського ЗВО 1929 р. У Полтавському інституті він почав працювати у 1935 р. У вересні 1938 р. його на посаді голови замінив П. Сосін, відомий міколог. Дослідник, який народився у 1895 р. в Санкт-Петербурзі, мав вже на той час багатий досвід. Протягом 1928-1929 рр. він працював у Вінницькому колгоспі, з 1930 р. викладав у Вінницькій партійній школі та місцевому педагогічному інституті. У 1935 р. — очолив кафедру Херсонського сільськогосподарського і педагогічного інституту. Дослідник завідував кафедрою у Полтаві до евакуації ЗВО у 1941 р. та після повернення до 1963 р. Колосальну роботу вчений зробив у питанні розвитку Ботанічного саду, що значно підвищило науковий та матеріальний рівень навчального закладу. Ця постать є доволі значимою в історії Педагогічного університету, окрім того, що цей вчений підготував цілу плеяду дослідників-педагогів, так він ще і після війни допомагав тодішньому декану природничого факультету А. Каришину відбудовувати зруйнований ЗВО, вклав багато сил у відродження Ботанічного саду [113].

За умов трансформаційних змін і тотального терору, виконувачем обов'язки ректора призначили Гаврила Захаровича Івашина, який зумів протриматися пів року, до березня 1938 р. Через чистку викладацького складу в університеті почали відчувати кадровий голод. Тому на початку 1938 р. деяких викладачів поновили, до 15 січня 1938 р. вони мали надати відомості про наявність ученого звання, дані про освіту, педагогічний стаж [409, арк. 11].

27 березня 1938 р. був виданий Наказ № 25, який запровадив штатно-окладну систему оплати праці для викладачів. У той же день Наказом № 494 Наркомат освіти призначив Миколу Васильовичу Доценка ректором інституту. До цього він два роки працював викладачем на кафедрі педагогіки [409, арк. 76]. У своїй діяльності зосередився повністю на покращенні організації навчального процесу. Одним з перших його нововведень став чіткіший розклад сесій і процесу перескладання іспитів, що вводилося для реалізації Постанови Ради народних комісарів і ЦК ВКП(б) схваленої 23 червня 1936 р. “Про роботу вищих навчальних закладів і про керівництво вищою школою”. Обов'язково був запроваджений курс релігії та атеїзму для вивчення студентами [214].

У 1938 р. вкотре зазнали реорганізації кафедри хімії, їх об'єднали. Наказ директора №25 від 26 березня 1938 р. затвердив штат кафедри у кількості трьох осіб: керівник — М. Дашевський, асистенти — М. Пилипченко, А. Каришин [114, с. 5].

У 1939 р. відбувся поділ деканатів на частини: денні і заочні. У цей час на заочному відділенні вчилася 2893 студенти (більшість із них були філологами). На денній формі навчалася набагато менше – 1413 студентів [369, с. 23].

У вересні 1939 р. розпочалася Друга світова війна. Німеччина напала на Польщу. А 17 вересня СРСР, відповідно до таємного протоколу пакту Молотова-Ріббентропа, підписаного 23 серпня 1939 р., направив війська до Західної України та Західної Білорусі для їх анексії. Це було оголошено як

“визвольний похід”. Одразу після цього було розпочато процес радянзації Західної України. Складовою цього стала і освіта. Указ Наркомату освіти № 174 від 15 січня 1940 р. зобов’язав скасувати заліки та іспити, більшість випускників направили до Волинської, Львівської, Дрогобицької, Рівненської, Тернопільської, Станіславської областей. Учителі мали нав’язувати нові соціалістичні уявлення та сприяти швидшій інтеграції цих нових територій до складу УРСР та СРСР. Полтавський педагогічний інститут допомагав тільки-но створеному Луцькому педінституту. Туди було направлено багато викладачів для організації навчально-виховного процесу [367, арк. 24].

Активно у цей час розвивається наукова і педагогічна кар’єра А. Каришина. У 1939 р. керівник кафедри М. Дашевський був обраний головою кафедри Індустріального інституту в Одесі, тому новим керівником кафедри призначили К. Скарченка, а А. Каришин отримав уже посаду старшого викладача. Наказом ректора від 19 січня 1940 р. № 6, звільнив К. Скарченка з посади голови кафедри і призначив виконувачем обов’язки саме Андрія Потаповича. Цікавою є біографія Каришина. Він народився в 1912 р. в селі Шишаки на Полтавщині в селянській родині. Закінчив чотирикласну школу, працював спочатку у батьків, а згодом у колгоспі. У 1931 р. його прийняли на робітничий факультет у селі Сорочинці, а у 1932 р. — до Харківського інституту педагогічної професійної освіти. Однак через тиф вимушений був залишити навчання. У 1932 р., Каришину вдалося вступити до Полтавського педінституту на хімічне відділення природничого факультету. Завдяки підтримці тодішнього завідувача кафедри М. Дашевського Андрій Потапович залучається до активної наукової роботи. Зокрема, він досліджує процес окиснення аценафтену до аценафтенхінону. У 1936 р. він спільно з М. Дашевським у журналі “Промышленность органической химии” друкує статтю “Окисление аценафтена в аценафтенхинон”, яка стала одним із проривів та дозволила Андрію Потаповичу зарекомендувати себе в науковій діяльності. Очоливши кафедру

у січні 1940 р. він вже мав понад п'ять суттєвих праць у проблемі аценафтена і, попри свій молодий як для науковця вік, вважався фахівцем у цьому питанні [118].

27 квітня 1940 р. ректора М. Доценка звільнили за власним бажанням. Причина цього рішення невідома до цих пір [30, с. 96].

4 травня 1940 р. новим ректором призначили Петра Миколайовича Асєєва. Про нього дуже мало відомостей. Він народився у 1905 р. Навчався на історико-економічному відділі, з 1931 р. працював асистентом кафедри економіки, викладав фізичну географію на робітничому факультеті. У 1932 р. вступив до аспірантури педологопедагогічної кафедри. Пробув ректором ЗВО до 17 вересня 1941 р., коли його евакуювали.

У 1940 р. Г. Ващенко отримав дозвіл повернутися в Україну. Тут дуже багато цікавих нюансів, попри явну “антирадянщину” з його боку, обвинувачення вченого у “буржуазному націоналізмі” його не репресували і навіть надали змогу повернутися назад. Про те, хто “захистив” Ващенка, невідомо досі. З поверненням до Полтави, його поновили на посаді завідувача кафедри та аспірантури Полтавського педінституту. Згідно з дослідженнями німецького вченого Г. Хілліга, який детально вивчав історію української педагогіки, на початок літа 1941 р. Г. Ващенко став найбільш високооплачуваним викладачем Полтавського ЗВО. У цей час науковець досліджував тему присвячену “Розвитку і вихованню мови й мислення дітей дошкільного віку”, яку він хотів включити як розділ до своєї дисертації, але не встиг через війну [36].

22 серпня 1940 р. була видана Постанова Ради народних комісарів, яка встановила навантаження в середньому 690 год. по інституту. У жовтні запровадили платне навчання у ЗВО. За семестр мали заплатити 150 крб. Для багатьох студентів це були непомірні гроші, тому вони масово не платили, через що їх виганяли [382, арк. 17].

У цей же час, коли в Європі вже повним ходом йшла війна, зростав призов до лав Червоної армії, бо Сталін готувався воювати на ворожій

території “малою кров’ю”. Через це відбулося за півроку суттєве зменшення кількості студентів, що потягло у грудні 1940 р. скорочення ставок для викладачів.

Багато часу через це витрачали на фізичну і військову підготовку студентів. Вся вона була спрямована на те, аби кожен юнак оволодів військовою спеціальністю на момент закінчення ЗВО. Протягом 1938-1939 рр., згідно з даними, було навчено 56 бойових мотоциклістів, 125 кулеметників. У 1940 р. вже було підготовлено 513 спеціалістів для протиповітряної та хімічної оборони, 512 військових для санітарної охорони. Студенток навчали на курсах медсестер (всього близько 150 осіб) [88, с. 22-23].

Для загальної фізичної підготовки працювали легкоатлетичні секції, фехтування та ігрових видів спорту (баскетболу, волейболу). Згідно з аналітичними даними, студенти ЗВО займали перші місця у командних змаганнях із цих видів спорту.

За даними на 1 вересня 1940 р. в інституті нараховувалося 1143 студенти, з них філологи склали 657 осіб або 57 % від загальної кількості. Тому можна говорити, що саме філологічний факультет був найпотужнішим у плані науково-педагогічних кадрів і потенціалу для розвитку студентів [116].

Отже, нами виокремлено такі етапи розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності педагогічного ЗВО в Полтаві у цей час:

1. 1914–1917 рр. – “імперський” етап.
2. 1917–1921 рр. – етап Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців. На нашу думку, можна виділити кілька підетапів, бо це хоч був і невеликий, проте насичений подіями проміжок часу функціонування ЗВО.

А) Діяльність Центральної Ради (1917-початок 1918 р.).

Б) Гетьманат (квітень-грудень 1918 р.).

В) Директорії (листопад 1918-січень 1919 р.).

Г) Більшовицько-білогвардійський (січень-листопад 1919 р.).

Г) Більшовицький воєнно-комуністичний (грудень 1919-квітень 1921 рр.) підетап.

3. НЕПівський (квітень 1921-серпень 1930 р.).

4. Репресивний (1930 і до початку радянсько-німецької війни у 1941 р.).

Його можна поділити на кілька підетапів:

А) У 1930 р. ПІНО переформатували на Інститут соціального виховання (у такому форматі існував протягом 1930-1933 рр.).

Б) Полтавський педагогічний інститут (1933-1941 рр.).

2.3. Систематизація організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)

У 1914 р. був створений Полтавський учительський інститут, відповідно розпочався перший етап розвитку організаційно-педагогічних засад, який можна визначити як структурно-організаційний. У цей період, попри початок Першої світової війни, діяла жорстка вертикаль влади. В умовах існування в Російській імперії необмеженої, самодержавної влади імператора, який особисто вважався особистим патроном закладу, а далі по ієрархії вплив мали Міністерство народної освіти та попечителі навчального округу.

Це перший етап діяльності інституту (1914-1917 рр.) – імперський.

Фактично повну владу в навчальному закладі мав призначений директор О. Волнін. Саме він вирішував майже одноосібно адміністративні та господарські справи ЗВО, освітньо-наукову діяльність та підбирав кадри для закладу.

На початку існувала колегіальність управління ЗВО. Багато питань вирішувалося на Раді, проте фактично значна повнота влади перебувала в руках директора О. Волніна. Голос директора при вирішенні спірних питань мав вирішальне значення. Протягом 1914-1917 рр. остаточне затвердження

влади над ЗВО розподілялася по вертикалі: Імператор, Міністр Народної Освіти, попечитель Київського учбового округу. Олександр Волнін, домовлявся з викладачами, аби вони приїхали працювати до Полтавського вчительського інституту. Фактично протягом 1914-1917 рр. діяла злагоджена команда директора. О. Волнін отримував кошти і звітував перед попечителем за їх використання [30, с. 24].

Для інституту на околиці Полтави у районі “Колонія” орендували двоповерховий восьмикімнатний будинок на вулиці Фабрикантській (зараз вул. Балакіна, 10) [30, с. 24; 310, арк. 100].

Перші вступні іспити до інституту завершилися 26 серпня 1914 р. Умовою для вступу, як ми вже зазначали попередньо, була наявність у кандидата не менше 2 років педагогічного стажу. Із 120 претендентів 26 стали студентами. До іспитів включили диктант з російської мови, твір-роздум, вирішення доволі складних математичних задач, усне випробування із Закону Божого, історії, географії і природознавства.

Студенти отримувати стипендію в розмірі 180 рублів на рік (15 рублів на місяць). Проте вперше отримали її студенти лише на початку 1915 р., оскільки у 1914 земство не виділило коштів. Гуртожитку ЗВО не мав, тому студенти жили на квартирах. Для функціонування закладу було витрачено 7215 рублів 55 копійок [313, арк. 28].

Як ми вже зазначали раніше, О. Волнін майже повністю замінив урочну систему на лекційну. Великого значення він надавав письмовим роботам, які студенти писали з усіх дисциплін. Згідно зі складеним графіком, кожен студент мав виконати 12 письмових робіт протягом навчального року. При цьому викладачі вимагали користуватися не тільки навчальною чи науково-популярною, а і джерельною літературою [128].

За сприяння О. Волніна були створені зали для занять з фізики, хімії, біології, ботаніки, аудиторії для викладання педагогічних дисциплін. Будучи прихильником здорового способу життя і фізкультури, О. Волнін не оминув і питання створення гімнастичної зали. В окреслений період при інституті

відкрилися студентсько-викладацька та учнівська бібліотеки [26]. У вересні 1915 р. було винайнято приміщення у Н.В. Спіжакова для зразкового училища при інституті. [314, арк. 54]. Не забув Волнін і про музичну освіту, віднайшовши гроші для купівлі піаніно для співів [314, арк. 94].

Принагідно скажемо і про перший у Полтаві список, укладений О. Волніним, з переліком підручників і посібників з педагогіки і психології, які студенти мали засвоїти протягом навчання [128].

Говорячи про етап Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців (1917-1921 рр.) зазначимо, що під час діяльності Центральної Ради (1917 – початок 1918 р.) відбувалася суцільна українізація ЗВО, до якої долучився і Г. Ващенко. Він підтримав підготовчі курси, що започаткувало створення Українського товариства шкільної освіти. Величезне значення він надавав перекваліфікації вчителів. З 1917 р. Г. Ващенко викладав психологію, педагогіку, логіку, теорію і психологію художньої творчості у Полтавському вчительському інституті, паралельно обіймаючи посаду директора учительської семінарії. 17 листопада 1917 р. Г. Ващенка офіційно було призначено співробітником інституту [315, арк. 163].

26 листопада 1917 р. в штат ввели ще і В. Щепотьєва. Він викладав курси української мови та літератури (3 уроки на I курсі, 2 на II і 3 на III), російської мови і мовознавства (4 уроки на I курсі, 3 на II, 2 на III). Усього він викладав 17 уроків, з яких 8 української мови та літератури і 9 російської мови та мовознавства [315, арк. 174].

У рамках демократизації влітку 1917 р. тимчасовий уряд у Петрограді видав постанову, згідно з якою відбувався поділ учительських інститутів на фізико-математичне, словесно-історичне та природно-географічне відділення. Нагадаємо, що саме в цей період було вирішено дозволити приймати до ЗВО випускників 7-8 класів жіночих гімназій, 7 класів епархіальних жіночих училищ, 7 класів чоловічих гімназій і 6 класів

реальних училищ, а також тих, хто закінчив 4 класи семінарії. Причиною стало зниження потоку бажаючих вчитися [315, арк. 122].

У період Гетьманату (квітень-грудень 1918 р.) обов'язковою вимогою для вчителів було вивчення педагогіки, яка мала містити історію педагогічної дисципліни, філософію, психологію, логіку, теорію навчання [28, с. 131]. Постанова Міністерства освіти та мистецтв від 10 серпня 1918 р. скасувала обов'язковість дворічного стажу роботи вчителем для вступу до педагогічних інститутів. Відтепер на навчання приймали осіб незалежно від статі, випускників чоловічих і жіночих гімназій, реальних і комерційних шкіл, кадетських корпусів, учительських семінарій [210].

На підетапі Директорії (листопад 1918-січень 1919 р.) однією з головних організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту вважаємо видання міністром освіти Директорії Іваном Огієнком розпорядження про необхідність розробки законопроекту "Про Полтавський університет".

Аналізуючи період з січня по листопад 1919 р. (більшовицько-білогвардійський підетап), слід зацентувати увагу на Декреті "Про вступ до вищої школи", виданому в березні 1919 р. Радою Народних комісарів УСРР [70]. Цей документ передбачав скасування дипломів, іспитів і наукових ступенів. Саме в цей час проводилася робота зі створення статуту для Педагогічного інституту.

Нагадаємо, що з окупацією Полтави військами А. Денікіна ситуація змінилася. Викладання української мови, літератури та історії стало заборонено. Усі освітні заклади знову перевели на російську мову [364, арк. 1-9.].

Важливою подією в більшовицький воєнно-комуністичний період (грудень 1919 – квітень 1921 рр.) стало створення в Полтаві педагогічної ради, яка демократично управляла Полтавським українським педагогічним інститутом (згідно з наказом № 3 від 13 січня 1920 р. учительський інститут тепер став вказаним закладом вищої освіти [31]. 24 серпня 1920 р. була

видана Постанова “Про мобілізацію професорів і вчителів”, ця постанова передбачала боротьбу із неписьменністю.

Протягом перших місяців 1921 р. (НЕПівський етап) почався процес із об’єднання ЗВО Полтави. Рішенням Ради, яку очолили І. Рибаків та В. Ніколаєв, від 4 квітня 1921 р. було об’єднано історико-філологічний факультету та педагогічний інститут [319, арк. 58.]. 10 квітня 1921 р. ректором новоствореного Полтавського інституту народної освіти став Володимир Олександрович Щепотьєв. Саме він посприяв створенню у ЗВО словесно-історичного та природничо-математичного факультетів.

Це фактично було одним із останніх актів самостійності і автономізму. 2 вересня 1921 р. було прийняте “Положення о высших учебных заведениях РСФСР” [204], де було чітко прописано хто і як мав керувати ЗВО, які посади існували у ЗВО. З цього почався процес уніфікації та універсалізації, який згодом призведе до надмірної ідеологізації освіти і втручання влади у діяльність університетів.

Наприкінці 1921 р. Україну (та осібно Полтаву) чекав ряд негараздів: величезний голод, посуха та неврожай, поєднаний із вивезенням хліба в Поволжя. Усе це відобразилося і на діяльності ЗВО.

Професорсько-викладацький склад був вимушений працювати у позанавчальний час, нерідко на кількох роботах, аби заробити собі на проживання.

Постановою ВУЦВК від 2 вересня 1922 р. студентам були призначені стипендії в розмірі від 7 до 16 крб., що дало змогу поліпшити матеріальне становище багатьох з них. Величезною лишалася проблема відсутності житла, через малу кількість місць у гуртожитках [319, арк. 32].

Важливим є факт заборони професорсько-викладацькому складу працювати за межами ПІНО, що в умовах розрухи і голоду при мізерній платі ставило педагогів на межу виживання [359, арк. 156, 169-171].

Означений період в історії ПІНО мав і ряд позитивних моментів: заклад отримав право самостійного розроблення навчальних планів, які мали

погоджувати з Управлінням професійної освіти Народного комісаріату освіти; відбувалася інтенсивна перебудова навчання із запровадженням нових систем навчання. Педагоги запроваджували лабораторно-бригадні системи “Dalton-Plan”, основними елементами якої були “будинки”, “завдання” та “лабораторія”.

У 1926 р. згідно з новими нормами студенти інституту мали вже навчатися не три, а чотири роки. Вступну систему було замінено на конкурсну. Бажаючі вступити, мали скласти іспити, хоча класовий підхід і дискримінація були збережені [342, арк. 2].

Вкотре була реорганізована структура ЗВО. Діяв лише один факультет, який називався “соціальне виховання”. На III курсі студенти обирали спеціалізацію із трьох запропонованих: фізико-математичну, суспільствознавчу (історія та філологія), агробіологічну (природознавство з елементами географії) [30, с. 65].

Завдяки “Запискам Полтавського інституту народної освіти” дізнаємося про зростання фінансування науково-дослідної бази у 1925-1926 рр., коли для покращення функціонування хімічного кабінету було витрачено на закупку матеріалів та обладнання понад 709 рублів [374, арк. 6].

Незважаючи на мізерну кількість викладачів у той (8 професорів II категорії та 4 викладачі I категорії, 10 нештатних викладачів та 6 лаборантів) в інституті функціонували кафедри історії філософії, всесвітньої історії, історії УСРР, історії української літератури, історії російської літератури, російської історії, всесвітньої літератури, історії мистецтв, української мови, порівняльного мовознавства, класичної філології, соціальної педагогіки, політекономії, статистики, анатомії, еволюції техніки, краєзнавства, математики, ботаніки [325, арк. 5-6].

Зважаючи на те, що більшість вступників були пролетарями керівництво ЗВО вимушене було організувати курси з математики та української мови, аби студенти могли виконувати прості арифметичні дії та краще писали і читали.

Слід наголосити на тому, що важке матеріальне становище, відсутність наукової бази та проблеми фінансового забезпечення, не стало на заваді функціонуванню в цей час 11 лабораторій та спеціалізованих кабінетів для проведення дослідів із дисциплін природничого циклу.

Із вересня 1927 р. в інституті почали викладати фізичну географію, геодезію та астрономію [344, арк. 64-67]. Важливе значення мало рішення Народного комісаріату освіти УСРР, згідно з яким до підпорядкування ПІНО віднесли Центральний музей, також була створена обсерваторія для дослідження космосу. При навчальних кабінетах для студентів та учнів шкіл діяли тематичні гуртки [331, арк. 31].

Уже в 1928 р. кількість лекторів було збільшено до 73, а кількість студентів перетнула позначку у півтисячі. Останні після вивчення дисциплін мали пройти стажування у школі протягом року, паралельно пишучи дипломну роботу, яку, у разі успішного проходження практики, повинні були захистити. Для тих, хто вчився на природничих спеціальностях влітку організовувалися польові практики та екскурсії. Згідно з даними, студенти могли відвідати ботанічні сади та установи Харкова, Москви, Ленінграда. Пізніше у різний час організовували виїзди у Крим, Київ, Одесу, Кам'янець-Подільський [344, арк. 61].

До 1927 р. дипломи видавав КНО УСРР, але з 1927 р., згідно з Наказом, таке право передавалося ПІНО.

Посприяло зростанню кількості студентів, викладачів приєднання до інституту в 1928 р. Педагогічного технікуму імені М. Драгоманова.

Великого значення для функціонування інституту мало рішення від 13 березня 1929 р., згідно з якими, колективна форма управління ПІНО, яка здійснювалася із 1921 р., скасовувалася. Як ми вже зазначали, внаслідок цього владу у закладі отримував директор [344, арк. 59].

У 1929 р. відбулися зміни старшого концентрату, котрий поділився на фізико-математичний, агробіологічний та соціально-економічний відділи. Спеціалізацію перенесли з початку III курсу на IV семестр (II семестр

II курсу), незмінним залишили навчальний процес на I курсі: студенти продовжували вивчати педагогічні науки та загальні предмети [30, с. 68].

Репресивний етап (1930 і до початку радянсько-німецької війни у 1941 р.) ознаменувався наступними ключовими подіями в площині організаційно-педагогічних засад Полтавського педагогічного. У серпні 1930 р. було схвалене рішення про реорганізацію ПНО у Полтавський інститут соціального виховання [402]:

- Тепер навчання мало тривати у таких закладах не 4 роки, а 3. Причиною змін стало рішення про прискорений процес індустріалізації.

- Активний розвиток наукової діяльності, що посприяло перетворенню математичного відділу в технічно-математичний. У свою чергу соціально-економічний розділили на два: мовно-літературний та історико-економічний.

- Формування навчальних планів інститутів, де передбачалося вивчення таких предметів, які несли смислове та ідеологічне навантаження на студентів і стосувалися проблем марксизму-ленінізму; дисципліни, які ознайомлювали в цілому із виробничими процесами та предмети педагогічного циклу.

- Створення єдиної кафедри педагогіки, керівником якої призначили Г. Ващенко [403, арк. 160].

- Наказом директора ПСВ від 10 грудня 1932 р. були створені нові факультети, а саме: соціально-економічний, історико-економічний (включав кафедри: діамату, історії, економіки), мовно-літературний (кафедри мовознавства та літературознавства), інспекторсько-методичний (включав кафедри педолого-педагогічну та дошкільного виховання), агроматематичний [403, арк. 260].

- Утвердження принципу обов'язковості засвоєння студентами знань із предметів марксизму-ленінізму (Історії класової боротьби; Ленінізму; Діалектичного матеріалізму; Історії більшовизму; Національного питання; Політекономії; Економічної географії), які викладали часто у збиток фаховим

знанням (жодна педагогічна дисципліна не увійшла до списку обов'язкових), формуючи не надто кваліфікованих спеціалістів [403, арк. 170-175].

- Відкриття у 1933 р. аспірантури з української, російської та зарубіжної літератури. Враховуючи факт того, що інституту бракувало власних педагогічних та наукових кадрів, для роботи з аспірантами були запрошені харківські науковці та вчені, серед яких були О. Розенберг і З. Панасенко [116].

- Оцінювання знань до 1932 р. мало форму відміток “зараховано”, або “не зараховано”. У травні 1932 р. було внесено зміни, відповідно виникли рівні оцінювання знань: “відмінно”, “добре”, “задовільно”, “незадовільно”. У цей же час введена сесія двічі на рік (в кінці осені і весни). На останньому курсі кожен студент мав подати до захисту дипломну роботу. [30, с. 83].

- Проходження практики відбувалося влітку під час канікул: у школах, дитячих садках, на виїздах. Обов'язковою складовою практик була пропагандистська робота із підопічними. Окремо було стажування на виробництві та у сільському господарстві (відповідні дії були схвалені постановою ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. [213]). Під час кожної такої практики вони вели “Щоденники”, куди детально записували увесь хід процесу. Після неї кожен студент мав здати звіт у встановлені строки.

- Функціонування дворічної аспірантури при педолого-педагогічній кафедрі. Для вступу в аспірантуру потрібно було мати доволі міцні знання вище середнього і бути старанним студентом із позитивними відгуками [116].

Наказ директора від 9 серпня 1933 р. повернув назву педагогічний інститут із терміном навчання 4 роки.

Б) Етап Полтавський педагогічний інститут (1933-1941). У цей період виокремлюємо такі організаційно-педагогічні засади:

- Створення 10 серпня 1933 р. Соціально-економічного факультету (поділявся на відділи: історико-економічний (включав кафедри діамату, історії та економіки), мови та літератури (кафедри мовознавства та

літературознавства), інспекторсько-методичного (педолого-педагогічна та виховання дошкільнят), Аграрно-математичного (відділи: агробіологічний (включав кафедри реконструкції сільського господарства, хімії, біології), техніко-математичного (фізики, математики) [30, с. 88].

- Запровадження 13 січня 1934 р. ступенів кандидатів та докторів наук, звання доцента, професора, асистента. Принагідно скажемо й про зміни, що відбулися зміни на кафедрі хімії. Наказ № 11 звільнив з посади голови кафедри Й. Власенка, з 1 лютого 1934 р. новим головою призначили професора М. Дашевського. Саме з його ім'ям пов'язано запровадження в діяльності кафедри для студентів дипломних робіт [114, с. 3].

- Засування наприкінці літа 1934 р. факультетів, а саме: історичного (керував М. Курило), природничого (І. Мазепа), мовно-літературного (Ю. Циганенко), фізико-математичного (Ю. Костенецький) [405, арк. 91-92].

- Об'єднання у 1935 р. кафедри діалектичного матеріалізму з кафедрами економічних наук та історії у єдину – соціально-економічних дисциплін. Через чотири роки вона почала називатися кафедрою з основ марксизму-ленінізму [124].

- 1936 р. – створення вченого бюро, яке займалося видавництвом наукових записок, його очолив професор І. Язєв. Паралельно він ще керував астрономічною обсерваторією та метеорологічною станцією, допоки не був репресований у вересні 1937 р. [407, арк. 110].

- Запровадження Полтавського вчительського інституту, термін навчання в якому складав 2 роки. Він був створений з метою, аби у швидкому темпі готувати вчителів 5-7 класів, яких найбільше бракувало у той час. Існував денний і вечірній відділи. На вечірньому існували факультети: історичний (до 1937 р.), літературно-мовний, фізико-математичний, природничий. На денному вивчали українську, а з 1938 р. ще й російську філологію [409, арк. 120].

- Створення відділів для консультацій заочників у Полтаві, Краснограді, Лубнах, Кременчуці. Запроваджено 7 обов'язкових іспитів для

зарахування до закладу на навчання. Починаючи з 1937 р. поступово ліквідовують робітфаки в районах. Це, а також створення окремої Полтавської області 22 вересня 1937 р., сприяло зростанню числа студентів ЗВО [408, арк. 108].

Зазначимо, що паралельно з цим дедалі більше у закладі починається політика русифікації. Останні паростки українізації, які ще існували, були знищені. З вересня 1937 р. вводиться обов'язкове навчання російською мовою в усіх школах СРСР.

- Листопад 1937 р.: кафедру біології розділили на дві кафедри: ботаніки та зоології. А в 1938 р. вкотре зазнали реорганізації кафедри хімії, їх об'єднали. Наказ директора №25 від 26 березня 1938 р. затвердив штат кафедри у кількості трьох осіб: керівник — М. Дашевський, асистенти — М. Пилипченко, А. Каришин [114, с. 5].

- Поділ деканатів на частини: денні і заочні (1939 р.). У цей час на заочному відділенні вчилася 2893 студенти (більшість із них були філологами). На денній формі навчалося набагато менше —1413 студентів [369, арк. 23].

- 22 серпня 1940 р. була видана Постанова Ради народних комісарів, яка встановила навантаження в середньому 690 год. по інституту. У жовтні запровадили платне навчання у ЗВО. За семестр мали заплатити 150 крб. Для багатьох студентів це були непідйомна сума.

З початком розгортання воєнних дій у Європі багато часу починають присвячувати фізичній і військовій підготовці студентів. Вся вона була спрямована на те, аби кожен юнак оволодів військовою спеціальністю на момент закінчення ЗВОу. Протягом 1938-1939 рр., згідно даних, було навчено 56 бойових мотоциклістів, 125 кулеметників. У 1940 р. вже було підготовлено 513 спеціалістів для протиповітряної та хімічної оборони, 512 військових для санітарної охорони. Студентів жіночої статі навчали на курсах медсестер (всього близько 150 осіб) [88, с. 22-23].

Згідно з даними на 1 вересня 1940 р. в інституті нараховувалося 1143 студенти, з них філологи склали 657 осіб, або 57 % від загальної кількості. Тому можна говорити, що саме філологічний факультет був найпотужнішим у плані науково-педагогічних кадрів і потенціалу для розвитку студентів [116].

Важливим на сучасному етапі функціонування ЗВО відіграє дослідження ідей А. Макаренка, який був одним із перших випускників Полтавського вчительського інституту у 1918 році, або так зване “макаренкознавство”. На ньому треба спинитися окремо, оскільки педагогічні ідеї, зокрема вчення про колектив, почали впроваджувати у навчальний процес ще за життя педагога у 20-30-х рр. ХХ ст.

Сьогодні на базі ПНПУ вже створені Всесвітня та українська асоціації Антона Макаренка. До їх лав увійшло чимало педагогів із пострадянського простору та світу. На думку М. Степаненка та А. Бойко, об’єднання макаренкознавців сприяє не лише теоретичному осмисленню ідей видатного педагога, а і є запорукою інтеграційних процесів у царині світової педагогічної думки [26, с. 5]. Саме ідеї А. Макаренка почали застосовувати у педагогічну практику діяльності ЗВО ще в 20-х рр. ХХ ст., тобто за життя педагога.

Вперше відкрито заявив про новизну макаренківського досвіду видатний вчений і педагог Г. Ващенко, який доклав чимало зусиль, аби стаття А. Макаренка “Нарис про роботу Полтавської колонії ім. М. Горького”, була опублікована у Збірнику статей працівників Полтавських закладів для правопорушників “5 років роботи з дітьми-правопорушниками” у 1925 р. У передмові до збірника Г. Ващенко писав, що колонія під Полтавою є гордістю і еталоном педагогічної думки [25, с. 7].

Багато в чому завдяки А. Макаренку на сьогодні існує розуміння педагогіки як науки у тому контексті, яким воно є. Учений виходив з того, що педагогіка не може бути сукупністю порад, норм чи догм, а є сукупністю

випадковостей і правил, які формуються і змінюються протягом усього життя.

Саме тому впродовж наступних 30 років, після закінчення Другої світової війни, у Полтавському педагогічному, а згодом і в усьому колишньому СРСР використовували поняття “виховання”, згідно макаренківського твердження, як явище соціальне. Терміни “колектив”, “сім’я” стали ототожнюватися. Радянська ідеологічна машина використовувала його постулати, аби первинний колектив і родина виховували громадянина. Звісно, А. Макаренко був ідеологічним комуністом і мріяв про відповідне суспільство, але його ідеї, на відміну від догм більшовиків, були гуманнішими. У педагога всі мали жити в колективі, допомагати один одному, він категорично відкидав знищення противників, вважаючи за необхідне перевиховувати їх. Саме через це, після війни, в умовах обмеженості людських ресурсів, а потім і після смерті Йосипа Сталіна, ці його ідеї стали використовувати для побудови соціалістичного суспільства. Фактично можна говорити, що ті тези, які висловлював педагог і які так не сприймали партійні чиновники у 20-х рр., почали впроваджувати у 40-х, а у 50-х вони почали повністю домінувати. Тому можна стверджувати, що Антон Макаренко випередив час.

Велике значення для актуалізації ідей А. Макаренка відіграв період кінця 80-х-початку 90-х рр. ХХ ст., коли відбулося падіння комунізму і розвал соціалістичного табору. Саме тоді вчені змогли докладно проаналізувати спадщину педагога. На його адресу, починаючи з періоду “перебудови”, лунали обвинувачення в інтернаціоналізмі, відданості радикальному більшовизму, плагіаті і компіляції чужих ідей і т.д. Проте дослідники вже тоді, не в останню чергу у цьому заслуга педагогів Полтавського педагогічного, довели, що чимало праць, де Макаренко фактично прославляє соціалізм і сталінську політику, були пов’язані із розгулом репресивної машини, неможливістю творити за умови відсутності

лояльності влади. Але і тоді, у кінці 30-х рр., фактично перед своєю смертю, педагог зумів вкладати у такі ідеологічні твори багато конструктиву [26, с. 7].

Зокрема відомий дослідник Либор Пеха з Чехії називав занадто ідеологічними 12 статей, які були видані протягом серпня 1936 р. — жовтня 1938 р. Справді, ці статті мають міцну ідеологічну основу, проте, за дослідженням А. Бойко та М. Степаненка, фактично А. Макаренко реалізовував свої погляди, згідно яких педагогічна думка є невід'ємною частиною суспільно-політичних процесів. Та і фактор репресій і погроз педагогу, у якого було чимало противників, вони не відкидали [26, с. 7].

Німецький дослідник З. Вайц із Марбурзького університету, пишучи про актуалізацію педагогічного досвіду педагога, зазначав, що педагогічні теорії А. Макаренка оптимально функціонують у плані соціальної системи. Саме тому, на його думку, Антон Семенович зумів втілити свою енергію, енергію особистостей підопічних, учителів та навіть колективу (у даному випадку усієї комуністичної суспільної формації) [26, с. 8].

Н. Дічек у роботі “А. С. Макаренко і світ: аналіз англомовних студій” зазначала, що макаренківський досвід виходить далеко за межі радянської системи та взагалі поняття “національний досвід” [81, с. 17]. На думку цього ж дослідника німецькі вчені (а саме представники колишньої НДР і частково ФРН) зробили найбільш ґрунтовний аналіз спадщини А. Макаренка. У 1968 р. у Марбурзькому університеті, земля Гессен, ФРН, відкрилася лабораторія “Макаренко-реферат”. У ній дослідники займалися питаннями аналізу біографії і праць вченого. У цій лабораторії працював Г. Хілліг, який часто бував у Полтавському педагогічному інституті, зробив чимало напрацювань і, до речі, чимало аналітичних матеріалів німців по макаренкознавству, використовують на сьогодні у ПНПУ для викладання студентам.

У Польщі також активно використовують досвід Антона Семеновича. Зокрема поляк А. Левін є активним прихильником його педагогічних теорій, відкидає тези про те, що Макаренко з падінням соціалізму є неактуальним.

На думку А. Левіна макаренкознавство містить чимало актуального і важливого для сучасності.

Багато для наочної демонстрації спадщини Макаренка роблять працівники Державного музею-заповідника А.С. Макаренка у селі Ковалівка, Полтавського району. Його відкрили у лютому 1988 р. за участю делегатів-макаренкознавців з усього світу, які зібралися для вшанування 100-ліття з дня народження видатного педагога. Музей розташовується у місцевості, де протягом 1920-1925 рр. існувала колонія імені Максима Горького. Для упорядкування території площею 17 гектарів доклали зусиль студенти-педагоги та викладачі кафедри загальної педагогіки та андрагогіки і педагогічної майстерності. Разом із колегами-викладачами з інших кафедр вони збирали колекції матеріалів, прибирали двір музею, приводячи його до ладу. На сьогодні Державний музей-заповідник А.С. Макаренка є найбільшим на теренах колишнього Радянського Союзу, який присвячений творчій спадщині педагога.

У 80-ті рр. на базі Полтавського педагогічного інституту А. А. Фроловим була створена Асоціація Антона Макаренка, яка охопила усіх макаренкознавців СРСР. А. Фролов доклав значних зусиль для розвитку асоціації, обміну педагогічними ідеями і поглядами, розробив статут, цілі і завдання даної організації. Завдяки йому протягом 1983-1988 рр. було видано 8 томів педагогічних праць А. Макаренка [272].

На сьогодні активно використовують постулати А. Макаренка. На відміну від зачинателя вітчизняної педагогіки К. Ушинського, який вважав, що виховання – це цілеспрямована діяльність дорослих, Антон Семенович був переконаним, що виховання може бути лише взаємодією дорослого (вихователя, учителя) і вихованця (учня) як рівноправних суб'єктів і партнерів, а колектив для нього виступав як об'єкт виховних відносин по вертикалі старший-підопічний.

Велике значення для аналізу та актуалізацій поглядів А. С. Макаренка відіграли кафедри Загальної педагогіки та андрагогіки і Педагогічної

майстерності ПНПУ. Їх викладачі доклали чимало зусиль до того, що педагогічна спадщина була проаналізована. Антон Семенович ще за свого життя активно критикувався партійною елітою, якщо у 20-ті рр., в період НЕПу і більш-менш вільного розвитку, його обвинувачували в авторитарних методах виховання, то вже у 30-ті рр., в час розгулу репресій, він зазнавав нападок як “демократ, схильний до підтримки вільного розвитку особистості, без впливу і залучення більшовицьких догм”. З падінням комуністичного режиму, дані нападки поєдналися, та і чимало критиків почали шукати нові хиби у його творах і поглядах.

Після смерті Йосипа Сталіна у 50-х рр., в часи так званої “відлиги” сформувалися і стали провідними дві тенденції, пов’язані із його роллю та впливом його спадщини на педагогічну науку:

1. Його прославляли як талановитого організатора по залученню дітей до праці.
2. На нього накидалися, обвинувачуючи в авторитаризмі, диктатурі, неповазі до особистості [26, с.10-11].

Після усунення М. Хрущова від влади у 1964 р. і початку так званої реакції, пов’язаної з приходом до влади неосталіністів на чолі із Л. Брежнєвим та розквітом “застою”, радянське суспільство почало фактично боготворити колективні ідеї А. Макаренка. Це теж негативно впливало на актуалізацію знань і використання його досвіду у праці.

Першим категорично виступив проти цього ще один видатний педагог і випускник Полтавського педагогічного інституту В. Сухомлинський. У своїх статтях, таких як: “Не топтаться на месте” [255], “Наша добрая семья” [254], “Этюды о коммунистическом воспитании” [251] та інших, Василь Олександрович, віддаючи належне Макаренку, писав про застарілість його окремих теорій. Сухомлинський твердо був переконаний, що намагання партійних лідерів сліпо копіювати усі догми Макаренка є неправильними, і реанімація найменш життєздатних з них загальмує розвиток педагогічної думки, відкинуть назад розвиток суспільства на 30 років [255, с. 64].

Педагог вказав на невідповідність вимогам часу (а це було на початку 60-х рр.) положень про колектив і колективне та співвідношення цих понять. Сухомлинський зазначав, що основою має бути Людина, вона, її інтереси понад усе, а за вченнями про колектив перестали помічати Людину. Також категорично застарілим Василь Олександрович вважав тезу Макаренка, що колектив має бути основою виховання. У цьому Сухомлинського підтримало ряд тодішніх авторитетних педагогів, зокрема академік Академії педагогічних наук СРСР Ф. Корольов, який взагалі вважав, що бездумне копіювання колективістської теорії загальмувало розвиток педагогіки у Радянському Союзі на цілі десятиліття [26, с. 11].

Василь Олександрович також писав, що залежність і підпорядкування колективу веде до того, що втрачається людина. Вона стає безликою і фактичною втрачає себе в такій спільноті. Також Сухомлинський на усіх диспутах і конференціях, які відбувалися в тому числі у Полтавському педагогічному, виступав категорично проти того, аби у колективі ламати волю особистості, нівелювати її індивідуальність. Для вирішення конфліктів замість примусу педагог із Павлівки вважав: треба навчити студентів “розуміти найтонші межі і порухи душі, із розумом проникати у душу людини” та вміти залагоджувати суперечки не доводячи їх до абсурду і агресії [24, с. 11]. Сухомлинський не ставив під сумнів силу впливу колективу, але, на його думку, протиставлення вихователя і педагога колективу фактично заперечувало основні постулати педагогіки як науки. Він був переконаний, що хоч колективне свідоме впливає на людину, але вона може бути вихована і здобути щастя у тому числі і за його межами та без такого безпосереднього впливу [255, с. 72].

У виступах на конференціях, публічних дискусіях, у своїх книгах Василь Олександрович наводив факти на підтвердження власних думок, що духовний світ як колективу, так і особистості формується і розвивається виключно завдяки взаємному впливу. На його думку, щастя колективу

можливе лише у тому випадку, коли щаслива кожна людина, яка є його складовою.

Також видатний випускник Полтавського ЗВО, розглядав основи дисципліни. На відміну від Макаренка, Сухомлинський розглядає її не як результат виховання, а як його засіб. На думку Василя Олександровича, колектив не завжди виховує правильно і часто може помилятися.

Важливою умовою розвитку колективу для Сухомлинського було прищеплення усім його членам взаємоповаги. У статті “Наша добрая семья” він робить висновок, що правильне виховання завжди є результатом гармонізованого впливу вихователя і колективу [254, с. 33].

Отже, важливе значення для організації навчання в Полтавському вчительському інституті відіграв О. Волнін. Із початком національної революції у 1917 р. і періоду Визвольних змагань, інститут отримав деяку автономію. За Гетьманату у 1918 р., директора інституту затверджував Гетьман. В умовах Громадянської війни, умови існування ЗВО було важкими, бракувало фінансування, вижити вдалося завдяки підтримці земства та “Просвіти”. З початком більшовицької окупації Полтави, дедалі частіше керівника інституту призначали комуністи. Найчастіше тут відігравала така якість як відданість партії (часто призначали керівниками ЗВО людей далеких від освіти), симпатії керівництва та соціальне (пролетарське) походження. З початком індустріалізації та тотального впровадження “культу особи Йосипа Сталіна” умови призначення керівництва стали жорсткішими, а колективність в управлінні та демократичність остаточно почали носити формальний характер. Фінансування було суворо обмежене, особливо важко було в час Голодомору, але завдяки існуванню господарства, яке належало інституту, вдалося вижити. При цьому, як у Києві (республіканське), так і у Москві (всесоюзне) керівництво освіти прискіпливо вивчало звіти директорів, аби унеможливити розкрадання коштів.

Особливо проблемним для функціонування інституту була плинність кадрів. Якщо у 1914 р., в умовах війни, відсутності достатнього фінансування, приміщення, запросити викладачів було вкрай важко, але це зміг зробити О. Волнін. Стабільний склад протримався до 1917 р., а далі, аж до кінця 30-х рр. постійного штату викладачів не існувало. Якщо протягом 1917-1918 рр. були політичні проблеми (не підтримка Української революції, дій Гетьманату, окупаційних військ Денікіна, більшовиків), то потім на перше місце виходили внутрішні проблеми: голод, репресії, невідповідність і неможливість працювати через “неправильне” соціальне походження, постійне тасування складу з боку комуністичного керівництва, яке часто практикувало переведення на інше місце роботи, найчастіше вглиб РРСФР.

Також можна відзначити диверсифікацію змісту складової освітньої діяльності. Зокрема навчальні курси із історичних, філологічних, фізико-математичних дисциплін та педології зростали. Було збільшено кількість годин на їх вивчення. Особливо, протягом 20-х і до початку 30-х рр. зросла якість у викладанні української мови, цей період пов'язаний із політикою “українізації”, дав значну плеяду фахових вчителів мови та літератури, які змогли у селах підтримати український дух із початком загальної русифікації. Величезну роль тут відіграло заснування кафедри педології, адже на ній значна частина роботи проводилася по написанню курсів для дисциплін і способів їхнього викладання [320, арк. 83-84].

Після закінчення Другої світової війни і до сьогодні у ПНПУ активно запроваджують набутий протягом 1914-1941 рр. педагогічний та науковий досвід. Це дало змогу запровадити основні педагогічні ідеї відомих випускників А. Макаренка та В. Сухомлинського. Трансформували ідеї від колективістських до дитиноцентричних.

Висновки до розділу 2

Отже, аналіз тенденцій та особливостей організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту протягом 1914-

1941 рр. засвідчує еволюційний шлях у розвитку закладу з чітким обґрунтуванням рівнів структурних перетворень.

Встановлено, що головними чинниками створення Полтавського вчительського інституту були: соціально-економічні (капіталістичний розвиток на межі XIX – XX ст., активне проникнення європейського капіталу в Росію, який зіткнувся із відсутністю кваліфікованих кадрів для роботи), політичні (поразка у російсько-японській війні через брак кваліфікованих кадрів, наростання революційної ситуації через незадоволеність населення відсутністю доступу до освіти), національні (піднесення національної свідомості українців), культурні (роль Полтави як старого духовного та культурного центру Наддніпрянської України)

У ході дослідження встановлено, що *розвиток і функціонування Полтавського вчительського інституту у 1914-1941 рр. можна поділити на чотири етапи. За основу для їх виділення ми обрали такі критерії: суспільно-політичні події, трансформації самого ЗВО в умовах різних влад та світоглядний. У процесі дослідження нами було виокремлено такі етапи:*

- 1) імперський (1914-1917 рр.);
- 2) Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців (1917-1921 рр.), (поділений на кілька підетапів: період діяльності Центральної Ради, Гетьманату, період Директорії, більшовицько-білогвардійський, більшовицький воєнно-комуністичний);
- 3) НЕПівський (квітень 1921 - серпень 1930 р.);
- 4) репресивний (1930 р. і до початку радянсько-німецької війни у 1941 р.), що складається з підетапів: діяльності Інституту соціального виховання (у такому форматі існував протягом 1930-1933 рр.), діяльності Полтавський педагогічний інститут (1933-1941).

Було виявлено, що під час I етапу, у період існування Російської імперії, протягом 1914-1917 рр. діяльність закладу характеризувалася становленням, пошуком шляхів розвитку та створенням матеріальної бази

завдяки зусиллям першого директора Полтавського вчительського інституту О. Волніна, одним із учнів якого став Антон Макаренко.

Протягом громадянської війни 1917-1921 рр. Полтавський учительський інститут зазнав значних трансформаційних змін порівняно з царським періодом. Через фінансування педагогічних ЗВО із державного бюджету в роки нестабільності і часті зміни влади (1918-1919 рр.) він взагалі опинявся на межі закриття. Лише “Просвіта”, ентузіасти та відкриття історико-філологічного відділу, який фінансували земства, врятувало освітню установу. Протягом указанного періоду ЗВО відігравав роль наукового, духовного та освітнього центру не лише губернії, а і України. Найпродуктивнішим із цього періоду, коли українці боролися за власну незалежність, можна вважати 1918 р. (режим гетьмана П. Скоропадського, який освіту вважав одним із пріоритетів своєї внутрішньої політики). У 1921 р. ЗВО отримав нові можливості для відродження через злиття історико-філологічного факультету Харківського університету з Полтавським учительським інститутом і утворення єдиного помісного навчального закладу – Полтавського інституту народної освіти.

Період НЕПу, який проголосили більшовики у 1921 р., у розвитку Полтавського інституту народної освіти справив значний вплив на розвиток педагогічного ЗВО. Було отримане сучасне приміщення, зросла науково-технічна і матеріальна база закладу. Позитивним для відродження національних кадрів стала політика, спрямована на забезпечення загальної грамотності населення і викладання українською мовою (так звана українізація).

З іншого боку почався процес реального впливу більшовицької партійної номенклатури на процес навчання і підготовки вчителів. Була запроваджена система політичних комісарів, на посади директорів часто призначали людей не кваліфікованих і малоосвічених, які були вірними ідеям більшовизму. У перспективі це привело до вичавлювання із закладу прогресивних та освічених викладачів, сформувало систему доносів, що до

“розквіту” політичного терору не лише над опозиційно налаштованими до більшовицького режиму, а і тими, хто був його прихильником.

У період втілення політики “українізації” відбулася деяка демократизація в діяльності та керуванні інститутом, але вже 30-ті рр., можна позначити з одного боку, як покращення матеріально-технічного забезпечення, з іншого — час тотальних репресій, нестабільності педагогічних кадрів, їх змінності, страху та фактично повного придушення вільнодумства, а, отже, творчості, яка так необхідна науці, особливо педагогіці.

Друга половина 30-х рр. характеризувалася двоякістю стосовно управління педагогічними закладами, які здійснювали підготовку вчителів основної школи. З одного боку зростав матеріальний рівень ЗВО, заробітна плата педагогів, з іншого боку почалася тотальна русифікація, репресії і атеїстична політика сприяли тому, що у СРСР освіта, а згодом і наука стали частиною партійного апарату, що негативно вплинуло на їх розвиток.

Було виявлено, що величезне значення для діяльності і розвитку ПНПУ мала актуалізація основних поглядів і знань першого випускника А. Макаренка. Його основні положення про колектив почали застосовувати ще з кінця 20-х рр. ХХ ст., оскільки вона повністю була підтримана радянською ідеологією та суспільною пролетарською колективною доктриною того часу. Пізніше його ідеї трансформувалися у роботах В. Сухомлинського, який, будучи випускником полтавського ЗВО, критикував вчення про колектив і наполягав на індивідуальному підході до кожної дитини як окремої особистості.

Матеріали другого розділу дисертації висвітлено у наукових працях здобувача: 284; 285; 287; 291; 292; 293; 296; 297; 298; 299; 307.

Розділ 3. Актуалізація історико-педагогічного досвіду діяльності Полтавського вчительського інституту досліджуваного періоду в сучасних умовах

У розділі проаналізовано особливості розвитку кафедр ПНПУ імені В. Г. Короленка, акцентовано увагу на розвитку кафедри загальної педагогіки та андрагогіки, психології та педагогічної майстерності, які протягом тривалого часу є одними з найпотужніших в Україні та на пострадянському просторі. Детально висвітлено особливості застосування педагогічних ідей Г. Ваценка, В. Верховинця та В. Сухомлинського на сучасному етапі розвитку організаційно-педагогічних засад, переосмислення їх спадщини в умовах проголошення незалежності.

3.1. Сучасний стан розвитку кафедр у ПНПУ імені В. Г. Короленка

На сьогодні триває процес уніфікації і наближення законодавства України, що стосується вищої освіти, до європейський стандартів, котрий відбувається не в останню чергу в рамках Болонського процесу. Саме такий розвиток сучасного суспільства в бік політичної та культурної інтеграції та глобалізації неможливий без урахування досвіду минулого. Враховуючи факт війни на сході, актуально і важливо залучати досвід початку і першої половини ХХ ст. із адаптуванням його до сучасних умов. Саме тому, на нашу думку, особливої уваги заслуговує актуалізація досвіду Полтавського вчительського інституту у період 1914-1941 рр., який на сьогодні є одним з провідних педагогічних навчальних закладів у нашій державі.

Проаналізувавши тенденції у розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту із переведенням тенденцій минулого в реалії сучасності, здійснюється з метою показу еволюційних закономірностей тих якісних і кількісних змін, які сприяють у

функціонуванні установи і зараз ґрунтуються на історичному досвіді та історичній пам'яті.

Це дає нам змогу на системному рівні виявити і проаналізувати особливості становлення і розвитку Полтавського ЗВО, проаналізувати ідеї та традиції в його діяльності, які допомогли у процесі трансформації ціннісних основ української вищої освіти, і нарешті завдяки цьому ми можемо здійснити актуалізацію історико-педагогічної основи в сучасних реаліях.

Період існування закладу протягом 1914-1941 рр. пов'язаний із колосальною кількістю нормативно-правових актів, які регламентували його діяльність. До нормотворчих документів того часу, які стосуються загальнодержавного (загальноімперського, загальноукраїнського, загальнореспубліканського, загальносоюзного значення), ми відносимо Укази Імператора, Грамоти Гетьмана, Рішення РНК РСФРР, РНК УСРР, РНК УРСР, РНК СРСР; до місцевого (загальноінститутського) – рішення директорів інституту та Попечителя і Наглядової ради стосовно питань вступу до ЗВО, проведення іспитів та написання навчальних програм.

Спадкоємцем Полтавського вчительського інституту, Полтавського інституту народної освіти, Полтавського державного педагогічного інституту є Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (ім'я В. Г. Короленка було присвоєно у 1946 р., а статус національний – у 2009 р.) — один з провідних педагогічних університетів не лише України, але і усього колишнього Радянського Союзу. Попри велику кількість назв і статусів, які було змінено протягом існування закладу, багато організаційно-педагогічних засад залишаються незмінними до нашого часу. Оскільки організація завжди будується на основі юридичних норм і правил, для прикладу розглянемо сучасні законодавчі акти, якими керується Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

Основним і важливим на сьогодні є Закон України “Про освіту” у редакції від 5 вересня 2017 р. Закон проголошує метою освіти “всебічний

розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору” [100]. У ньому також наголошується на пріоритетності розвитку сфери освіти як важливої для суспільства, називаються і тлумачаться принципи за якими надається освіта, дається вичерпний перелік органів управління освітою, аналізується питання самоврядування в освіті, наукове забезпечення, державні стандарти.

Суспільні відносини у сфері вищої освіти регулює Закон України “Про вищу освіту”, прийнятий у 2014 р. Ним передбачено основи правових, організаційних, фінансових, управлінських основ функціонування вищої школи, забезпечення і створення необхідних умов для реалізації потенціалу особи, що має забезпечити потребу держави і усього суспільства у висококваліфікованих кадрах [99].

Оскільки Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка є відомою науково-педагогічною кузнею кадрів, особливий інтерес становить такий законодавчий акт як “Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір”, який був схвалений на засіданні Кабінету міністрів України 31 грудня 2004 р. У ньому зокрема передбачено: “метою розвитку педагогічної освіти є створення такої системи педагогічної освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечує формування педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних і гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямовується на розвиток та

самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, а також потребу бути конкурентоспроможним на ринку праці” [179].

Для виконання поставлених завдань у документі передбачено: забезпечити професійно-особистісний розвиток майбутнього педагога, модернізувати освітній процес діяльності вищих наукових та педагогічних закладів через інтеграцію традиційних педагогічних та новітніх мультимедійних технологій навчання, привести зміст підготовки наукових і педагогічних працівників відповідно до вимог, які надає інформаційно-технологічне суспільство в умовах змін, які відбуваються у соціально-економічній, духовній та гуманітарній сферах, запровадити двоциклову підготовку педагогічних працівників на основі кваліфікаційно-освітнього рівня бакалавр і магістр, вдосконалити систему відбору молоді на педагогічні спеціальності, розширити цільовий прийом та здійснити підготовку вчителя на основі договорів, удосконалити мережу вищих начальних закладів та закладів, які готують фахівців післядипломної педагогічної освіти з метою здійснення безперервної, системної та фахової перепідготовки педагогічних працівників [179]. Також університет здійснює свою діяльність на основі Статуту.

Тому, можна сказати, що перенесення тенденцій організаційно-структурних засад на сучасність показує на трансформаційні процеси, величезні соціальні зміни у галузі вищої педагогічної освіти, вказує унікальну особливість у діяльності ПНПУ імені В. Г. Короленка, співробітниками якого вирішувалися різні завдання в різні часи, на різних етапах діяльності.

На сьогодні у цьому закладі вищої освіти особливості педагогічної підготовки найбільше трансформувалися на педагогічних спеціальностях. Зокрема, під час вивчення психології та педагогіки перед викладачами ставиться завдання прищеплення патріотичних цінностей для студентської молоді. Поліпшення освітньої і фахової підготовки молодих спеціалістів, що має базуватися на покращенні мотивації та зростанні загальнофахової

підготовки. Важливим є процес адаптації українського законодавства і норм підготовки студентів до норм Європейського права.

Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки, яка є на сьогодні однією з найстаріших в університеті, входить до складу фізико-математичного факультету. На ній готуються фахівці за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. На кафедрі, студентами-магістрами передбачено:

1. вивчення професійних дисциплін, таких як: педагогіка вищої школи, методика викладання у вищій школі, психологія вищої школи, інноваційна парадигма освіти і виховання, андрагогіка в системі педагогічних наук, педагогічні технології навчання і виховання у вищій школі, організація та методологія наукових досліджень, суб'єкт-суб'єктні відносини викладача і студента у вищій школі, історія педагогіки вищої школи;

2. також передбачені дисципліни, які обирає сам студент: автономія закладу вищої освіти, менеджмент в освіті, дисципліна для набуття іншомовних компетенцій, полікультурне навчання і виховання у світових освітніх системах, інформаційно-комунікаційні педагогічні технології, основи християнської педагогіки.

Окремо передбачено необхідність проходження педагогічної практики, яка відбувається на базі університету. Вона полягає у веденні фахової документації та занять. Обов'язковим, як і на початку існування інституту, став захист робіт, тоді кваліфікаційних завдань, зараз це магістерські роботи. На базі кафедри також здійснюється підготовка аспірантів. Функціонує докторантура [122].

На кафедрі педагогіки треба спинитися окремо. Кафедра повернулася з евакуації у листопаді 1943 р., одразу після відступу німців з Полтави. У різний період, за часів СРСР, кафедру очолювали А. Зиза, С. Смолінський, І. Дуплій, В. Луцький, Т. Гавакова, В. Пилипець, В. Мирний, В. Лутфулін. У 1990 р. кафедру очолила доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної Академії педагогічних наук А. Бойко. Під її керівництвом у 1993 р. було створено і запроваджено інтегрований курс

теорії та історії педагогіки, який був інноваційним, паралельно було запроваджено цілий ряд нормативних елективних дисциплін, які мали революційний характер на той час. Пізніше кафедрою були підготовлені курси: “Основи компаративної педагогіки”, “Основи християнської педагогіки”, “Персоналії в історії української педагогіки” [122].

Протягом часу, коли завідувачем кафедри була професор А. Бойко, було захищено понад 40 кандидатських і докторських дисертацій. На сьогодні важливим завданням кафедри є забезпечення єдності теорії та практики української освіти в умовах процесів модернізації в державі.

Також в університеті продовжує функціонувати психолого-педагогічний факультет. Він має традиції і багато його складових не зазнало змін. На факультеті діє доволі потужний професійно-викладацький склад. Зараз тут функціонує, на відміну від періоду 1914-1941 рр., 8 кафедр, зокрема: дошкільної освіти; філологічних дисциплін і методик їх викладання; початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання; психології; спеціальної освіти і соціальної роботи; хореографії; музики; образотворчого мистецтва. Також функціонує аспірантура, до 2016 р. діяла галузь знань “Психологічні науки”, спеціалізації “Педагогічна та вікова психологія”. З 2016 р. відбувається набір на галузь знань “Соціальні та поведінкові науки”, спеціалізації “Психологія” [223].

На природничому факультеті дуже цікавим є розвиток кафедри педагогічної майстерності та менеджменту, якій нещодавно було присвоєно ім'я колишнього ректора і першого Міністра освіти незалежної України І. А. Зязюна. Уперше ідею про необхідність діяльності цієї кафедри заявив видатний педагог, перший випускник Полтавського вчительського інституту А. С. Макаренко. Проте його ідея стала реальністю майже через 50 років, а саме 1 червня 1981 р. При її створенні, тодішній ректор І. Зязюн керувався саме ідеями А. Макаренка, які бралися із його спогадів та праць. Це було відображено у наказі ректора № 7, який був підписаний 11 березня 1979 р. Відкриття відбувалося в рамках реалізації проекту “Вчитель”, метою

створення цієї кафедри було підвищення загальної майстерності вчителя у викладанні предметів, покращення ерудованості та освіченості майбутніх педагогів. Першу програму, яка дістала назву “Основи педагогічної майстерності” у 1979 р. підготували Т. Гавакова, І. Кривонос, Н. Тарасевич. Пізніше було розроблено ще три програми, у 1980, 1988 і 1993 рр. Усі вони базувалися на ідеях і поглядах Макаренка. У 1983 р. програму 1980 р. Міністерство Освіти СРСР затвердило як обов’язкову для педагогічних інститутів Союзу [123].

Значних змін зазнала кафедра хімії у ХХІ столітті, але очевидно, що їх не було б без потужної історії. Зокрема, 2 листопада 2005 р. ректор Володимир Пащенко своїм Наказом перейменував кафедру хімії на кафедру хімії та методики викладання хімії. Це рішення посприяло зростанню якості підготовки хіміків-педагогів та зростанню кількості кандидатів наук, які захистили свої роботи. На сьогодні на кафедрі використовують педагогічний та методичний досвід, який розробили ще у довоєнний час, він показав свою дієвість в екстремальних умовах репресій, заангажованості та диктатури, допомігши виховати плеяди науковців [125].

Трансформаційних змін зазнала і кафедра ботаніки. Зокрема, ґрунтуючись на попередньому досвіді, був заснований біостаціонар “Лучки”. Було створено оранжерейне відділення у ботанічному саду. Починаючи з 1936 р. колекції університету поповнилися значними рослинними колекціями, було досліджено властивості лікарських рослин. Проведено значну роботу у питанні виявлення особливостей сільськогосподарських культур. Варто відзначити, що значну частину роботи, а саме у питанні відновлення потуг кафедри після війни, її розвитку зробили випускники та викладачі міжвоєнного періоду, відповідно заклавши основи до її сьогодишньої роботи.

У 2001 р. кафедру перейменували на Кафедру екології та охорони довкілля, що значно розширило сферу діяльності науковців. Важливе значення відіграє викладання дисциплін, пов’язаних з методикою викладання

біологічних наук, що, без сумніву, збільшило якість підготовки педагогічних та наукових кадрів [121].

Саме тому, простеживши загальні тенденції у розвитку організаційно-педагогічних засад Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, можна виявити наявність історичних традицій, спадкоємність питань, які стосуються освітньої і наукової діяльності закладу. Завдяки еволюційним процесам, можна зробити висновок про важливість інтегративних дисциплін, розробки новітніх педагогічних моделей, інноваційних технологій, методик і методів педагогічної підготовки. Це з прикладу ПНПУ імені В. Г. Короленка має відбуватися на основі здобутків і синтезу минулих поколінь та світового досвіду.

На сьогодні у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, як одному з центрів педагогічної освіти України, найстарішому університеті області, діє 7 факультетів (природничий, фізико-математичний, історико-географічний, філологічний, психолого-педагогічний, фізичного виховання, технологій та дизайну), здійснюється підготовка офіцерів запасу, знаходиться найбільше сховище книг на Полтавщині; музей еволюційної зоології; музей палеонтології; тераріум; зимовий сад; ботанічний сад, який включає у себе близько 130 таксонів деревно-кущових рослин, багаті колекції однорічних та багаторічних квіткових рослин, є теплиця і парник. Враховуючи особливості ринку праці, в університеті здійснюється підготовка кадрів у галузі журналістики. Паралельно розширюється і покращується якість підготовки з іноземних мов.

Важливе значення на сьогоднішньому етапі розвитку ПНПУ відіграє відданість традиціям інновацій, як це було популярно починаючи із часів О. Волніна. Попри часто мізерне фінансування в університеті значне місце відіграють новітні технології.

На відміну від часів 1914-1941 рр., на сьогодні викладач вже не є єдиним джерелом інформації. До книг додався Інтернет-ресурс. Студенти

часів А. Макаренка і В. Сухомлинського здобували додаткові знання у бібліотеках, сьогодні — це комп'ютерні класи або дистанційне навчання.

Таким чином, після Другої світової війни розвиток Полтавського педагогічного університету пришвидшився, що привело до розвитку і трансформації усіх кафедр, а також заснування нових. Одним із центрів педагогічної думки стала кафедра педагогіки. Протягом часу, коли завідувачем кафедри працювала професор А. Бойко, було захищено понад 40 кандидатських і докторських дисертацій. На сьогодні важливим завданням кафедри є забезпечення єдності теорії та практики української освіти в умовах процесів модернізації в державі. Особливо успішною і першою на теренах колишнього СРСР стала кафедра педагогічної майстерності та менеджменту. На сьогодні у ПНПУ продовжують активно засвоювати вже набутий досвід та впроваджувати нові методи навчання. Дедалі більше використовується методологічний принцип антропологізму. Вчені говорять про олюднення вчителя-педагога, дитина вважається найвищою цінністю, освіта формується згідно постулату: для дитини і на користь дитини.

3.2. Переосмислення у ПНПУ імені В. Г. Короленка досвіду В. Сухомлинського, Г. Ващенко та В. Верховинця

У період з 1914 по 1941 рр. Полтавський вчительський інститут був справжньою кузнею кадрів, де вчилася і працювало чимало видатних педагогів. Серед них всесвітньовідомі: В. Сухомлинський, Г. Ващенко та В. Верховинець.

Дуже важливою на сучасному етапі функціонування Полтавського педагогічного є саме використання досвіду В. О. Сухомлинського. Будучи від природи талановитою людиною, знаючи багато мов, він справив величезне значення на розвиток не лише радянської, а й світової педагогіки. Стосовно порад і настанов своїй доньці, яка проходила першу педагогічну практику,

Василь Олександрович писав: “Що найголовніше у нашій праці? З чого все починається і навколо чого все обертається?... Сказати, що найголовніше в нашій прекрасній і складній, натхненній і болісно важкій справі, нелегко уже тому, що не вичерпно складна, безмежно різноманітна людина... Пам’ятай, що вчителеві треба розуміти Світ Дитинства... Ідеться про те, щоб піднятися до тонких істин Світу Дитинства. Піднятися, а не спуститися” [252, с. 372-373]. Саме ці слова є засадничими у творчості видатного педагога.

Василь Олександрович позитивно відгукувався про часи навчання в Полтаві. Зокрема у випуску “Зорі Полтавщини” за 22 вересня 1974 р., детально описуються його спогади: “Мені випало щастя два роки вчитися в Полтавському педагогічному інституті... Кажу – випало щастя, бо нас, двадцятирічних юнаків і дівчат, оточувала в інституті атмосфера творчої мислі, допитливості, жадоби знань. Я з гордістю називаю Полтавський педагогічний інститут своєю альма-матер” [24, с. 6].

Тому звичайно не дивно, що у ПНПУ активно зберігають пам’ять про свого видатного випускника. На сьогодні в університеті активно використовують його праці, зокрема принцип дитиноцентризму, одним із яких є теза про те, що найголовнішим для педагога-професіонала є любов до дітей [256, с. 7].

На сьогодні перед педагогічним колективом стоїть завдання теоретичне і практичне осмислення спадщини видатного педагога. Критикуючи часто положення попередніх дослідників, Василь Олександрович вважав будь-яку теорію тимчасовою, був твердим прихильником того, що навіть найпрогресивніші ідеї з часом застарівають, тому важливо змінювати їх відповідно до викликів часу.

Сухомлинський переконував, що такі властивості характеру як гуманізм, повага до гідності, вміння відкритися педагогу навіть перед найважчим вихованцем, дасть йому сили задля черпання наснаги для праці і розвитку. Для повного розкриття творчого потенціалу вчителя і прогресу його вихованців необхідно, аби школа завжди була “яскравим вогнищем

морального багатства” [256, с. 74]. Це дуже важлива педагогічно-філософська думка, яку, за переконанням А. Бойко і М. Степаненка, все ще не повністю втілено у вітчизняній науці.

В одній із найзмістовніших своїх статей “Народний учитель”, аналізуючи поняття “виховання” Сухомлинський писав: “Спеціальність педагога – бути вихователем” [253, с. 239]. Саме тому він вважав, що метою виховного процесу є щастя для дитини. Варто виховувати серце, розум, руки, зважаючи на індивідуальні особливості підопічного. Фактично для Василя Олександровича виховання є синонімічним поняттям людинознавства [250, с. 9].

Сухомлинський перший з поміж усіх педагогів заявив про неповторність кожної дитини, її талановитості, унікальності і вмінь. Відвідуючи конференції, у тому числі у Полтавському педагогічному, він постійно наголошував, що треба поважати учня. Це фактично є своєрідним подвигом і виходило за рамки класичної авторитарної радянської педагогіки, яка прагнула зламати особистість, зробити її схожою на решту, максимально знівельовати її індивідуальність та значущість. Саме тому, на думку А. Бойко і М. Степаненка, категорично неприйнятно сприймати постулати, правила й принципи видатного педагога як традиційні і загальноприйнятні [24, с. 7].

Випускник Полтавського педагогічного інституту В. Сухомлинський став автором інноваційного, гуманістично-особистісного напрямку, який полягає у тому, що дитина, при гармонійній взаємодії із суспільством і потребами, визначає якісний зміст держави. Проте, це можливо лише за умови, що сама людина від цього буде щаслива.

Завдяки прогресивній діяльності педагога, спочатку Полтавський педагогічний інститут, а згодом увесь Радянський Союз і навіть світ, сприйняв такі його гуманістичні ідеї. Хоча їх впровадження у СРСР дуже гальмувалося ідеологічною політикою, яка заперечувала взагалі будь-яку можливість вибору, свободи людини і дотримання її прав. Але Василь Олександрович завжди вмів знаходити вихід і обходити цензурні заборони.

Він активно просував ідеї народної педагогіки, і у них знаходив приклади любові до дітей, дитиноцентризму, гуманізму. Зараз ці його принципи є домінуючими в українській педагогіці, а у 50-ті, 60-ті рр. всі ці гасла, які в тому числі виголошувалися на педагогічних конференціях у Полтаві, важко виборювали собі можливість бути реалізованими, а їх автор витримував сотні перевірок і відчував тиск критиків, аби не лише реалізувати, а просто їх виголосити.

В умовах домінуючого у СРСР лівацького інтернаціоналізму, надуманого “братерства”, коли українська культура і у тому числі вітчизняна педагогіка перебувала під загрозою розчинення, русифікації, Василь Олександрович, завдяки своєму авторитету, мужності, постійно наголошував на необхідності використовувати у практичній виховній діяльності досвід української народної педагогіки, як такої, яка пройшла випробування протягом століть і довела свою ефективність [253, с. 255]. Хоч Сухомлинський і писав у своїх роботах про ідеї комунізму, соціалістичного будівництва, але ідеї народної освіти у нього багато в чому перегукувалися з ідеями Г. Ващенка, хоча звісно, зважаючи на тоталітарний характер влади, він висловлював свої ідеї у м’якшій формі.

На його глибоке переконання, ідеали народного виховання ставили за мету, аби підліток у віці 13 років міг осмислити свій життєвий досвід, усвідомити результати своєї праці та проаналізувати покращені варіанти її здійснення. Для Василя Олександровича важливим було врахувати в досвіді народної педагогіки повагу до власної гідності підопічного, саме тому він узяв за основу у етнопедагогіці ідеї солідарності, любові до батьків, поваги до старших, бережливе ставлення до навколишніх матеріальних речей та природних багатств.

Проте це все, без такої якості педагога, як щира, без пафосу любов до дітей. Для Сухомлинського педагогічна культура і любов до дітей виступають словами синонімами. Саме Василь Олександрович увів в українську педагогіку ідеал вихователя, як чуйної людини, яка розуміє і

відчуває “порух душі дитини”, дорожить довірою маленького громадянина. Ключем до успіху, як уже наголошувалося, виключно є любов до дітей, на основі якої вже потім зростає професіоналізм, якість знань, умінь і навичок у викладанні фахового предмета, розвивається інтелектуальна складова і вже тоді педагог приходиться до реалізації себе у професії.

На сьогодні у ПНПУ використовують принципи слова Сухомлинського, які полягають у тому, що мудра любов для дітей є вершиною педагогічної культури “...думки й почуттів, сердечність, теплота, доброзичливість у ставленні до дитини – це те, що можна назвати загальним словом доброта, є наслідком великої, тривалої роботи педагога над самовихованням почуттів” [257, с. 299].

Сухомлинський прищепив багатьом майбутнім викладачам, у тому числі педагогічних ЗВО, необхідність поєднання процес навчання та виховання думок і почуттів учнів. Лише такі взаємозв'язки забезпечать становлення людини як громадянина та дадуть старт майбутньому розвитку як професіонала і фахівця.

У педагогічній праці “Народження громадянина” В. Сухомлинський доповнив постулат Ф. Енгельса про те, що праця зробила з мавпи людину. Видатний педагог зазначав, що перетворення з мавпи у людину стало як завдяки праці, так і через те, що людина побачила глибину неба, красу синього кольору, яскравість зірок, захід сонця, дзвінок проліска, розлив вечірнього неба.

Також Сухомлинський вважав за необхідне вивчення досвіду попередніх дослідників, пропагував активне їхнє використання після адаптації до сучасних умов. Василь Олександрович на багатьох семінарах, у тому числі у Полтаві, посилався на спадщину Я. Коменського, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, Г. Сковороди, К. Ушинського, Т. Шевченка, О. Леонтєва, А. Макаренка та багатьох інших.

Попри те, що Сухомлинський багато критикував педагогічні погляди А. Макаренка, саме Василя Олександровича вважають продовжувачем

розвитку теорії Антона Семеновича про особистісно-соціальне виховання. Видатний випускник, здобувши освіту у педагогів, які так чи так знали Макаренка, розвинув вчення свого попередника. Вважав за необхідне, аби колективний вплив на особистість був більш гармонійним, поєднавшись із впливом вихователя на кожного підопічного. Для Сухомлинського першою завжди була особистість, а вже потім колектив; педагог був переконаний, що без звернення уваги на окрему особистість неможливо досягти успіху в процесі педагогічного виховання. Саме така оцінка педагогічної спадщини А. Макаренка використовується у сьогodнішній педагогічній діяльності, у тому числі при викладанні у ПНПУ.

В умовах існування бюрократичної радянської машини, Василь Олександрович постійно перебував під загрозою обвинувачення у “націоналістичному буржуазному ухилі”, тому всі вищезазначені народні методики він прямо не виголошував, писав про них опосередковано, часто вплітаючи комуністичну ідеологію. Василь Олександрович прищепив багатьом педагогам старі і новітні звичаї та традиції виховного процесу як генетичний код нації, основу її культурного розвитку, яка є основою для відродження і становлення людських цінностей, що особливо важливо для сучасної України, яка на сьогодні відроджується в умовах яскравого подолання постколоніального російського впливу. Свою виховну систему Сухомлинський вибудовував на основі поєднання історичного педагогічного досвіду конкретної нації (що особливо важливо зараз в умовах пропаганди глобалізаційних процесів і мультикультуралізму) і своєї власної новаторської інноваційної педагогічної гуманістичної думки. Саме тому А. Бойко була переконана, що відродити народну педагогіку можна лише сприйнявши педагогічні ідеї В. Сухомлинського [24, с. 9].

На думку багатьох авторитетних педагогів, як от А. Бойко, М. Степаненко та багатьох інших, у сучасних складних економічних та політичних умовах, коли відбивається відмирання старих архетипів і триває пошук нових, Сухомлинський продовжує бути одним із тих, чийі ідеї

гуманізму, поваги до дитини є фактично “вічними” і не вимагають якогось нового чи модернізованого погляду.

Сьогоднішній процес переоцінки і змін у педагогічній науці є способом піднести і модернізувати усталені норми та традиції. Очевидно, що найбільших успіхів у цьому процесі досягають педагоги-науковці ПНПУ, які є послідовниками ідей Сухомлинського. Фактично, процес пристосування його гуманістичних ідей до основ національного виховання є нічим іншим як реалізацією правила Василя Олександровича про необхідність постійних змін і модернізацій. Не в останню чергу така його позиція, яка викликала чимало заздрості у менш здібних педагогів, постійні конфлікти із супротивниками привели до ранньої смерті педагога, коли він міг ще довго і невтомно працювати в педагогіці [24, с. 10].

Сухомлинський поважав дітей, підопічних колег-педагогів, що сприяло створенню в Павлиській школі атмосфери добра, основу для творчості, міцний колектив одностудців, які активно сприймали нове і відторгали недобросовісних учителів. Василь Олександрович завжди був відкритий для інших, був прихильником ідеї про те, що необхідно ділитися досвідом. Саме тому з усіх кінців СРСР педагоги вирушали для того, щоб вчитися у нього.

Науковець активно залучав і досвід інших, але він категорично виступав проти того, щоб бездумно копіювати існуючі системи. У цьому він був прихильником постулатів К. Ушинського, який закликав брати основу відповідного досвіду, залучати раціональне в ньому до особистої практики. Категорично виступав проти бездумного копіювання, вважаючи його неприйнятним і таким, що нівелює діяльність вихователя, обмежує або взагалі спиняє його розвиток.

Попри сучасні глобалізаційні процеси, активне залучення західного досвіду у вітчизняну педагогічну науку, ідеї Сухомлинського лишаються непохитними. Вже минув тривалий час з дня його смерті, розпався Радянський Союз, у більшості країн світу утвердилася споживацька модель

відносин, постулати Василя Олександровича продовжують виглядати інноваційними, конкурентоздатними [24, с. 10].

Згідно з результатами соціологічних досліджень серед педагогічних працівників Полтавської області, близько трьох тисяч зазначили, що найчастіше використовують методичні поради, праці Сухомлинського у своїй практичній виховній діяльності. Активно користуються попитом у бібліотеках 40 монографій, 800 статей, виданих і перевиданих у періодиці, близько двох тисяч творів для дітей, підлітків та юнацтва, які були написані видатним педагогом [24, с. 11].

На сьогодні його праці актуалізуються ще й через пошук освітньої ідеології. З розпадом СРСР виникла політична вакханалія, часи тотального пацифізму у перші роки, ослаблення виховного тиску у школах привели до втрати цілого покоління дітей, особливо у Східній частині України, які жили в умовах російської імперської пропаганди та її міфів. Відповідно можна на сьогодні побачити чимало недоліків у виховній системі, які варто усунути, адже освітній інформаційний фронт надзвичайно важливий для функціонування держави. Фактично праці Василя Олександровича допомагають знайти відповіді на багато питань, вирішити складні соціально-педагогічні конфлікти між поколіннями.

Для багатьох сучасних юнаків першочерговим є матеріальне благополуччя. З одного боку це зрозуміло, адже світ вступив у фазу постіндустріального або інформаційного суспільства, головним гаслом якого є комфорт і споживацьке ставлення до природи, оточуючих, взагалі до всього навколишнього світу і максимальна реалізація своїх бажань. З іншого, дедалі більше людей усвідомлює, що це шлях в нікуди, який веде до надмірного егоїзму, нехтуванню нормами моралі, поведінки і в кінці загрожує самому існуванню людства. Саме таких постулатів і дотримувався Сухомлинський у своїй діяльності. Тому то він зараз настільки популярний, гостроти та інтересу додає ще і те, що його спадщина, попри величезну кількість статей, монографій, захищених дисертацій ще до кінця не вивчена, а тому можна

говорити, що чимало масиву досвіду і знань все ще можна взяти і залучити у процес виховання.

Величезне значення для сучасності відіграє постать Г. Г. Ващенка. Він народився у квітні 1878 р. у селі Богданівка Полтавської губернії. Рано виявив схильність до наук, спочатку вчився в духовному училищі в Ромнах, згодом – в Полтавській духовній семінарії, яку з успіхом закінчив у 1898 р.. Після цього протягом 1898-1899 рр. працював учителем у школах Прилуцького повіту (нині Чернігівська область). У період з 1899 по 1903 рр. Григорій Григорович навчався у богословській академії в Москві. Саме тут він почав себе вперше представляти як патріота України, поціновувачем і захисником нашої культури, мови, педагогічних традицій. В академії він часто декламував вірші Тараса Шевченка та брав активну участь у відзначенні шевченківських днів. Педагог активно займався літературною діяльністю. Протягом 1907-1912 рр. ним були опубліковані ряд оповідань та збірок поезії, зокрема: “Пісня в кайданах”, “Самотній”, “Феєрія” та ін. [273].

У жовтні 1917 р. вже як відомого педагога його запросили на роботу до Полтавського вчительського інституту, паралельно з цим він став директором учительської семінарії. Нова посада дуже вплинула на Ващенка, він почав менше писати творів літератури і все більше і серйозніше займатися науковою педагогічною діяльністю. Григорій Григорович був активним учасником Національної революції, доклав значних зусиль до розбудови Історико-філологічного факультету. В умовах розгортання національного будівництва, він активно виступав за розбудову Національної академії педагогічних наук, пропагував національне виховання. Ці та інші тези Ващенко відстоював на Всеукраїнському з’їзді вчителів, учасником якого він був [56, с. 21].

У 1919 р., коли Полтаву захопили війська Денікіна, педагога заарештували. Йому інкримінували сепаратизм та називали “мазепинцем”. Згідно з вироком трибуналу мали стратити. Проте Ващенка врятувало

заступництво В. Александрова, який був директором комерційної школи та В. Короленка, дворянина і відомого письменника.

З приходом до Полтави більшовицьких військ, Г. Ващенко знову заарештували. Проте, оскільки він сидів у в'язниці при білих, був звільнений.

Задля покращення підготовки педагогічних кадрів у Полтавській губернії, Ващенко переїхав жити до села Білики Кобеляцького повіту, де на базі колишньої учительської семінарії, яку намагалися закрити, створив школу, у якій педагоги під його керівництвом розробляли нові психологічні та педагогічні методики навчання школярів. Одним з перших почав активно залучати досвід “шкіл Монтесорі”, що актуально для нинішньої України. За його сприяння у селі було створено хор, у якому співали народних та повстанських пісень, та театр, де ставили п'єси українських авторів.

Така патріотична і проукраїнська позиція Ващенко зацікавила органи безпеки СРСР. Намагаючись уникнути тиску з боку НКВС і не підставляти колег-педагогів, Ващенко пішов зі школи та покинув Білики. Але школа, створена ним, працює в цьому селі до сьогодні [273].

У 1924 р. він знову починає працювати у Полтавському учительському (тепер він вже називався ПІНО). У 1925 очолює кабінет соціального виховання, а у 1928 — кафедру педології. У 1929 р. він вперше в Україні видав у Харкові “Загальні методи навчання” – працю, яка була присвячена дидактиці вищої школи і невдовзі стала підручником, за яким навчалися студенти. Г. Ващенко доклад значних зусиль для створення аспірантури на базі своєї кафедри у 1931 р. Дбаючи про якісний склад кафедри, Ващенко запрошував викладати багатьох відомих педагогів (у тому числі В. Щепотьєва та В. Верховинця).

Паралельно з цим Григорій Григорович наголошував на необхідності багато вчитися, хоч у нього були не прості стосунки з А. Макаренком, який на відміну від націоналіста Ващенко був комуністом. Григорій Григорович активно залучав і пропагував досвід колонії імені Максима Горького з

Ковалівки, дитячого будинку в Біликах та ін. А також видав з Макаренком спільну збірку наукових праць [23, с. 36; 273].

Також ним активно залучалися студенти до дослідницької роботи. Зокрема спільно були видані вже згадана монографія “Загальні методи навчання”, педагогічні статті, такі як: “Методи об’єктивного обслідування техніки читання”, “Наслідки математичних тестів проведених у школах Полтавського округу”, “Наслідки математичного тесту над дітьми полтавських шкіл” та інші. Окрім проблем шкільної педагогіки Ващенко займався педагогікою вищих навчальних закладів, опублікувавши багато статей, зокрема одна з них “Організація лабораторій та майстерень при педвузах” активно використовується педагогами ПНПУ і зараз [23, с. 124-125].

З початком 30-х рр. плідна діяльність Ващенка опинилася під загрозою. У 1933 р. він був розкритикований на засіданні інституту, а його гордість і один з кращих підручників “Загальні методи навчання” потрапив під заборону і був вилучений з усіх бібліотек УРСР. У січні 1934 р. його вигнали з інституту. Тодішній директор П. Койнаш пояснив дане рішення тим, що Г. Ващенко не зміг мобілізувати студентів та аспірантів ЗВО на боротьбу з “буржуазно-націоналістичними елементами”, проігнорувавши відповідну постанову ЦК КП(б)У. Також директор йому закидав “невиконання наказу критично поставитися до своєї явно буржуазно-націоналістичної роботи” [25, с. 9].

Славу і спокій Григорій Григорович зумів здобути лише після Другої світової війни у ФРН у Мюнхені, у місті, де осіла значна частина української інтелігенції, яка не могла повернутися назад до України, через більшовицький режим. Саме тут у різний час він був ректором богословської академії, професором Українського вільного університету, учасником Наукового товариства імені Т. Шевченка, співпрацював із організацією націоналістів, значна частина резидентів якої перебувала тут [273].

Саме тут у 1948 р. він доповнив і видав “Загальні методи навчання”, “Виховання волі і характеру”, “Український ренесанс ХХ ст. ” та багато інших праць. Видавалися вони не лише у Мюнхені, а і у Торонто, Лондоні. Значну увагу у своїй науковій діяльності він присвятив проблемам принципів і змісту виховання у дидактиці. Педагог активно відстоював думку про те, що виховання має виключно національний характер. Його мета — сформувати ціннісні орієнтації, які б забезпечили збереження і розвиток традицій та національних звичаїв.

Педагог наголошував на тому, що кожна людина має ставити перед собою питання, що вона може зробити для своєї Вітчизни. Він був переконаний, що “службу батьківщині треба усвідомлювати не лише як обов’язок, а як сенс свого життя, без чого не варто жити”. Першою цінністю для молоді, на переконання Ващенка, має бути Бог, другою — Україна [35, с. 174].

Професор Ващенко був переконаний у тому, що народна педагогіка є глибинним і основним джерелом, яке допоможе розвитку нації, особливо українській, яка перебувала під постійними окупаційними режимами. Фактично створивши підручник із народної педагогіки, Григорій Григорович доводив, що виховання у своїй суті покликане формувати і розвивати духовні орієнтири і сприяти найбільш повному і всебічному вирішенню проблеми психічного, фізичного та емоційного розвитку народу [25].

Григорій Ващенко вважав, що кожна людина, незалежно від соціального походження, сімейного і матеріального стану повинна кожного дня ставити собі питання, що вона конкретно може зробити для своєї держави, навіть якщо вона перебуває далеко за її межами, а її держава знаходиться в окупації. Зважаючи на те, що в умовах еміграції Ващенко бачив чимало представників інтелігенції, які на словах любили Україну, але далі розмов діло не йшло, він наголошував, що ідея служіння Вітчизні повинна бути сенсом буття, основою і базою, без якої людина не повинна мислити свого існування. При цьому Ващенко наполягав на тому, що не

можна дискримінувати народи, які проживають на території України. Педагог уважав, що молодь потрібно виховувати із почуттям національної гідності, відваги, віри в Бога, відданості України, але без шовінізму, як це у свій час робили у нацистській Німеччині, фашистській Італії та Радянському Союзі, коли окремі класи чи народи проголошувалися меншовартісними і їх землі підлягали завоюванню. Ващенко ж взагалі був проти війни, окрім як справедливої за визволення України, а відносини із сусідніми народами закликав будувати на приятельських основах, при цьому він наполягав на нульовій толерантності до людей, які шкодять Україні, оскільки для нього Вітчизна і Бог були усім, зраду Вітчизні він вважав тяжким гріхом. Також жоден народ не мав права посягти на його Вітчизну, що яскраво виокремлювало педагога із маси тих поміркованих і більш ліберальних українських мігрантів [273].

У сучасній Україні на сьогодні дедалі більше домінуючою є теза про необхідність побудови суспільства ліберального з більшим акцентом на мультикультурності і толерантності. Проте очевидним стало те, що збройний конфлікт на Сході України, розгул сепаратизму, стали одним із наслідків відсутності продуманої чіткої стратегії української національної освіти, тому діяльність Ващенка стає ще більш актуальною. Можна говорити про необхідність втілення нульової толерантності до тих людей і загроз, які посягають на Українську державу і на життя її громадян [36].

Окремо варто зазначити, що національна педагогіка Ващенка покликана зберегти українську ідентичність. Він це писав у 50-х рр., коли в Україні активно йшов процес русифікації, проте з того часу мало що змінилося. Хоч на сьогодні Україна є незалежною державою, в умовах глобалізаційних процесів, які відбуваються у тому числі в навчальному просторі, втрата освітньої, а отже культурної ідентичності, в умовах експансії більш могутніх країн може призвести до ще більшого і гіршого сценарію, ніж той, який відбувся у часи існування СРСР.

Активно займався Ващенко і проблемою, пов'язаною із самовихованням. Самовиховання є частиною виховного процесу, проте для його кращого ефекту необхідно було розширити понятійні і практичні межі виховного процесу.

Для педагога велике значення відіграла виховна система, яка, згідно з його поглядами, мала створити умови для загального розвитку особистості. Для початку, відповідно до переконань вченого, людині треба дати можливість знайти своє місце у світі, прийти до розуміння, що варто служити Богу і Вітчизні (дуже актуально для нашого часу, коли релігія може стати одним із засобів виходу із духовної кризи в якій опинилася наша держава, після проголошення незалежності у 1991 р., коли стара радянська система цінностей була зруйнована, а нової так і не змогли збудувати). Далі потрібно вибудувати систему релігійно-морального виховання, на думку Ващенко, міцну мораль можна збудувати лише на основі релігії і віри. Мораль збудована на основі матеріально корисливого, а не духовного, приречена перерости на мораль егоїзму і споживання. Ващенко закликав виховувати в молоді почуття відповідальності, тримання свого слова, на основі цього, на його думку, будувалося козацьке братство, яке було базисом січового товариства [136].

Велику увагу він приділяв і поняттю “сильної людини”. Ващенко вважав, що вчитель зобов'язаний бути сильним, аби він міг бути втіленням кращих ідеалів та настанов для підростаючого покоління. До рис такої людини належали: принциповість, розумна впертість, яка допоможе досягти поставленої мети. Важливими елементами також є стриманість, володіння емоціями та мінімальна емоційність. Як і Сухомлинський, Ващенко величезну увагу приділяв праці, яка є основним засобом реалізації творчого потенціалу людини та інтересів усього суспільства [37, с. 10].

Учений був переконаний, що українському народові від природи дано творчий характер мислення, прагнення до прекрасного, що втілено в співучості, величезному багатстві фольклору. Саме творчі риси (естетичні)

варто розвивати, адже, на переконання педагога, у кожного українця є естетика. Кінцевим елементом для Ващенка виступала фізична культура й збереження здоров'я. Розвиток особистості він бачив цілісним, здоров'я моральне, фізичне, емоційне він вважав гарантією реалізації особистості в суспільстві, що принесе державі якнайбільше користі [37, с. 10-11].

Окремо Ващенко наполягав на необхідності чемності і взаємоповаги. Нещирість для нього – елемент неповаги, високомірності, що може негативно вплинути на справи. В основі мають лежати християнські цінності: любові, поваги до особи, незалежно від її матеріального стану та соціального походження.

Разом з тим Г. Ващенко радив активно враховувати в уже незалежній Україні досвід творення більшовицької та царської системи виховання, української часів Національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., а також Заходу [37, с. 14].

Свої педагогічні погляди Григорій Григорович формував на основі педагогічних ідей Григорія Сковороди (сродна праця), Тараса Шевченка (відданість ідеї), Костянтина Ушинського (ідеї гуманізму). Попри активне просування ідей А. Макаренка, Г. Ващенко негативно ставився до його зневажливих висловлювань про українську мову, адже на його думку мова – основа творення народу. Григорій Ващенко завжди закликав знати й пам'ятати історію, вживаючи кредо про те, що мертві не матимуть захисту, окрім совісті живих.

Після проголошення незалежності, коли почали активно вивчати педагогічну спадщину Ващенка, особливо цікавили дослідників проблеми взаємодії Григорія Григоровича із А. Макаренком. Варто говорити про два етапи їхніх взаємин. У 30-ті рр. Г. Ващенко відгукувався якнайкраще про свого колегу, писав чимало схвальних статей про організований ним педагогічно-виховний процес у колоніях, захищав Антона Семеновича від нападок опонентів та надмірних критиків.

З виїздом же за кордон риторика Ващенко зазнає змін. У 50-х рр. він активно критикує Макаренка, у своєму дослідженні “Педагогічна наука СРСР (яничар А. С. Макаренко – найбільший советський педагог)”, яка була надрукована у 1955 р., Григорій Григорович засуджує свого колегу за надмірну муштру, неповагу до дітей, відсутність критичного мислення та надмірну відданість комуністичним ідеям. Багато хто з дослідників припускає, що така зміна поглядів зумовлена не сприйняття Ващенко лівих ідей і більшовицьких взагалі, а Макаренко був одним із найбільш зразкових втілювачів ідей Леніна-Сталіна.

У кінці 80-х рр., коли у СРСР почалася “перебудова”, саме Полтавський педагогічний інститут почав одним з перших повертатися до ідей Ващенко. Спочатку суспільство, яке було виховане в радянському дусі, негативно сприймало ці процеси, закидало Григорію Григоровичу націоналізм, надмірний консерватизм; деякі радикали взагалі вважали його зрадником та колаборантом за те, що він виїхав на Захід разом з німцями і був християнином, що в умовах войовничого атеїзму не віталось. Деякі помірковані вказували на те, що жодна із проголошених ним ідей так і не була втілена, через міграцію і відсутність доступу до влади. Окремі говорили, що в умовах мультикультурності та глобалізаційних та інтернаціональних процесів ідеї педагога застаріли [36].

Проте, попри всі труднощі, українцям таки повернули Ващенко у пам’ять. У 1991 р., дискусія стосовно ідей педагога перейшла із наукових кіл у суспільні. У 1991 р. у Рівненському педагогічному інституті була видана стаття “Забутий дослідник педагогічної спадщини А. С. Макаренка” авторства М. Окси, яка була присвячена постаті Г. Ващенко і була вміщена в збірнику “Використання спадщини повернутих і забутих діячів науки і культури в навчальному процесі педагогічного вузу та школи”.

Публікація О. Ковалю в діаспорі “Григорій Ващенко – творець виховної освітньої системи”, яка була передрукована в Україні у 1993 р. у журналі “Рідна школа”, започаткувала собою дослідження педагогічних поглядів та

творчої спадщини Ващенка [136]. Потім такі дослідники як А. Бойко, О. Вишневський написали перші аналітичні статті. У 1994 р. В. Кравець у своєму підручнику “Історія української школи і педагогіки”, який був рекомендований студентам ЗВО, вперше написав про Ващенка, таким чином повернувши його до історії української педагогіки. У 1995 р. було створене Педагогічне товариство імені Г. Ващенка, яке займається дослідженням і популяризацією творчості педагога. У 2000 р. Г. Бугайцевою була захищена дисертація на здобуття кандидата педагогічних наук “Проблеми виховання молодого покоління у творчій спадщині Григорія Ващенка”, яка відкрила академічний дослідницький етап вивчення біографії та праць дослідника [36].

Зараз також актуалізують дуже багато ідей Василя Верховинця. Василь Миколайович народився 5 січня 1880 р. на Станіславщині (тепер Івано-Франкіщина) на території тодішньої Австро-Угорської імперії. У 1899 р. закінчив Львівську учительську семінарію і розпочав кар’єру артиста і співака у народних театрах Галичини. У 1906-1919 рр. працював диригентом і артистом у колективі К. Садовського. У 1919 р., в умовах розгортання Національно-визвольної революції та громадянської війни, переїхав до Полтави та почав викладати хоровий спів на курсах імені Миколи Лисенка, паралельно працюючи у Полтавському учительському та Київському музично-драматичному інститутах. Його зусиллями у 1930 р. був організований жіночий ансамбль “Жінхоранс”, у цей же час ним були написані найбільш значущі праці, присвячені теорії народної музики, танцю, її викладанню, зокрема: “Теорія українського народного танку”, “Весняночка”, “Українське весілля”, “Хрестоматія українських народних танців”. Доля цього видатного музиканта склалася трагічно: 11 квітня 1938 р. він був розстріляний, йому інкримінували буржуазний націоналізм, шпигунство, називали ворогом народу [90, с. 110-111].

Педагогічне і виховне значення збірки “Весняночка” величезне. У ньому В. Верховинець скомпонував фольклорні твори та музику М. Лисенка, П. Козицького, А. Конощенка та багатьох інших. У цій збірці, яку викладали

і тепер знов викладають дітям, розміщені твори, які допомагають малечі доторкнутися до прекрасного, естетично довершеного. Вони допомагали і допомагають підростаючому поколінню зрозуміти і усвідомити глибину багатства української музики. Сюди ж він включив пісні-ігри, досвід даного твору і його принципи часто використовувалися вчителями на уроках навіть у часи, коли твори Верховинця опинилися під забороною.

Василь Миколайович переслідував мету сформувати національну культуру підростаючого покоління, передати їм духовні надбання українського народу, зробити все, аби малеча у майбутньому змогла розширити духовні здобутки і спадщину. У цьому він багато у чому був схожий на Г. Ващенко [77].

В. Верховинець доклав значних зусиль для відродження української пісні і танцю. Разом зі студентами Полтави та Києва він їздив по селах, записував, аналізував фольклор. Педагог чимало етнографічних матеріалів поклав в основу педагогічного процесу, у тому числі при роботі зі студентами. Танці і пісні він використовував як засіб активізації творчої та естетичної активності підопічних через рухливу гру. Народний танець став елементом національного виховання та прищеплення патріотизму. Пісню, танці, написані народом або класиками української музики, Верховинець протиставляв вульгарні твори перших часів більшовицької влади, а згодом зробив їх засобом контрпропаганди проти “пролетарських та ідеологічних радянських” музичних творів.

Усі свої теорії та ідеї він активно запроваджував у педагогічний процес для студентів, а ті вже, під його контролем, тестували це у школах.

Праця “Українське весілля” стала першою роботою, у якій було зібрано записи весільного обряду, танці, ноти, хороводи, проведено ґрунтовний аналіз стосовно розвитку обрядовості і її педагогічного та виховного впливу на тодішні суспільства. Друк цього твору та його поширення в Україні сприяли зростанню національної свідомості, збільшення популярності національної культури.

Чимала частина народних творів ставилися на сцені студентами педагогічних ЗВО. Зокрема їх використовували жіночий ансамбль “Жінхоранс”, театральна труппа М. Садовського [76, с. 44-48].

У сучасних умовах, коли в Україні є проблеми з патріотичним вихованням школярів, впровадження збірника матеріалів В. Верховинця “Українське весілля”, можливе для багатьох дисциплін. Деякі матеріали взяв до свого репертуару хор “Калина” ПНПУ та сценічні ансамблі, які виконують народні танці. Зокрема, композицію “Шум” (№49) співає хор “Калина”; твір “Василина” виконує ансамбль, що спеціалізується на козацьких народних піснях [78, с. 142].

Завдяки “Українському весіллю” Верховинця вважають зачинателем вітчизняної хореографічної школи. Цей твір став втіленням самобутності українського народу, вказував педагогам шлях до виховання підростаючого покоління в дусі україноцентризму, що негативно сприймалося шовіністами-інтернаціоналістами-космополітами більшовиками, що призвело до заборони книги після репересування видатного педагога.

Ще одна робота Василя Миколайовича “Теорія українського народного танцю” узагальнила і систематизувала особливості українського національного танцю. У ній педагог розмістив оригінали народної хореографії, при цьому ним була створена новітня на той час методика записування танцювальних рухів, яку широко почали використовувати не лише в Україні, але і у світі.

Ця робота має величезне виховально-педагогічне значення. Окрім патріотичного виховання та пропаганди української національної культури, вона пояснює як краще викладати хореографію. Якщо послідовно і систематично подавати матеріал, то це сприятиме розвитку виконавчих навичок, усвідомленню і плавності рухів та розумінню танцю як такого. Василь Миколайович створив та експериментально довів методику викладання народних танців, яка відрізнялася від викладання класичних або нових.

Враховуючи те, що Верховинець хотів, аби українські танці вивчали всі стани населення, він почав розробляти відповідні схеми та комбінації для малечі. Невдовзі він доповнив і перевидав “Теорію українського народного танцю”. Фактично завдяки саме цій праці, педагоги і зараз з її допомогою викладають дітям у дитячих садочках, самодіяльних колективах. Більшість же вчень Василя Миколайовича, зокрема засоби викладання народного танцю у ДНЗ, ЗЗСО, ЗВО фактично без змін, через свою ефективність зберігаються до сих пір. У ПНПУ імені В. Г. Короленка методики Верховинця застосовують на психолого-педагогічному факультеті на спеціальностях “Педагогіка і методика середньої освіти. Хореографія”, “Хореографія. Іноземна мова”.

В університеті діють спеціалізовані курси, як-от “Народно-сценічний танець” і “Робота з самодіяльним художнім колективом”, де докладно і послідовно розглядаються студентами і викладачами такі види народного танцю, як: “Роман”, “Гопак”, “Василиха”, “Рибка”, “Шевчик”. Протягом тривалого часу ці танці популяризував на Полтавщині випускник студій Державного ансамблю танцю імені П. Вірського Володимир Білошкурський, який є керівником ансамблю “Весна”. Пан Білошкурський доклав чимало зусиль до відродження й популяризації спадщини В. Верховинця, використовуючи для настанов саме “Теорію українського народного танцю”. До вже поставлених класичних українських танців, він додав власноруч розроблені номери, як то “Козачок” чи “Гопак”, через що ансамбль “Весна” є одним із провідних виконавців народного танку не лише на Полтавщині, а і у всій Україні [78].

Василь Верховинець був палким прихильником комплексності у викладанні музики та танців. Ці принципи він поклав в основу своєї праці “Весняночка”, яка присвячена дитячій творчості. У ній представлені театралізовані пісні і рухливі музичні ігри. Завдяки цьому стало можливим залучати підростаюче покоління до духовних багатств українського народу, починаючи з дошкільного періоду, забезпечено загальну активізацію

рецепторів мозку, які відповідають за творчість, а фольклорна основа допомагає формувати і розвивати духовну культуру і моральність молоді.

Завдяки цій роботі Верховинця почали вважати ще і зачинателем української дитячої музики. “Весняночка” перевидавалася 5 разів (перший раз у 1925 р., а далі вже після смерті видатного митця: у 1969 (після його реабілітації), 1979 і 1989 рр.). Багато навчальних закладів продовжують практикувати основні постулати із даної роботи. Згідно з дослідженнями Н. Дем’янка, протягом 1990-2000-х рр.. у Полтаві ДНЗ № 10, 15, 30, 55, 76 та ЗОШ № 3, 19, 32 активно застосовували їх [78, с. 46].

Багато елементів “Весняночки” використовується для патріотичного виховання студентів ПНПУ. Оскільки В. Верховинець вважав, що вчитель виступає тією особою, суб’єктом, який пропагує і прививає національну культуру дитині, він активно пропагував свідому роботу із майбутніми педагогами.

На сьогодні у ПНПУ, починаючи з кінця 2000-х рр., “Весняночка” використовується для підготовки фахівців за спеціальностями “Педагогіка і методика початкового навчання. Музика”, “Педагогіка і методика середньої освіти. Музика” та багатьох інших [78, с. 147]. Ігри, танці з цієї роботи Верховинця активно вивчають і застосовують на практиці при вивченні курсів “Теорія та історія дошкільної педагогіки”, “Методика розвитку мови”, “Педагогіка” та інші. Студенти при розгляді відповідних тем, докладно вивчають музичний ритм, сценарій і хореографічні елементи, що робиться згідно з методикою, розробленою В. Верховинцем. Педагогічні працівники ПНПУ переконані, що викладання музики і хореографії відповідно до його методик, пристосування їх для підростаючого покоління, при активній участі вчителя приводить до всебічного розвитку і кращої підготовки студентів як професіоналів своєї справи [78, с. 147]. Найбільш активно викладачами музики використовуються пісні цієї збірки: “А вже весна” (№ 84), “Щебетали горобці” (№ 139), “Метелиця” (№ 144), “Ой у полі на роздоллі” (№ 147) тощо. Ці пісні не лише розширюють інтелектуальні здібності студентів, а й

допомагають їм ознайомитися із головними особливостями різних фольклорних жанрів, набутий досвід вони зможуть практично використати у своїй навчально-педагогічній діяльності.

Окрему цінність становлять пісні, твори для хору, обробка українських народних пісень, здійснених самим В. Верховинцем. Вони просякнуті національним українським духом, мелодійністю, тому їх використовують викладачі для популяризації національної творчості. Студенти починають знайомитися із ними з II курсу. Найбільшою популярністю користуються такі твори для хору: “Весна” (сл. Д. Єршова), “Весна гука” (сл. Я. Мамонтова); обробки українських народних пісень: “Ой летіла зозуленька”, “Ой у полі вітер віє”, “Гей, піду я в ті зелені гори” тощо, романси “Стежечка”, “Ой зацвіла папороть” [78, с. 25].

Більшість із положень концепції Василя Миколайовича настільки актуальні і досконалі, що до цих пір не зазнали змін. Багато ідей педагога перегукувалися із європейською гуманістичною думкою, зокрема схожу з Верховинцем мету виховання музикою бачив К. Офром (підтримка творчого потенціалу підростаючого покоління), Е. Жак-Далькроза (зв'язок рухової активності і музики), звернення до власних традицій і опора на них (ще один всесвітньо відомий вітчизняний композитор і педагог М. Леонтович).

Педагогічні ідеї, висловлені А. Макаренком, В. Сухомлинським, Г. Ващенком та багатьма іншими відомими педагогами, на сьогодні трансформувалися у дитиноцентричні принципи. Дедалі більше використовується методологічний принцип антропологізму. Учені говорять про олюднення вчителя-педагога, дитина вважається найвищою цінністю, освіта формується згідно постулату: для дитини і на користь дитини [266, с. 4].

Вже сьогодні, маючи та аналізуючи педагогічну спадщину видатних випускників ПНПУ, можна сказати, що актуалізація та розвиток особистості дитини не досягне найвищого рівня без емоційно-чуттєвих відносин між нею та її вихователем [266, с. 13].

Антропоцентризм по відношенню до дитини називається дитиноцентризмом. Він на сьогодні, базуючись на постулатах А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Ващенко та інших, передбачає максимальне врахування людських стосунків по вертикалі викладач (вихователь) – підопічний (учень). Важливо обережно звертатися до дитини, враховувати особливості її “Я” [266, с. 14].

Поняття “дитиноцентризм” визначається як педагогічне спілкування із учнем на емоційно-духовному рівні, який передбачає виникнення і підтримку довіри та любові як необхідних елементів формування людини та її особистості. Варто зазначити, що на думку О. Федій, яку підтримують чимало інших дослідників, у тому числі А. Бойко, ці емоційні почуття не повинні диктуватися дорослим, а повинні іти із “середини”, так би мовити від серця дитини. Ідея психотерапевтичного впливу на підопічного, на думку цілої плеяди педагогів є важливою складовою для реалізації головних принципів дитиноцентризму.

Встановлено, що у Полтавському педагогічному інституті в рамках організаційно-педагогічних засад в навчальному процесі активно використовували досвід В. Сухомлинського. Це втілювалося в концепцію дитиноцентризму. Також активно застосовують концепцію виховання у праці, що повинно допомогти дитині у розвитку, свідомому виборі професії в дорослому віці і реалізації себе як особистості.

Досліджено повернення із забуття педагогічної спадщини Г. Ващенко. Встановлено, що після проголошення незалежності України у 1991 р., дискусія стосовно ідей педагога перейшла із наукових кіл у суспільні. Його ідея служіння Богові і Вітчизні особливо актуальна стала з початком протистояння на Сході України. Проаналізовано запровадження його поглядів, сформованих у часи роботи в Полтавському вчительському інституті, в організаційно-педагогічні засади сучасної діяльності ПНПУ.

Виявлено, що у часи “перебудови” педагогічному колективу університету вдалося повернути з забуття постать відомого педагога, музиканта і фольклориста В. Верховинця.

Висновки до розділу 3

Встановлено, що динамічний та якісний розвиток кафедр після закінчення Другої світової війни не припиняється до сьогодні, удосконалюючи підготовку науковців та педагогів. Досліджено роботу кафедри загальної педагогіки та андрагогіки, яка в рамках розвитку організаційно-педагогічних засад ПНПУ стала однією із провідних по своєму профілю в Україні, значний вклад у розвиток якої зробила А. Бойко. Виявлено, що ґрунтуючись на постулатах і досвіді попередників, у тому числі часів Полтавського вчительського інституту, під її керівництвом у 1993 р. було створено і запроваджено інтегрований курс теорії та історії педагогіки, який був інноваційним, паралельно було запроваджено цілий ряд нормативних елективних дисциплін, які мали революційний характер на той час. Пізніше кафедрою були підготовлені такі курси, як: “Основи компаративної педагогіки”, “Основи християнської педагогіки”, “Персоналії в історії української педагогіки” та ін.

З’ясовано, що на сьогодні у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка особливості педагогічної підготовки найбільше трансформувалися на педагогічних спеціальностях. Зокрема, при вивченні психології та педагогіки перед викладачами ставиться завдання: прищеплення патріотичних цінностей і парадигм для студентської молоді, як основи майбутніх викладачів. Поліпшення освітньої і фахової підготовки молодих спеціалістів, що має базуватися на покращенні мотивації та зростанні загальнофахової підготовки. Важливим є процес адаптації українського законодавства і норм підготовки студентів до норм Європейського права.

Встановлено, що у Полтавському педагогічному інституті в рамках організаційно-педагогічних засад в навчальному процесі активно використовували досвід В. Сухомлинського. Це втілювалося у концепцію дитиноцентризму. Також активно застосовують концепцію виховання у праці, що повинно допомогти дитині у розвитку, свідомому виборі професії в дорослому віці і реалізації себе як особистості.

Виявлено використання у навчально-виховному процесі сучасного ПНПУ ідей Г. Ващенка. Встановлено, що після проголошення незалежності України у 1991 р., дискусія стосовно ідей педагога перейшла із наукових кіл у суспільні. Його ідея служіння Богові і Вітчизні особливо актуальною стала з початком протистояння на Сході України. Проаналізовано запровадження його поглядів, сформованих у часи роботи в Полтавському вчительському інституті, в організаційно-педагогічні засади сучасної діяльності ПНПУ.

Виявлено, що у часи “перебудови” педагогічному колективу університету вдалося повернути із забуття постать відомого педагога, музиканта і фольклориста В. Верховинця, що втілювалося у розвитку його ідей стосовно навчання музиці та народним танцям.

Окрім збереження і розвитку педагогічної спадщини і традицій в ПНПУ були зроблені новаторські відкриття. Одним із них стало створення першої в колишньому СРСР кафедри педагогічної майстерності та менеджменту, що вивело Полтавський ЗВО в категорію провідних не лише у СРСР, а і в сьому світі.

Матеріали третього розділу дисертації висвітлено у наукових працях здобувача: 283; 286; 295.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження засвідчило досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і дозволило сформулювати такі висновки:

1. Проаналізовано джерельну базу дослідження. Здійснено її класифікацію, за основу взято її наповнення (зміст й інформація про те, хто видавав документи) відповідно до підходу Д. Раскіна:

– *статистичні матеріали*: звіти, накази директора Полтавського вчительського інституту, попечителя Київського навчального округу, дані про кадровий склад тощо;

– *актові історико-педагогічні джерела*: розпорядження, які видавали органи імператорської влади, попечитель округу, органи УНР, Директорії, Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського, Добровольчої армії Антона Денікіна, більшовиків, УРСР, СРСР;

– *дидактичні джерела*: навчальні програми, плани, результати протоколів зі зборів науково-педагогічних кадрів та студентського активу, а також праці педагогів, які були пов'язані з Полтавським вчительським інститутом протягом досліджуваного періоду;

– *науково-історичні джерела*: напрацювання з проблем історії розвитку освіти в Російській імперії, Україні (історія університетів, інститутів, шкіл) та у Полтавському педагогічному університеті. Досліджено роботи науковців: Л. Бабенко, Г. Білик, Л. Булави, Б. Годя, О. Єрмака, В. Жук, П. Киридола, В. Лобурця, В. Мірошніченка, М. Рудинського, С. Шевчука, В. Щербаківського, та ін., які займалися вивченням історії досліджуваного закладу вищої педагогічної освіти;

– *архівні матеріали* Центрального державного історичного архіву, Центрального державного архіву Вищих органів влади та управління, Державного архіву Полтавської області, Архіву Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

2. Здійснено термінологічний аналіз поняттєво-категоріального апарату дослідження. На основі наукового узагальнення численних джерел

введено власне тлумачення поняття: “*організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої освіти*” – умови і способи проведення вступних і випускних іспитів, матеріально-технічні умови забезпечення навчального закладу, особливості організації й проведення навчально-виховного процесу.

3. Обґрунтовано специфіку процесу становлення й розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту в 1914–1941 рр.: процес характеризувався впливом Першої світової та Громадянської війн, голодом, індустріалізацією, браком матеріальних та фінансових ресурсів, репресіями, соціальним напруженням, змінами соціальних орієнтирів у викладанні, кількості обов’язкових предметів та їх наповненням. Виокремлено етапи процесу становлення й розвитку організаційно-педагогічних засад: 1) імперський (1914-1917 рр.); 2) Громадянської війни і Національно-визвольних змагань українців (1917-1921 рр.), (поділений на кілька підетапів: період діяльності Центральної Ради, Гетьманату, період Директорії, більшовицько-білогвардійський, більшовицький воєнно-комуністичний); 3) НЕПівський (квітень 1921-серпень 1930 року); 4) репресивний (1930 р. і до початку радянсько-німецької війни у 1941 році), що складається з підетапів: діяльності Інституту соціального виховання (у такому форматі існував протягом 1930-1933 рр.), діяльності Полтавського педагогічного інституту (1933-1941).

3. Систематизовано організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту у 1914–1941 рр. відповідно до виокремлених етапів. Виявлено, що під час I (Імперського) етапу (1914–1917 рр.) діяльність закладу характеризувалася становленням, пошуком шляхів розвитку та створенням матеріальної бази завдяки зусиллям першого директора Полтавського вчительського інституту О. Волніна, одним з учнів якого став А. Макаренко.

Протягом громадянської війни 1917–1921 рр. Полтавський учительський інститут зазнав значних трансформаційних змін порівняно із царським періодом. Через фінансування педагогічних ЗВО із державного

бюджету в роки нестабільності і частой зміни влади (1918–1919 рр.) він взагалі опинявся на межі закриття, через відсутність коштів. Лише “Просвіта”, ентузіасти та відкриття історико-філологічного відділу, який фінансували земства, врятувало освітню установу. Протягом вказаного періоду ЗВО відігравав роль наукового, духовного та освітнього центру не лише губернії, а й України. Найпродуктивнішим із цього періоду, коли українці боролися за власну незалежність, можна вважати 1918 р., коли в Україні діяв режим Гетьмана П. Скоропадського, який освіту вважав одним з пріоритетів своєї внутрішньої політики. У 1921 р. ЗВО отримав нові можливості для відродження через злиття історико-філологічного факультету Харківського університету із Полтавським вчительським інститутом і утворення єдиного помісного навчального закладу – Полтавського інституту народної освіти.

Період НЕПу, який проголосили більшовики у 1921 р., в розвитку Полтавського інституту народної освіти справив значний вплив на його розвиток. Було отримане сучасне приміщення, зросла науково-технічна і матеріальна база закладу. Позитивним для відродження національних кадрів стала політика, спрямована на забезпечення загальної грамотності населення і викладання українською мовою (так звана українізація). 30-ті рр. ХХ ст. можна позначити, з одного боку, як покращення матеріально-технічного забезпечення, з іншого – час тотальних репресій, нестабільності педагогічних кадрів, їх відтоку, страху та фактично повного придушення вільнодумства, а отже творчості, яка так необхідна науці, особливо педагогіці. Друга половина 30-х рр. характеризувалася двоякістю стосовно управління педагогічними закладами, які здійснювали підготовку вчителів основної школи. З одного боку зростав матеріальний рівень ЗВО, заробітна плата педагогів, з іншого – почалася тотальна русифікація, репресії і атеїстична політика сприяли тому, що у СРСР освіта, а згодом і наука стали частиною партійного апарату, що негативно вплинуло на їх розвиток.

4. Актуалізовано організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту досліджуваного періоду в сучасних умовах. Встановлено, що у Полтавському педагогічному інституті активно використовували досвід випускника закладу В. Сухомлинського. Це втілювалося в концепцію дитиноцентризму. Встановлено, що після проголошення незалежності України в 1991 р. дискусія стосовно ідей Г. Ващенка перейшла із наукових кіл у суспільні. Його ідея служіння Богові і Вітчизні стала особливо актуальною з початком протистояння на Сході України. Виявлено, що у часи «перебудови» педагогічному колективу університету вдалося повернути з забуття постать відомого педагога, музиканта і фольклориста В. Верховинця, що втілювалося у впровадженні його ідей у навчання музиці та народним танцям. Для систематизації та збереження ідей педагогів у ПНПУ створено педагогічні музеї-кімнати А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Ващенка, В. Верховинця та багатьох інших.

Окрім збереження і розвитку педагогічної спадщини і традицій у ПНПУ були зроблені новаторські відкриття. Одним із них стало створення першої в колишньому СРСР кафедри педагогічної майстерності та менеджменту, що вивело Полтавський ЗВО в категорію провідних не лише у колишньому СРСР, а й в усьому світі.

Основні результати проведеного дисертаційного дослідження свідчать про повне досягнення мети і виконання завдань, що, однак, не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребує розвиток організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського вчительського інституту в інші історичні періоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. М.: Просвещение, 1990. 141 с.
2. Аврус А. И. История российских университетов: Очерки. URL: <http://window.edu.ru/resource/980/46980/files/mion-ino-center03.pdf> (дата звернення: 24.09.2017).
3. Агафонова Н. В. Становлення національної системи освіти в Україні: 1917 – 1920 рр. Одеса : Принт Мастер, 2002. 205 с.
4. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. К. : Либідь, 1998. 560 с.
5. Андреев В. И. Саморазвитие творческой конкурентоспособности личности. Казань, 1992. 207 с.
6. Андрійчук Н. М. Підготовка вчителів народної школи в учительських семінаріях України (1860-1917 рр.): Монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2011. 300 с.
7. Арешенков В. Педагогічні засади самоорганізації слухачів післядипломної педагогічної освіти : ареш. канд.. пед.. наук 13.00.01. Ж., 2006. 21 с.
8. Ашенова Т. М. Проблемы реализации принципа бесплатности в сфере образования в 1917-1930 гг. Вестник Омской юридической академии. 2014. № 1 (22). С. 24–28.
9. Ашерев А. Т., Логвіненко В. Г. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів. Х. : УПА, 2005. 164 с.
10. Бабенко Л. Л. Блискучий талант: Щепотьєв Володимир Олександрович . *Реабілітовані історією*. К. : Полтава, 1992. С. 64–69.
11. Бабенко Л. Політичні репресії 1920–1930-х років у Полтавському педагогічному інституті. *Рідний край*. 2009. № 2. С. 196–209.
12. Барбіна Є. С. Педагогічна майстерність учителя у системі неперервної професійної освіти // *Педагогічний альманах*. 2017. Вип. 36. С. 96-100.
13. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: автореш. дис... д-ра пед. наук : 13.00.01. К., 2009. 43 с.
14. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. К. : ІЗМН, 1998. 204 с.

15. Білий Л. Г. Організаційно-педагогічні основи управління вищим навчальним закладом недержавної форми власності авт.. дис. на здоб. наук ступ. кан. наук спец. 13.00.01. Київ, 2007. 20 с.
16. Бим-Бад Б. М. Категории современных наук о воспитании. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2009. 208 с.
17. Бим-Бад Б.М. Очерки по истории и теории педагогики. М., 2003. 272 с.
18. Блауберг И.В. Проблема целостности и системный подход. М.: Эдито-риал УРСС, 1997. 448 с.
19. Бобрышов С. В. Методология историко-педагогического исследования развития педагогического знания: дисс. доктора пед. наук : 13.00.01. Ставрополь, 2006. 477 с.
20. Богуславська В.Г. Народна освіта України в добу національно-демократичної революції 1917–1920 рр.: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. Донецьк, 2001. 19 с.
21. Богуславський М. В. Структура сучасного історико-педагогічного знання. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 37 – 40.
22. Бойко А. Н. А. С. Макаренко – наш современник. Макаренко сегодня: новые материалы исследования, опыт. Нижний Новгород, 1992. 81 с.
23. Бойко А. М. Еволюція взаємин Г. Ващенко й А. Макаренка : ретроспектива і проєкція на сучасність. *Шлях освіти*. 2012. № 3. С. 35–39.
24. Бойко А. М., Степаненко М. І. Виховні ідеали та педагогічні настанови В.О. Сухомлинського. *Педагогічні науки*. Полтава 2013. № 1. С. 5–12.
25. Бойко А. М., Степаненко М. І. Григорій Ващенко: віхи життя і творчості. *Педагогічні науки*. Полтава 2013. № 2. С. 5–12.
26. Бойко А., Степаненко М. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка в інтегрованому освітньому середовищі. *Педагогічні науки*. №3. С. 5-13.
27. Бондарчук П. М. Дальтон план Енциклопедія історії України. К. : Наукова думка, 2004. Т. 2 . URL: http://history.org.ua/?termin=Dalton_plan (дата звернення: 26.10.2016).
28. Боровик А. М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917 – 1920 рр.). Чернігів : КП “Чернігівські обереги”, 2008. 368 с.
29. Бояренцев С.М. История учебных заведений Полтавы до 1917 года. Полтава: АСМІ, 2013. 546 с.
30. Булава Л. М. Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914–

2014 роки): монографія / Л. М. Булава, С. М. Шевчук, О. М. Мащенко. Полтава : ПНПУ, 2014. 144 с.

31. Булава Л. М. О. Т. Булдовський і В. Ф. Ніколаєв – голови науково-навчальної ради Полтавського педінституту, як колективного органу управління в 1920-1921 рр. *Історична пам'ять*. 2013. № 2. С. 67–72.

32. Булда А. Професійна підготовка вчителів історії у період національно-визвольних змагань (1917- 1920). *Історія в школі*. 1998. № 1. С. 2–7.

33. Бурлака Я. І., Руденко Ю.Д. Історія педагогіки України: витоки, пошуки і проблеми. *Рідна школа*. 1992. № 1. С. 7 – 13.

34. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 2009. 44 с.

35. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994. С. 174–177.

36. Ващенко, Григорій Григорьевич. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/glavnaa?id=1428> (дата звернення 30.03.2017).

37. Ващенко Г. Г. Проект системи освіти в самостійній Україні. Мюнхен, 1957. 34 с.

38. Ващенко Григорій. Твори. Спогади. Статті. Т. 6. Київ : Школяр, 2006. 464 с.

39. Великий тлумачний словник сучасної української мови. / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.

40. Верховинець В. М. Весняночка. 1-е вид. Х. : ДВУ, 1925. 316 с.

41. Верховинець В. М. Весняночка. 3-е вид. К. : Муз. Україна, 1969. 340 с.

42. Верховинець В. М. Весняночка. 5-е вид. К. : Муз. Україна, 1989. 342 с.

43. Верховинець В. М. Пісні та романси. К. : Муз. Україна, 1969. 71 с.

44. Верховинець В. М. Про фольклор в опері "Наталка Полтавка". Наталка Полтавка. Оперне видовище на три дії. К., 1936. 35 с.

45. Верховинець В. М. Теорія українського народного танцю. 5-е вид. К. : Муз. Україна, 1990. 152 с.

46. Верховинець В. М. Хорові твори. К. : Мистецтво, 1966. 86 с.

47. Высоцкий С. В. Структура психолого-педагогических условий формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения. *Науковий вісник Південноукраїнського державного університету ім. К. Д. Ушинського: Збірник наукових праць*. Одеса, 1999. Вип. 8–9. С. 90–94.

48. Высочайше утверждённое Положение об Учительских институтах. Полное собрание Законов Российской империи. Санкт-Петербург, 1872. Том XLVII. № 50909 от 31 мая 1872 г. URL: http://www.nlr.ru/eres/law_r/search.php?regim=4&page=727&part=981 (дата звернення: 21.02.2017).

49. Вовк Л. П. Сторінки історії української педагогічної традиції. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 4. С. 129 – 139.

50. Вовк Л. П. Генезис пріоритетних тенденцій освіти дорослих в Україні (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.): автореф. дис. ... д. пед. н.: спец. 13.00.01 "Теорія та історія педагогіки". К., 1996. 49 с.

51. Вовк Л.П. Історія освіти і педагогіки у загальній, методологічній і професійній культурі майбутнього вчителя : посібник-коментар із пропедевтики вивчення історії педагогіки. К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. 332с.

52. Вовк Л. П. Історія педагогіки у системі завдань підготовки вчителя. Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя: *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія соціально-педагогічна*. Вип. 3. Т. 1. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. С. 16 – 22.

53. Вовк Л.П. З'ясування дидактичної моделі науки і дисципліни. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 53: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. с. 5-10.

54. Волнин А. К. Антон Семёнович Макаренко в учительском институте. Воспоминания. Учебно-воспитательная работа в детских домах. 1941. №№ 2–3. С. 117–124.

55. Временные правила организации студенческих учреждений в высших учебных заведениях ведомства Министерства Народного просвещения. Журнал МНП. 1902.Ч. 339. 798 с.

56. Всеукраїнський учительський з'їзд: тези докладів, дебатів, постанови. К., 1917. 39 с.

57. Гаврутенко Л. Організаційно-педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх спеціалістів економічного профіля у вузах I-II рівнів акредитації URL: jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/.../13363 (дата звернення: 21.02.2017).

58. Герцен А.И. Письма в будущее. М. 1982. С. 261.

59. Глузман О. В. Тенденції розвитку університетської педагогічної освіти в Україні : автореф. дис. ... д. пед. н.: спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти". К., 1997. 34 с.
60. Год Б., Єрмак О. Заклади вищої педагогічної освіти в Полтаві у 1918-1933 рр. *Історична пам'ять*. П., 2010. № 2. С. 104-118.
61. Год Б., Єрмак О., Киридон П. Історико-філологічний факультет у Полтаві. Полтава : ПДПУ, 2009. С. 9-13.
62. Год Б., Єрмак О., Киридон П. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: Історія і сучасність. Полтава : ПДПУ, 2009. С. 4–12.
63. Год Б., Єрмак О. Полтавський педінститут у роки Великої вітчизняної війни та післявоєнний період. *Історична пам'ять*. П., 2010. № 1. С. 55-67.
64. Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. Категории современной науки:(становление и развитие). М. : Мысль, 1984. 268 с.
65. Гончаренко С. У. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень. Шлях освіти. 2004. № 1. С. 2 – 6.
66. Гриценко Л. И. Личностно-социальная концепция А. С. Макаренко в современной педагогике. Волгоград, 1997. 264 с.
67. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки: [монографія]. К. : А. П. Н., 2002. 224 с.
68. Дворжецька М.. Англійська мова у педагогічній сфері [Текст] : навч. посібник.Київ. держ. лінгв. ун-т, Ін-т з місту і методів навчання. К. : ІЗМН, 1996. 100 с
69. Декларация по дошкольному воспитанию: декрет : принят Советом нар. комиссаров РСФСР 20 нояб. 1917 г. Нар. образование в СССР. Общеобразоват. шк. : сб. док. 1917–1973 гг. М., 1974. С. 3-123.
70. Декрет про вступ до вищої школи. URL: <https://books.google.com.ua/books?id.> (дата звернення: 16.10.2017).
71. Дем'яненко Н. Архітектоніка тьюторингу у вищій школі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*. 2018. Випуск 2 (8). С. 13-17.
72. Дем'яненко Н. М. Етапи педагогічної парадигми в історії класичного університету України. *Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Факультет соціології та психології. Інститут журналістики*. К.: КПВД "Педагогіка", 2004. Т. V. С. 42 – 48.
73. Дем'яненко Н. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.) : монографія . К. : ІЗМН, 1998. 328 с.

74. Дем'яненко Н. М. Історія вищої жіночої освіти в Україні : Київський Фребелівський педагогічний інститут (1907-1920 рр.) [Текст] : монографія. М-во освіти і науки України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : Видавець Л. Галіцина, 2005. 492 с.
75. Дем'яненко Н.М. Учительські інститути в системі педагогічної освіти України (друга половина ХІХ-початок ХХ ст.): монографія. К. : Фенікс, 2010. 512 с.
76. Дем'янюк Н. Ю. В. М. Верховинець: три стадії підготовки до створення "Жінхорансу". Постметодика. 2009. № 7. С. 44-48.
77. Дем'янюк Н. Концептуальні положення педагогічної теорії Василя Верховинця. Естетика і етика педагогічної дії. Збірник наукових праць, Київ-Полтава: АСМІ, 2011. С. 139-151.
78. Дем'янюк Н. Ю. Формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В. М. Верховинця : монографія. Вид. 2-ге, випр. та допов. Полтава : АСМІ, 2012. 267 с.
79. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). К.: Райдуга, 1994. 61 с.
80. Детермінізм як філософське матеріалістичне вчення. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13171/>. (дата звернення: 10.09.2016).
81. Дічек Н. В. Макаренко і світ : аналіз англomовних студій. Київ, 2005. 318 с.
82. Днепров Э.Д. Российское образование в XIX – начале XX века: монографія. Т. 2: Становление и развитие системы российского образования: (истор.-стат. анализ). URL: http://gnpbu.ru/downloads/dneprov/Dneprov_Ros%20Obrazov%20XIX%20XX%20veka_Tom%202_Stan%20&%20Razvit_2011_.pdf (дата звернення: 16.10.2017).
83. Дороніна Т. О. Становлення та розвиток Києво-Могилянської академії як вищого навчального закладу європейського рівня: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. К.: Ін-т педагогіки АПН України, 1995. 22 с.
84. Дубасенюк О.А. Теоретичні основи розвитку педагогічної субдисципліни «Методика викладання педагогіки» // Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 317- 333.
85. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

86. Євтух М. Б. Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні (кінець XVIII – перша половина XIX століття): дис.. д. пед. н.: 13.00.01. К., 1996. 70 с.
87. Єрмак О.П. Перший україномовний. *Край*. 2007. № 40 (46). С. 9.
88. Єрмак О., Білик Г. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: з історії перших десятиліть діяльності. *Рідний край*. П., 2009. № 2. С. 6-23.
89. Житник Н. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки бакалаврів економіки у коледжі II рівня акредитації: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. Кривий Ріг, 2001. 223 с.
90. Жук В. Н. Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка мовою музейних експонатів (Нариси про музеї, музейні кімнати, музейні аудиторії). Полтава : 2000. 128 с.
91. Завальнюк О.М., Телячий Ю.В. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917 - 1920) : історичний нарис. Кам'янець-Подільський: “Абетка НОВА”, 2001. 212 с.
92. Загвязинский В. И. Методология и методика дидактического исследования. М.: Педагогика, 1982. 160 с.
93. Загузов Н.И., Писарева С.А., Тряпицыпа А.Л., Современные диссертационные исследования по педагогике: книга для эксперта. Монография. М.:ИРПО, 2003.167с.
94. Золотухіна С.Розвиток теорії та практики виховуючого навчання в історії вітчизняної педагогічної думки (IX- XIX ст.) [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. Х., 1995. 406 с.
95. Зязюн І. А. Тезаурусна модель університетської освіти. *Университетское педагогическое образование: опыт, проблемы и перспективы развития: материалы Всеукр. науч.-практ. конф.* Симферополь, 1996. С. 6 -10
96. Ідеї педагогічної майстерності в діяльності Глухівського вчительського інституту (1874 - 1917 рр.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Луган. держ. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. Луганськ, 2000.18 с.
97. Історія педагогіки України URL:: http://subject.com.ua/psychology/history_pedagog/index.html . (дата звернення: 11.12. 2016).
98. Задорожна Л. .Ідеї педагогічної майстерності в діяльності Глухівського вчительського інституту (1874-1917 рр.) [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Луганський держ. педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. -Луганськ, 2000. –188 арк.

99. Закон України Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1392304548710695> . (дата звернення: 10.09.2015).
100. Закон України Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text=%EC%E5%F2%EE%FE+%EE%F1%E2%B3%F2%E8+>. (дата звернення: 10.09.2017).
101. Замчалова И.Ю. Теоретико-методологические основания исторических исследований и современная научная парадигма : Дисс, ... канд. филос.н: 09.00.01. Саратов, 1999. 139 с.
102. Записки Полтавського ІНО І перший триместр 1925/26 академічного року. Полтава, 175 с.
103. Записки Полтавського інституту народної освіти. Т III, 1925-1926 рр. Полтава, 1926. 226 с.
104. Записки Полтавського інституту народної освіти. Т IV, 1926-1927 рр. Полтава, 1927. 235 с.
105. Записки Полтавського інституту соціального виховання. Т V, 1923-1930 рр. Полтава, 1931. 291 с.
106. Зевелев А. И. Историографическое исследование : методологические аспекты: учеб. пособие. М.: Высшая школа, 1987. 160 с.
107. Зінченко В. О. Формування професійної спрямованості студентів економічних спеціальностей на початковому етапі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Луганськ, 2008. 20 с.
108. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2002. 22 с.
109. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. О., 2005. 20 с.
110. Из речи А. С. Макаренка на юбилее школы № 1 Ярославской железной дороги в Москве (18.02.1939 г.). Историчний факультет ПНПУ імені В. Г. Короленка: історія і сучасність. С. 109–110. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3764/1/various%20documents.pdf> (дата звернення: 10.07.2016).
111. Иконников В.С. Русские университеты в связи с ходом общественного образования. СПб., 1876. С. 37-38.

112. Історія кафедри біології і основ здоров'я людини. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/pdf/stz.pdf> (дата звернення: 28.10.2017).
113. Історія кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/pdf/stb.pdf> (дата звернення: 28.10.2017).
114. Історія кафедри хімії та методики викладання хімії. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/pdf/sth.pdf> (дата звернення: 28.10.2017).
115. Історія педагогіки України. URL: http://subject.com.ua/psychology/history_pedagog/index.html (дата звернення: 19.09.2016).
116. Історія факультету філології та журналістики (до дев'яностоп'ятиліття заснування вишу) / під ред. М. Степаненка. URL: <http://histpol.pl.ua/ru/component/content/article?id=4968> (дата звернення: 12.12.2016).
117. Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій. К. : Генеза, 2004. 496 с.
118. Каришин Андрій Потапович. URL: <https://studfiles.net/preview/5186640/> (дата звернення: 16.10.2017).
119. Карсавин Л. П. Философия истории. СПб., 1993. С.33.
120. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х – 1930-х років: соціальний портрет та історична доля. К.: Глобус, Вік; Едмонтон: Канадський ін-т Українських студій Альбертського Університету, 1992. 176 с.
121. Кафедра ботаніки, екології та методики навчання біології. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/bemnb.php> (дата звернення: 12.08.2017).
122. Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ ім. В. Г. Короленка. URL: <http://maths.pnpu.edu.ua/ped.php> (дата звернення: 16.10.2017).
123. Кафедра педагогічної майстерності та менеджменту імені І.А Зязюна. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/pm.php> (дата звернення: 1.04.2017).
124. Кафедра філософії ПНПУ ім. В. Г. Короленка. URL: <http://historic.pnpu.edu.ua/Philos.php> (дата звернення: 16.10.2017).
125. Кафедра хімії та методики викладання хімії. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/hmvh.php> (дата звернення: 11.05.2017).
126. Києво-Могилянський колегіум. URL: <http://gkmk.kiev.ua/istoriya-standovlennya/cikavi-istorichni-fakti> (дата звернення: 24.09.2017).
127. Киридон П.В. Освітня справа доби гетьманату (квітень – грудень 1918 року) в контексті сучасної вітчизняної історіографії Української Держави П. Скоропадського. *Історична пам'ять*. 2002. № 1 – 2. С. 55 – 62.

128. Киридон А. М., Киридон П. В. Волнін Олександр Костянтинович. *Історія Полтавського педагогічного інституту в особах : матеріали конференції, присвяченої 80-річному ювілею інституту*. Полтава : Кларисса, 1995. С. 10–12.

129. Кирилюк Р. Перспективний педагогічний досвід та інноваційні технології у освітньому просторі області. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwi4vKba_bbYAhVGGZoKHepuC2QQFggnMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.school6kr.org.ua%2Ffailes%2Fperedoviydosvid.doc&usg=AOvVaw1-ranTXoUqwAb9wHBeHUWT (дата звернення: 12.06.2017).

130. Кір'янова О.Л. Науково-педагогічна і вчительська інтелігенція радянської України в умовах культурно-освітніх перетворень 20–30-х рр. ХХ ст.: історіографія : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. Переяслав-Хмельницький, 2013. 21 с.

131. Киященко Н. И. Эстетика – философская наука. М. : Изд. дом Вильямс, 2005. 592 с.

132. Кловак Г.Т. Основи педагогічних досліджень: Навч. посібник. Чернігів: Чернігівський державний центр науково-технічної і економічної інформації, 2003. 260 с.

133. Клокар Н.І. Концепція підвищення кваліфікації педагогічних працівників у післядипломній освіті регіону на засадах диференційованого підходу. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/14/statti/klokar.htm (дата звернення: 24.09.2017).

134. Клокар Н. І. Концепція створення електронних навчально-методичних комплексів для учнів. Біла Церква : КОШОПК, 2008. 12 с.

135. Коваль В.В. Становище народного вчительства в період гетьманату П. Скоропадського (за матеріалами журналу “Село”). *Освіта, наука і культура на Поділлі : Збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. Т.12. С. 415 – 422.

136. Коваль О. Передмова. Григорій Ващенко. Виховний ідеал. Полтава, 1994. С. 6–9.

137. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. М. : Наука, 1987. 440 с.

138. Коджаспирова Г. М. Педагогическая антропология : учеб. пос. М. : Гардарики, 2005. 287 с.

139. Козак Т. М. Організаційно-педагогічні засади впровадження кредитно-модульної системи підготовки фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах III-IV рівнів акредитації: дис. канд. пед. наук : 13.00.01.

Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 2007. 278 с.

140. Коляденко С. Зміст та організація діяльності Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1805-1833 рр.) [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Ін-т педагогіки АПН України. К., 1997. 144 л.+ додат.

141. Константинов Н. А. К вопросу о периодизации истории школы и педагогики . Советская педагогика. 1958. № 1. С. 101 – 106.

142. Конституция РСФСР (Основной закон) от 10 июля 1918 г. Собр. узаконений РСФСР. 1918. № 51. С. 582.

143. Коршунов А.М., Мантатов В.В. Диалектика социального познания. М., 1988. 383 с.

144. Косінова Г.О. Харківський університет наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.. Автореф. дис. канд. наук: 07. 00. 01. 2004. 17 с.

145. Кравченко І. М. Учительські інститути в системі підготовки педагогічних кадрів в Україні (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.). : Автореф. дис. канд. наук: 13.00.01. 2008. 21 с.

146. Кравченко П., Блоха Я. Кафедра філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка : історія та сучасність. *Філософські обрії*. 2014. - № 31. С. 167-168.

147. Крамущенко Л. В. Роль О. К. Волніна в житті А. С. Макаренка. Історія Полтавського педагогічного інституту в особах. Матеріали конференції, присвяченої 80-річному ювілею інституту. Полтава : Кларисса, 1995. С. 12–15.

148. Красота и мозг. Биологические аспекты эстетики / под ред. Р. Инго. М. : Мир,1995. 335 с.

149. Кремень В. Дитиноцентризм – провідна лінія сучасної освіти. Імідж сучасного педагога. 2008. № 1-2 (80-81). С. 3-4.

150. Кукушкина Е.И., Логунова Л.Б. Мировоззрение, познание, практика. М., 1989. 303 с.

151. Культурне будівництво в Українській РСР. Збірник документів у 2-х т. Т.1. К. : Політвидав, 1959. 880 с.

152. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті: монографія. Луганськ : ЛДПУ, 2000. 460 с.

153. Левківський М. В. Історія педагогіки. [текст] підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 380 с

154. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки. Донецьк : РВА ДонДТУ, 2000. 248 с.

155. Лобурець В.Є. Полтавський державний педагогічний інститут ім. В.Г.Короленка (нарис історії). Полтава, 1994. 24 с.

156. Луговий В. І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні (теоретико-методологічний аспект): автореф. дис. ... д. пед. н.: спец. 13.00.01 "Теорія та історія педагогіки". К., 1995. 48 с.
157. Луговський О.Г., Кухта Л.К. Іван Ілліч Мазепа – професор Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (1956-1974). Історія української науки на межі тисячоліть. К., 2008. Вип. 35. С.125-129.
158. Лялин Н. Личное дело студента А. Макаренко. Новые архивные материалы. Учительская газета. № 11. 23 марта 2004 года. URL: <http://www.ug.ru/archive/3336> (дата звернення: 10.07.2016).
159. Майборода В. Особливості розвитку вищої педагогічної освіти в 1917–1941 рр. Український історичний журнал. 1990. №11. С. 58–64.
160. Майданов А.С. Процесс научного творчества: Философско-методологический анализ. Под ред. И.И. Меркулова. Изд. 2-е, стереотипное. - М., 2003. 208 с.
161. Макаренко А. С. Очерк о работе Полтавской колонии им. Горького. Пед. соч. : в 8 т. Т. 1. М., 1984. С. 44-136.
162. Макаренко А. С. Публичные выступления (1936-1939 гг.) Аутентичное издание. Составитель, автор комментариев: Гётц Хиллинг. Серия: Научные публикации в Елецком и Марбургском университетах. Елец : ЕГУ им. И. А. Бунина, 2012. С. 415–416.
163. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти [текст]: підручник. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 288 с.
164. Манифест 17.10.1905. URL: <http://xn--d1aml.xn--h1aaridg8g.xn--p1ai/20/vysochayshiy-manifest-ob-usovershenstvovanii-gosudarstvennogo-poryadka> (дата звернення: 19.09.2016).
165. Манько, В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. К. : Логос, 2000. Вип. 2. С. 153–161 .
166. Марчук М.В. Освітні процеси в Україні в період національно-культурного відродження 1917 – 1920-х років. Коломия: Вік, 2002. 61 с.
167. Матеріали до українського біографічного словника. Літературна Полтавщина: Уклав П. Ротач. АУ. 1966. № 6. С. 98.
168. Машевський О.П. Політика уряду гетьмана П. Скоропадського в галузі освіти, науки, мистецтва: (квітень – грудень 1918 р.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. К., 1997. 16 с.
169. Методология истории: учеб. пособие. Минск: ТетраСистемс, 1996. 240 с.

170. Метод проектів. URL: <http://osvita.ua/school/method/technol/1415/>. (дата звернення: 12.02.2017).
171. Милуков П.Н. Очерки истории русской культуры. М., 1992. Т.1. С. 139.
172. Мірошниченко В. Г. Морально-етичні аспекти педагогічної діяльності викладача Полтавського ІНО І. Я. Чаленка. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць*. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Вип. 74. С. 101-106.
173. Мірошниченко В. Г., Колесник О.В. Переоцінка поглядів на систему виховання IV-VI століть у радянській історіографії (20-ті рр. ХХ ст. – 1991 р.). *Педагогічні науки: Збірник наукових праць*. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. Вип. 74. С. 102-107.
174. Мірошниченко В.Г. Релігійно-педагогічні ідеї виховання у працях викладачів Полтавського інституту народної освіти. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць*. Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2019. Вип. 74. С. 153-156.
175. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посібник. К. : ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2003. 615 с.
176. Мокляк В. М. Студентське самоврядування в історії розвитку вищої школи України (XIX – початок ХХ століття) дис. к. пед. н.: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Полтава, 2011. 256 с.
177. Моносзон Э. И. Методология педагогических исследований. Введение в научное исследование по педагогике: учеб. пособие / под ред. В.И. Журавлёва. М. : Просвещение, 1988. С. 17 – 32.
178. Наказ зас. Наркома освіти тов.. Хвилі. Про роботу Полтавського педінституту по збиранню фольклорних матеріалів № 1142 від 10 грудня 1935 року. Збірник наказів Народного комісаріату освіти УРСР. 1936. С.3-4.
179. Наказ Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=07PMKF2109> . (дата звернення: 10.09.2017).
180. Наукові записки Полтавського державного педагогічного інституту ювілейне видання 1921-1946 рр. Т VI. Полтава, 1946. 175 с.
181. Нікітчина С.О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917–1991 рр.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора. пед. наук. К., 1998. 33 с.

182. Новая история стран Европы и Америки. Начало 1870-х годов – 1918 г. : Учебник / Под. ред. И.В. Григорьевой. М. : Изд-во МГУ, 2001. – 720 с.
183. Новиков А.М. Методология образования. М., 2002. 320 с.
184. Обозний В. В. Краєзнавча підготовка вчителя : теоретичні і організаційно-практичні аспекти. МО України. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. 254 с.
185. О мерах, принятых по Учебным округам по части учебной и училищного надзора. 14 августа 1824 г. СП МНП. СПб., 1864 - 1894.Т.І С. 1597- 1599.
186. О студенческих организациях и об устройстве собраний в стенах высших учебных заведений. Полное собрание законов Российской империи. Ч. III. СПб., 1910. Т. 27. С. 352–353.
187. Організаційно-педагогічні засади інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів : монографія / за ред. Щекатунової Г.Д. К. : Пед. думка, 2013. 264 с.
188. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий, В. А. Козаков та ін.. К. : ІСДО, 1993. 336 с.
189. Оружа Л. Організаційно-педагогічні засади підготовки майбутніх дизайнерів у вищому навчальному закладі. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць.* Київ: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 12. С. 73–78.
190. Осипов М.А. Становление нового знания: Автореф. дисс. ... канд. филос. н.: 09.00.01.М., 2001. 20 с.
191. Острозька академія XVI — XVII століття. Енциклопедія / Ред. колегія: І. Пасічник, П. Кралюк, А. Атаманенко та ін. Національний університет «Острозька академія». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. 512 с.: іл.
192. Панагин, Ф.Г. Педагогическое образование в России: историко-педагогические очерки : монография. Москва : Педагогика, 1979. 216 с.
193. Педагогіка вищої школи: [навч. посіб.] / Курлянд З. Н., Хмелюк Р. І., Семенова А. В. та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. К. : Знання, 2007. 495 с.
194. Передерій І.Г. Розбудова національної системи освіти в Україні за доби Центральної Ради: історичний аспект: Монографія. Полтава : вид-во ПолтНТУ, 2009. 160 с.

195. Перспективи розвитку коледжів і технікумів. Доповідь Заступника Міністра освіти і науки на нараді голів Рад директорів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації України. URL: <http://www.mon.gov.ua>. (дата звернення: 12.02.2017).
196. Петренко І.М. Церковнопарафіяльні школи Лівобережної України в системі освітньої політики уряду Російської імперії (1884-1917 рр.). Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 206 с.
197. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: навч. — метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2007. 272 с.
198. Писарева Е. А. Організаційно-правові основи діяльності університетів Російської імперії другої половини XIX ст. (на матеріалах України) : дис. к. ю. н.: 12.00.01. Х., 2001. 224 с
199. Пискунов А.И. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.: Учебное пособие для педагогических учебных заведений, 2-е издание, исправленное и дополненное. М.: ТЦ «Сфера», 2001. 512 с.
200. Письма А.С. Макаренка. URL: <http://www.rulit.me/books/pisma-read-78277-34.html> (дата звернення: 24.07.2016).
201. Пиманова О.В. Развитие идей ненасилия в отечественной педагогике второй половины XIX - начала XX вв. : Автореф. дисс. „. канд. пед, н.; 13.00.01. М., 1996.16 с.
202. Подласый И. П. Энергоинформационная педагогика. М. : Дата Сквер, 2010. 424 с.
203. Полный сборник Правил приёма и программ высших, средних и низших, общеобразовательных, специальных и профессиональных учебных заведений России, мужских и женских, правительственных и частных. — Издание IV-ое. Петроград, 1915. 472 с.
204. Положение о высших учебных заведениях РСФСР : декрет : [принят Советом нар. комиссаров РСФСР 2 сент. 1921 г.]. Собр. узаконений РСФСР. 1921. № 65. С. 486.
205. Положение о Единой Трудовой Школе Российской Социалистической Федеративной Советской Республики (Положение). URL: <http://istmat.info/node/31601> (дата звернення: 16.10.2017).
206. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. М. : Высш. шк., 2004. 512 с.
207. Полтавщина. Енциклопедичний довідник. К. : Українська Енциклопедія, 1992. 1024 с.
208. Пометун О. І. Проблеми розвитку шкільної історичної освіти в Україні в XX столітті: дис. д. пед. н. : 13.00.01. 13.00.02. К., 1996. 443 с.

209. Пономарев М.В. История стран Европы и Америки в Новейшее время. М. : Проспект, 2010. 416 с.

210. Постанова Міністерства народної освіти від 27 липня про затвердження планів навчання в учительських семінаріях та інститутах. Державний вісник. 1918. № 38. 22 серпня. С. 2.

211. Постанова Ради Народних Комісарів Союзу РСР і Центрального Комітету ВКП (б) № 74. Збірник наказів Народного комісаріату освіти УРСР, червень 1936 року. № 17. С. 4-5.

212. Постановление о реорганизации вузов, техникумов и рабфаков. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3657.htm (дата звернення: 16.10.2017).

213. Постановление от 19 сентября 1932 года «Об учебных программах и режиме в высшей школе и техникумах». URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=21432#0> (дата звернення: 28.10.2017).

214. Постановление от 23 июня 1936 года «О работе высших учебных заведений и о руководстве высшей школой». URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4080.htm (дата звернення: 28.10.2017).

215. Правила о приёме в студенты университета. Журнал МНП. 1885. Ч. 240. С. 31-46.

216. Правила прийому в університети 1918-19 рр. Державний вісник. № 31. 6 серпня 1918. С. 3.

217. Предварительные правила народного просвещения. СП МНП. СПб., 1864. Т. 1. С. 13.

218. Предборська І. М. Методологічні засади історії педагогіки. *Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія соціально-педагогічна. Вип. 3. Т. 2. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. С. 3 – 8.*

219. Причепій Є. М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: підручник. К. : Академвидав, 2006. 592 с.

220. Проблеми педагогіки: історія, сучасність, перспективи [Текст] : [зб. наук. праць] / Т. К.Завгородня ; Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ : [б.в.], 2008. 428 с.

221. Прокопенко Л.Л. Політика російського уряду щодо розвитку професійної освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. Публічне адміністрування: теорія та практика. Електронний збірник наукових праць. Випуск 1 (5)/2011. URL:

[http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/11pllpto.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/11pllpto.pdf) (дата звернення: 04.03.2018).

222. Психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич. Минск : Современное слово, 2006. 928 с.

223. Психолого-педагогичний факультет. URL: <http://ped.pnpu.edu.ua/> (дата звернення: 28.10.2017).

224. Пустовіт Т.П. Це був справжній український патріот, людина з ґрунтовною освітою (Олекса Августович Левитський). Історія Полтавського педагогічного інституту в особах. Полтава : АСМІ, 2004. С.82-90.

225. Раскин Д. И. Классификация историко-педагогических источников. Историкографические и методологические проблемы изучения отечественной школы и педагогики: сб. науч. тр. М. : Изд. АПН СССР, 1989. С. 85 – 98.

226. Ретроспективний аналіз особливостей підготовки майбутніх учителів фізичної культури до спортивно-масової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) // Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2018. Вип. 5. С. 159-162.

227. Рождественский С.В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802 - 1902. СПб., 1902. С. 497.

228. Розов М. А. Пути научных открытий. Вопросы философии, 1981. №8. С. 138-148.

229. Розовик Д.Ф. Культурне будівництво в Україні у 1917 – 1920 рр.: до 175-ї річниці Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Київ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. К. : Аквілон-Плюс, 2011. 543 с.

230. Ротар Н.Ю. Діяльність українських національно-демократичних урядів в галузі освіти (1917–1920 рр.) автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. Чернівці, 1996. 22 с.

231. Ротач П. Затоптане вогнище: Володимир Щепотьєв як творча особистість і жертва сталінщини. Архівний збірник. Полтава, 1993. С. 56–65.

232. Рудинський М. В справі заснування в Полтаві факультету педагогічного. Відбиток з журналу «Нова школа», ч. 4. 1918. 20 с.

233. Сагарда В. В. Система підготовки педагога в університеті. Ужгородський державний університет. Ужгород, 1991. 321 с.

234. Санцевич А. В. Методика исторического исследования: монография. К. : Наукова думка, 1990. 212 с.

235. Семенов, О. Педагогічна майстерність учителя-словесника в дослідницьких рефлексіях Ніли Волошиної. Українська література в загальноосвітній школі. 2013. №9. С. 2–4.
236. Семиченко В. А. Психологічна структура педагогічної діяльності : Навч. посіб. Ч. 1 / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2000. 217 с.
237. Сисоєва С. Педагогічна творчість : [монографія]. К. : Каравела, 1998. 150 с.
238. Ситніков О.П. Освіта в Українській СРР (1920-ті роки): історіографія: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. К., 2003. 16 с.
239. Сікорський П. До поняття педагогічної методології. Педагогіка і психологія професійної освіти. 1998. № 2. С. 18 – 22.
240. Скалкова Я. Методология и методы педагогического исследования. М.: Педагогика, 1989. 224 с.
241. Слостенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. М. : Просвещение, 1976. 160 с.
242. Слободянюк Т.Б. Становлення та розвиток професійної підготовки фахівців з дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ-початок ХХ-го століття): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Національний педагогічний ун-т імені М.П. Драгоманова. К., 2000. 20 с.
243. Список керівників навчального закладу. URL: [http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3662/1/Keryvnyky%20PNPU%20\(PDPI,%20PDPDPU\).PDF](http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3662/1/Keryvnyky%20PNPU%20(PDPI,%20PDPDPU).PDF) (дата звернення: 26.10.2016).
244. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти»: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2003. 20 с.
245. Стельмашенко В. П. Організаційно-педагогічні засади управління якістю підготовки фахівців в коледжах України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. К., 2001. 23 с.
246. Стоян Т. А. Університетська освіта в Україні в другій половині ХІХ ст.: автореф. дис. ... к. і. н.: спец. 07.00.01 "Історія України". К., 1999. 20 с.
247. Стрижак Є.М. Кадрове забезпечення середньої та вищої школи УСРР: історичний досвід 1920–1930 років: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01. Черкаський держ. технологічний ун-т. Черкаси, 2007. 200 арк.
248. Сухова Н. Ю. Волнин Александр Константинович — богослов, историк и библеист. Православная энциклопедия. М., 2005. Т. 9.С. 239–240.

249. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру. Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002: збірник наукових праць до 10-річчя АПН України. Академія педагогічних наук України. Частина 1. Х.: ОВС, 2002. С. 37 – 54.
250. Сухомлинський В. О. Директор школи. Вибр. тв. в 5 т. Т. 5. К., 1977. С. 9-19.
251. Сухомлинский В. А. Этюды о коммунистическом воспитании. Народное образование. 1967. № 12. С. 40-43.
252. Сухомлинський В. О. Лист дочці. Вибр. тв. в 5 т. Т. 5. К., 1977. С. 371-378.
253. Сухомлинський В. О. Народний учитель. Вибр. тв. в 5 т. Т. 5. К., 1977. С. 239-255.
254. Сухомлинский В. А. Наша добрая сім'я. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы. К., 2008. С. 31-33.
255. Сухомлинский В. А. Не топтаться на месте. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы. К., 2008. С. 63-75.
256. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибр. тв. в 5 т. Т. 3. К., 1977. С. 7-278.
257. Сухомлинський В. О. Як любити дітей. Вибр. тв. в 5 т. Т. 5. К., 1977. С. 292-308.
258. Сущенко Л. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект). Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Запоріжжя, 2003. 442 с.
259. Сущенко Л. Становлення і розвиток вітчизняної системи професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту : Навч. посіб. Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К. : Вид. ПП "Екмо", 2004. 158 с.
260. Тарасов В. Н. В Полтавском учительском институте. (Из воспоминаний об А. С. Макаренко). Труды института теории и истории педагогики. Известия АПН РСФСР. Вып.38. 1952. С. 143–150.
261. Терещенко О.В. Становление и развитие классического университета в России XIX – XX в. дис. ... кандидата ист. наук. Отечественная история: 07.00.02. Ставрополь, 2002. 227 с.
262. Троїцька Т. С. Філософська методологія як чинник модернізації професійної підготовки педагога: монографія. Мелітополь : МДПУ; Сімферополь : Таврія, 2006. 268 с.
263. Троценко В. Організаціо-педагогічні засади формування професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури. Рідна школа. Київ, 2012. № 11. С. 47-50.

264. Университет // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Санкт-Петербург: Типография акц. общ. Брокгауз-Ефрон, 1902. Т. 34А. С. 751-803.
265. Ушакова В. М. Организационно-педагогические основы обеспечения подготовки специалистов нового поколения в многоуровневой системе высшего образования Республики Беларусь : автореф. дисс. на соиск. учен. степ. докт. пед. наук : спец. 13.00.01. Минск. 2000. С. 27–28.
266. Федій О. Естетотерапевтичний дискурс ідеї людиноцентризму в сучасному освітньому просторі. Педагогічні науки. Полтава 2013. № 1. С. 13–20.
267. Федорова, О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения. М.: Высшая школа, 1970. 301 с.
268. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1986. 768 с.
269. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. М.: Политиздат, 1986. 590 с.
270. Фіцула М.М. Педагогіка: [навч. посіб. для студ. вищ. пед. закладів освіти]. К. : Академія, 2000. 544 с.
271. Флоровский Г.В. Вечное и преходящие в учении русских славянофилов. Славянски глас. 1921. Т. 1. №1-4. С. 59- 77.
272. Фролов А. А. Комментарий к не публиковавшемуся фрагменту «Очерка работы Полтавской колонии им. Горького». Макаренко сегодня: новые материалы, исследования, опыт. Нижний Новгород, 1992. 81 с.
273. Хіллїг Г. “Мазепинець” Ващенко про “яничара” Макаренка: взаємини відомих українських педагогів. Рідна школа. 1993. № 6. С. 69–75.
274. Хиллиг Г. Миф о «дипломной работе» выпускника Полтавского учительского института А.С. Макаренко. URL: http://makarenkomuseum.ru/alm/n09/ASM_alm_2012_1_Hillig_G_Legend_about_ASM_diplom_work.htm (дата звернення: 23.07.2016).
275. Хор Калина. Офіційний сайт. URL: <http://kalyna.pnpu.edu.ua/> (дата звернення: 12.06.2017).
276. Чаадаев П.Я. Сочинения. М., 1989. С. 509.
277. Человековедческая компетентность педагогов как инновационный результат последипломного образования / Под ред. С. В. Баныкиной. М.: ЛИБРОКОМ, 2009. 168 с.
278. Чепіль М. М. Методологічне обґрунтування педагогіки у спадщині Костянтина Ушинського. *Наукові записки Вінницького державного*

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. 2014. Вип. 41. С. 336-339.

279. Черняк С. Г. Організаційно-педагогічні засади діяльності Київського імператорського університету Св. Володимира (1833-1863 рр.) дис. канд. пед. наук. Київ, 2008. 230 с.

280. Чижевський Б. Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні. К. : Інститут педагогіки АПН України, 1996. 249 с.

281. Чирва Ю.І. Розвиток народної освіти України (1917–1932 рр.): історіографія проблеми: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 1995. 18 с

282. Шевчук В. В. Шевчук С. М. Ректори Полтавського інституту народної освіти (1921-1930) та директори Полтавського інституту соціального виховання (1930-1933). *Історична пам'ять*. Полтава, 2014. № 30-31. С. 170-176.

283. Шевчук М. Актуалізація досвіду відомих педагогів на сучасному етапі розвитку ПНПУ імені В.Г. Короленка. *Інноваційна педагогіка*. № 5. Одеса, 2018. С. 33-35.

284. Шевчук М. А. С. Макаренко – видатний випускник Полтавського учительського інституту. *Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы: сборник материалов I-й Международной научно-практической конференции* [редакторы-составители А. Душный, М. Махмудов, В. Ильницький, И. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобыч : Посвіт, 2016. С. 231–233.

285. Шевчук М. Вплив законодавчих актів більшовиків на діяльність Полтавського вчительського інституту (1918–1921 рр.). *Людина, природа, техніка у XXI столітті : VI Міжнародна науково-практична конференція* (17–18 листопада 2016 р.) : Збірник матеріалів. Полтава : ФОП О. І. Кека. С. 70–72.

286. Шевчук М. Г. Г. Ващенко і Полтавський педагогічний інститут: минуле і сьогодення. *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія “Педагогічні науки”*. № 69. Полтава, 2017. С. 121–126.

287. Шевчук М. Етапи розвитку Полтавського учительського інституту (1914-1941 рр.). *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: «Педагогічні науки»*. № 82. Т.2. Херсон, 2018. С. 43-46.

288. Шевчук М. Історіографія дослідження організаційно-педагогічних засад Полтавського учительського інституту. *Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики вищої школи: матеріали Міжнародної науково-методичної конференції* (м. Київ,

30–31 жовтня 2017 р.) / Укл. С. М. Іваненко, О. В. Холоденко, К. М. Павицька, О. Г. Смольнікова. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 493–494.

289. Шевчук Н. Методология историко-педагогического исследования. *Материалы международного научного форума обучающихся “Молодёжь в науке и творчестве”* (26 апреля 2017 г.) : сборник научных статей. Гжель : ГГУ, 2018. С. 445–446. Режим доступа : <http://www.conf.art-gzhel.ru/index.html>.

290. Шевчук М. Обґрунтування поняття “організаційно-педагогічні засади діяльності вищого навчального закладу”. *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія “Педагогічні науки”*. Випуск 66–67. Полтава, 2016. С. 115–122.

291. Шевчук М. Олександр Волнін як організатор навчання дорослих (1917–1925 рр.). *Освіта дорослих – регіональний розвиток: досвід, виклики, стратегії* : збірник матеріалів Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих у Запорізькій області (м. Запоріжжя, 6 жовтня 2016 р.). Мелітополь, 2017. С. 119–125.

292. Шевчук М. Олександр Костянтинівич Волнін – перший директор Полтавського учительського інституту. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. Мелітополь, 2016. 2 (17) 2016. С. 292–296.

293. Шевчук М. Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського інституту народної освіти в часи НЕПу (1921–1928 рр.). *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія “Педагогічні науки”*. № 70. Полтава, 2017. С. 110–115.

294. Шевчук М. Організаційно-педагогічні засади підготовки студента вищого навчального закладу як педагогічна проблема. *Актуальні проблеми розвитку сучасної науки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (19 травня 2016 р.). Полтава : Полтавський літератор, ПІБ МНТУ, 2016. С. 28–31.

295. Шевчук М. Основні напрями упровадження Закону України “Про вищу освіту”. *Дидакал: часопис* / А. Бойко (гол. ред.) ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. заг. педагогіки та андрагогіки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. Вип. 16 : присвячено матеріалам всеукраїнської науково-практичної конференції “Упровадження основних положень Закону України “Про вищу освіту” як засіб забезпечення європейського рівня діяльності вищої школи” (17 листопада 2015 р.). С. 121–124.

296. Шевчук М. Особливості діяльності Полтавського інституту народної освіти у першій половині 20-х рр. ХХ ст. *Дидаскал : часопис / О. Ільченко (гол. ред.) ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. заг. педагогіки та андрагогіки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. Вип. 17 : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. із міжнар. участю “Інноваційність в освіті: пошуки і перспективи розвитку”, 22–23 листопада 2016 р. С. 429–433.*

297. Шевчук М. Передумови та фактори заснування Полтавського учительського інституту. *Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі: матер. III всеукр. наук. конфер. (м. Дніпро, 1 жовтня 2016 р.). Дніпро : ТОВ “Інновація”, 2016. С. 65–68.*

298. Шевчук М. Підготовка вчителів основної школи в умовах ідеологічно-репресивного тиску у другій половині 30-х рр. ХХ ст. на прикладі Полтавського педагогічного інституту. *Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінки ефективності : матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (м. Київ, 26 травня 2017 р.). К. : НАДУ. Ч. 4. С. 136–138.*

299. Шевчук М. Соціально-побутові умови життя студентів та викладачів Полтавського інституту соціального виховання у першій половині 30-х рр. ХХ ст.. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогічна освіта в Україні: пошуки, стратегія, перспективи розвитку» (20–21 листопада 2018 р., м. Полтава). Полтава, 2019. С.123-125.*

300. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. К.: Знання, 2006. 307 с.

301. Шерстюк Л. В. Організаційно-педагогічні засади навчання професійного іншомовного спілкування. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія Педагогіка. 2009. Т. 108, Вип. 95. С. 150–154.*

302. Штанько В. І. Філософія і методологія науки: навч. посібник. Х.: ХНУРЕ, 2002. 300 с.

303. Щербаківський В. Український університет у Полтаві : спогади. Центр охорони та досліджень пам'яток археології, Управління культури Полтавської облдержадміністрації, Державний архів в Полтавській обл. Полтава, 1994. 40 с.

304. Юдин Э.П. Методология науки. Системность. Деятельность. М. : Эдиториал УРСС, 1997. 445 с.

305. Ярмаченко Н. Д., Калениченко Н. П., Фоменко М. В. Развитие образования и педагогической мысли на Украине. *Антология педагогической мысли Украинской ССР. М. : Педагогика, 1988. С. 8–30.*

306. Ясницький Г. Розвиток народної освіти на Україні (1921 – 1932 рр.). К. : КДУ, 1965. 256 с.

307. Shevchuk M. The peculiarities of the activity of Poltava Pedagogical Institute during the Civil War in Ukraine (1917–1921). *Nauka i Studia. Przemysł*, 2016. № 24-4 (158). P. 22–28.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИЧНИЙ АРХІВ, М. КИЇВ

Ф. 275. Київське охоронне відділення

308. Переписка с Департаментом полиции, киевским губернатором, Киевским ГЖУ и другими учреждениями о волнениях студентов Киевского университета 24 января 1910 – 11 марта 1911. – оп. 1, спр. 2044. – 257 арк.

309. Проект устава “Общества взаимопомощи” студентам Киевского университета. Копия, 1910 г. . – оп. 1, спр. 2044. – 3 арк.

Ф. 707. Управління попечителя Київського учбового округу

310. Дело управления Киевского учебного округа с циркулярными распоряжениями Министерства народного просвещения, 1914. – оп. 229, спр 1. - 194 арк.

311. Дело управления Киевского учебного округа с циркулярными распоряжениями Министерства народного просвещения 1914. – оп. 229, спр. 2. – 81 арк.

312. Дело управления Киевского учебного округа Великосорочинской учительской семинарии 1914 г. – оп. 229, спр. 6. – 320 арк.

313. Дело управления Киевского учебного округа с перепиской по Полтавському учительському інституту, 1915. – оп. 229, спр. 6. – 161 арк.

314. Дело управления Киевского учебного округа с перепиской по Полтавському учительському інституту, 1916. – оп. 229, спр. 6. – 121 арк.

315. Дело управления Киевского учебного округа с перепиской по Полтавському учительському інституту, 1917. – оп. 229, спр. 6. – 181 арк.

316. Отчет о состоянии начальных училищ за 1915-й гражданский год, 1916 . – оп. 229, спр. 326. –204 арк.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ, М. КИЇВ

Ф. 166. Народний комісаріат освіти/НКО/УСРР

317. Матеріали про роботу Полтавського відділу народної освіти, звіти, схеми, учбові плани, протоколи засідань про організацію дячих садків, фінансування освітніх установ, забезпечення шкіл підручниками та інше. Список лекторів Полтавського педагогічного інституту 1 січня – 20 жовтня 1920. – оп. 1, спр. 950. – 236 арк.

318. Статути, штати проекти учбових планів, відомості та списки викладацького і учнівського складу Полтавських учбових закладів та інші матеріали Полтавського педагогічного інституту 8 жовтня 1920 – 16 листопада 1921. – оп. 1, спр. 1101. – 130 арк.

319. Матеріали про стан та учбово-виховну роботу Полтавського інституту народної освіти за 1921/22-1923/24 навчальні роки, звіти, доповіді, анкетні відомості, зведення, плани 17 листопада 1922 – 10 листопада 1924. – оп. 2, спр. 1123. – 143 арк.

320. Учбові плани, бюлетень, звіти, описи обладнання, кабінетів та листування Полтавського інституту народної освіти 14 січня – 29 грудня 1924, – оп. 4, спр. 649. – 121 арк.

321. Річні звіти сільськогосподарських профшкіл України за 1923/24 учбовий рік, квітень-травень 1925 року. – оп. 5, спр. 546. – 647 арк.

322. Річні звіти сільськогосподарських профшкіл про їх роботу за 1923/24 учбовий рік, квітень-травень 1925 року. . – оп. 5, спр. 547. - 219 арк.

323. Протоколи та повістки денні засідань секції праці Держрплану УСРР 4 січня – 13 лютого 1926 року. – оп. 6, спр. 11. – 15 арк.

324. Статистичний звіт Черкаської сільськогосподарської школи Черкаського учбового округу про стан шкільного господарства за 1925/26 р., 17 грудня 1926 року. – оп. 6, спр. 159. – 10 арк.

325. Річний звіт Полтавського інституту народної освіти про його стан та учбово-виховну роботу за 1926/27 навчальний рік, 15 листопада 1927. – оп. 6, спр. 169. – 15 арк.

326. Протокол засідання Київського інституту народної освіти та листування з останнім про встановлення штатів професорсько-викладацького складу інституту, 4 січня – 10 лютого 1926. – оп. 6, спр. 404. – 97 арк.

327. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про продовження навчання студентів до 4-х років і скликання урочистих зборів, присвячених п'ятиріччю існування інституту 28 січня - 12 листопада 1926 року. – оп. 6, спр. 4747. – 6 арк.

328. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про складання кошторисів, фінансування та проведення розрахунків 15 січня 1926 – 16 вересня 1930. – оп. 6, спр. 4748. – 52 арк.

329. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про призначення і розподіл стипендій для збільшення асигнувань на них 30 січня 1926 – 7 жовтня 1930, – оп. 6, спр. 4749. – 49 арк.

330. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про асигнування коштів на видання науково-педагогічного журналу і підручників для студентів та про облік книг, що належать професору Голубовському і були передані до книгозбірні інституту, список книг 23 лютого – 9 листопада 1926. – оп. 6, спр. 4750. – 82 арк.

331. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про забезпечення його устаткування та учбовим приладдям та про асигнування на це коштів 25 березня 1926 – 6 липня 1930. – оп. 6, спр. 4751. – 55 арк.

332. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про затвердження, штатів, прийом, звільнення робітників і проведення розрахунків по зарплатні 16 березня 1926 – 30 вересня 1930. – оп. 6, спр. 4752. - 117 арк.

333. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про виконання його замовлень на імпортне устаткування та учбове приладдя 16 березня 1926 – 11 вересня 1930. – оп. 6, спр. 4753. – 76 арк.

334. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про святкування його п'ятирічного ювілею 20 березня – 29 березня 1926. – оп. 6, спр. 4754. – 2 арк.

335. План студентських наукових екскурсій Полтавського інституту народної освіти на 1925/26 навчальний рік та листування з інститутом про їх проведення та надання свідоцтв пільгового проїзду екскурсантів по залізницях 16 березня 1926 – 16 квітня 1930. – оп. 6, спр. 4755. – 29 арк.

336. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про забезпечення його помешканням та ремонтом 29 квітня 1926 – 24 березня 1930. – оп. 6, спр. 4756. – 56 арк.

337. Протоколи засідань Полтавського інституту народної освіти 1 грудня 1925 – 31 грудня 1928. – оп. 6, спр. 4757. – 334 арк.

338. Протоколи засідань правління за 14 січня 1929 – 13 березня 1930 та накази за 9 березня – 21 липня 1930 Полтавського інституту народної освіти. – оп. 6, спр. 4758. – 272 арк.

339. Протоколи засідань кваліфікаційної комісії Полтавського інституту народної освіти, теми кваліфікаційних робіт та листування з інститутом щодо їх захисту та надання кваліфікаційних списків стажерів та осіб, що закінчили Полтавський інститут народної освіти в 1923-25 роках 15 червня 1926 – 16 травня 1930. – оп. 6, спр. 4759. – 124 арк.

340. Положення про науково-дослідну кафедру історії української культури в місті Полтаві проект штатів, кошторис та програма робіт кафедри. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про організацією цієї кафедри та проведенням інститутом наукової роботи 23 серпня 1926 – 21 липня 1930. – оп. 6, спр. 4760. – 41 арк.

341. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про асигнування коштів на ремонт гуртожитків 16 грудня 1927 – 13 квітня 1930. – оп. 6, спр. 4761. – 16 арк.

342. Протокол засідання Правління, наказ про реорганізацію учбового процесу, план роботи факультету соцвиховання та 1927/28 навчальний рік, проект організації відділу юних піонерів при педагогічному кабінеті та інші матеріали про роботу Полтавського інституту народної освіти. – оп. 6, спр. 4762. – 52 арк.

343. Листування з Полтавським інститутом народної освіти про утворення експериментальної 7-річної школи та організація курсів дошкільного виховання 10 листопада 1927 – 14 травня 1929. – оп. 6, спр. 4763. – 15 арк.

344. Річні звіти про роботу інститутів, технікумів та робфаків УРСР за 1928/29 р. Списки викладачів цих учбових закладів, грудень 1929 – березень 1930. – оп. 9, спр. 80 . – 431 арк.

345. Листування з Полтавським інститутом соцвиху та його відомості про підготовчу роботу до відзначення 50-річчя з дня смерті К. Маркса. Проведення педпрактики, академуспішність студентів та розподіл годин між викладацьким складом інституту 15 вересня 1931 – 14 жовтня 1933. – оп. 10, спр. 823 . – 102 арк.

346. Матеріали про стан та роботу Полтавського інституту соцвиху / протоколи, накази, звіт, доповідна записка / листування та інше. – оп. 10, спр. 824. – 228 арк.

347. Звіти інститутів соцвиху України про їх роботу за 1932/33 учбовий рік 29 квітня – 13 серпня 1933. – оп. 11, спр. 148 . – 266 арк.

348. Ходак Омелян Васильович. – оп. 12, спр. 8209 . – 6 арк.

349. Щепотьєв Володимир Олександрович. – оп. 12, спр. 8857. – 4 арк.

Ф. 2201. Міністерство народної освіти та мистецтв Української держави. Департамент загальних справ. Відділ статистичний.

350. Анкетні картки Міністерства народної освіти з відомостями про учбові заклади Катеринославщини, 1 червня – 24 вересня 1918. – оп. 1, спр. 164. – 83 арк.

351. Анкетні картки Міністерства народної освіти з відомостями про учбові заклади Полтавщини, 30 травня – 30 листопада 1918. – оп. 1, спр. 165. – 214 арк.

352. Анкетні картки Міністерства народної освіти з відомостями про учбові заклади Поділля, 21 травня – 17 жовтня 1918. – оп. 1, спр. 166. – 74 арк.

353. Анкетні картки Міністерства народної освіти з відомостями про учбові заклади Чернігівщини, 21 травня – 7 листопада 1918. – оп. 1, спр. 169. – 132 арк.

Ф. 2582. Міністерство народної освіти та мистецтв Української народної республіки. Департамент вищої школи.

354. Листування з видавництвом по замовленню їм видання, про фінансування їх, замовлення учбових установ. Про видання рецензії на шкільні підручники, 16 грудня 1918 – 12 червня 1919. – оп. 1, спр. 172. – 44 арк.

355. Листування про складання комісії в справах вищої школи протоколами наради та українізації університетів список вищих шкіл на Україні, статут Кам'янецького народного університету 2 січня 1918 – 25 лютого 1919. . – оп. 1, спр. 173. – 37 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ, М. ПОЛТАВА

Ф. 363. Полтавський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (окрвиконком), м. Полтава Полтавського округу

356. Матеріали до протоколів з №28 по №30 з 30 вересня по 20 жовтня 1927 року засідання президії Окрвиконкому 30 вересня 1927. - 20 жовтня 1927 року. . – оп. 1, спр. 143. – 236 арк.

357. Матеріали до протоколів № 35, 36 від 13-23 листопада 1929 року засідань президії Полтавського окрвиконкому, 12 – 25 листопада 1929 року. . – оп. 1, спр. 296. – 227 арк.

Ф. 495. Відділ народної освіти Полтавського губернського виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (губнаросвіта), м. Полтава Полтавської губернії

358. Інструкція губернським атестаційним комісіям по перевірці особового складу робітників освіт; доповіді Полавському інституту народної освіти про діяльність, висновки по результатам обслідування Полтавського кооперативного технікуму та курсів, іменні списки робітників, яким потрібна відстрочка від призову, звільнення з роботи 26 січня 1923 – 6 грудня 1923 року. – оп. 1, спр. 4. – 271 арк.

359. Постанова Ради народних комісарів УРСР про поліпшення побуту дітей в установах соціального виховання; звіти про роботу Полтавського інституту народної освіти; список студентів, закінчивши Полтавський ІНО в 1924 р., список співробітників освітніх установ звільнених з роботи по чистці радапарату, 7 липня 1924 – 21 травня 1925. . – оп. 1, спр. 8. – 257 арк.

**Ф. 533. Центральне бюро професійних спілок Полтавщини
з лютого 1920 року - губернське бюро професійних спілок
Полтавщини
з листопада 1920 року - Полтавська губернська рада професійних
спілок (губпрофрада), м. Полтава Полтавської губернії**

360. Списки на получение мануфактуры членов профсоюза работников народного образования социалистической культуры, служащих Полтавского губернского и уездного отделов народного образования, библиотек, детских домов, преподавателей школы других учреждений, 30 ноября 1920 – 29 марта 1921. – оп. 1, спр. 213. – 185 арк.

361. Переписка с учебными заведениями г. Полтавы об утверждении ставок заработной платы техническим служащим, списки старших учебных заведений и другие документы 27 мая 1920 – 16 мая 1921. . – оп. 1, спр. 264. – 194 арк.

362. Тарифные ведомости и списки требовательных ведомостей на виписку заработной платы членам профсоюза работников народного образования социалистической культуры, работающих в губернском отделе народного образования (педагогическом институте, трудовых школах) библиотеках и других учреждениях, 5 ноября 1920 – 29 августа 1921 г. . – оп. 1, спр. 300. – 270 арк.

**Фонд 1503. Полтавський губернський виконавчий комітет рад
робітничих, селянських та червоноармійських депутатів
(губвиконком), м. Полтава Полтавської губернії.**

363. Протоколи №4-43 засідань президиума и секретариата Полтавського городского Совета за январь-декабрь 1923 г (13 января 1923 – 27 декабря 1923). . – оп. 1, спр. 127. – 111 арк.

**Ф.1507. Полтавський педагогічний інститут
з 1935 року - Полтавський державний педагогічний інститут
Народного комісаріату освіти УСРР
з 1946 року - Полтавський державний педагогічний інститут імені
В.Г.Короленка Міністерства освіти УРСР, м. Полтава Полтавської
області**

364. Статут Полтавського державного педагогічного та учительського інституту, 1939. – оп. 1, спр. 1. – 15 арк.

365. Накази всесоюзного комітету в справах вищої освіти при РНК СРСР за 1939 рік. – оп. 1, спр. 2. – 7 арк.

366. Штатний розпис за 1939 навчальний рік. . – оп. 1, спр. 3. – 1 арк.

367. Накази всесоюзного комітету в справах вищої школи при РНК СРСР за 1940 рік. – оп. 1, спр. 4. – 28 арк.

368. Листування з наркоматом освіти УРСР про підготовку наукових кадрів через аспірантуру 26 вересня – 12 грудня 1940. . – оп. 1, спр. 5. – 4 арк.

369. Матеріали до складання штатного розпису 24 серпня 1940 – 31 липня 1941. . – оп. 1, спр. 6. – 25 арк.

370. Звіт про виконання кошторису за 1940 рік. . – оп. 1, спр. 7. – 62 арк.

371. Розрахунки штатів педагогічного персоналу на 1940/1941 навчальний рік. – оп. 1, спр. 8. – 4 арк.

372. Відомості про науково-дослідну роботу членів кафедри марксизму-ленінізму в 1940/1941 навчальному році. . – оп. 1, спр. 9. – 1 арк.

373. Звіт по підготовці кадрів за 1940/1941 навчальний рік. . – оп. 1, спр. 10. – 21 арк.

374. Підсумки навчальної роботи фізико-математичного факультету заочного відділу педагогічного і учительського інститутів за перше півріччя 1940/41 навчального року. – оп. 1, спр. 11. – 4 арк.

375. Інформація про підготовку до державних іспитів випускних курсів інституту 8 жовтня 1940 – 22 травня 1941. – оп. 1, спр. 12. – 4 арк.

376. Звіти голів державної екзаменаційної комісії за 1941 рік. . – оп. 1, спр. 13. – 12 арк.

377. План підготовки та проведення 20-річного ювілею Полтавського державного педагогічного інституту 1941 рік. – оп. 1, спр. 14. – 4 арк.

378. План проведення ювілейної наукової сесії 1941 року. . – оп. 1, спр. 15. – 6 арк.
379. Соціалістична умова Полтавського державного педінституту з Курським педінститутом на 1940/1941 навчальний рік. – оп. 1, спр. 17. – 8 арк.
380. Розгорнуті плани науково-дослідної роботи викладачів Полтавського державного педінституту 11 березня 1941 року. – оп. 1, спр. 19. – 40 арк.
381. Проект кандидатського мінімуму по спеціальності «фізіологія тварин» 1941 рік. – оп. 1, спр. 20. – 3 арк.
382. Звіт Полтавського державного педагогічного інституту за I – семестр 1940-1941 навчального року. – оп. 1, спр. 21. – 160 арк.
383. Звіти про роботу заочного відділу за 1940/1941 навчальний рік. . – оп. 1, спр. 23. – 43 арк.
384. Звіт про проведення зимової екзаменаційної сесії заочного відділу за 1940/1941 навчальний рік. – оп. 1, спр. 24. – 9 арк.
385. Баланс за бюджетний 1941 рік. – оп. 1, спр. 25. – 38 арк.
386. Кошторис на 1941 рік. – оп. 1, спр. 26. – 63 арк.
387. Затверджений штатний розпис на 1949 рік. . – оп. 1, спр. 213. – 78 арк.
388. Протоколи засідань державної екзаменаційної комісії 1 липня – 23 липня 1934. – оп. 4, спр. 1. – 27 арк.
389. Протоколи засідань державної екзаменаційної комісії. Випускники 1935р., 25 червня – 3 липня 1935. – оп. 4, спр. 2. – 29 арк.
390. Протоколи засідань державної екзаменаційної комісії (фізико-математичний факультет, стаціонар), 1 червня – 29 червня 1937. – оп. 4, спр. 3. – 24 арк.
391. Протоколи засідань державної екзаменаційної комісії (фізико-математичний факультет, стаціонар), 1 червня – 30 червня 1937. . – оп. 4, спр. 4. – 32 арк.
392. Протоколи засідань державної екзаменаційної комісії мовно-літературний факультет, Т. I, 1 червня – 28 червня 1938. – оп. 4, спр. 5. – 36 арк.
393. Протоколи засідань державної екзаменаційної комісії мовно-літературний факультет, Т. II, 11 червня – 30 червня 1938. – оп. 4, спр. 6. – 73 арк.
394. Протоколи засідань державної екзаменаційної комісії мовно-літературний факультет, Т. III, 19 червня – 25 липня 1938. – оп. 4, спр. 7. – 28 арк.

395. Протоколи засідань державної екзаменаційної комісії фізико-математичний факультет, Т. I, 23 червня – 23 липня 1938. – оп. 4, спр. 8. – 36 арк.

396. Протоколи засідань державної екзаменаційної комісії фізико-математичного факультету, Т. II, 23 червня – 11 липня 1938. – оп. 4, спр. 9. – 12 арк.

397. Протоколи засідань державної екзаменаційної комісії природничого факультету, 1 червня – 20 липня 1938. – оп. 4, спр. 10. – 35 арк.

Ф. 1865. Полтавський губернський військово-революційний комітет (губ ревком) м. Полтава Полтавської губернії

398. Приказы и распоряжения Полтавского губернского отдела народного образования о заработной плате учителям, санитарном состоянии школ, устройстве детских ясель и школ, и по другим вопросам 6 января 1920 – 17 декабря 1920. . – оп. 1, спр. 165. – 58 арк.

Фонд 3872. Відділ управління Полтавського губернського виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. м. Полтава Полтавської губернії

399. Приказы Полтавского губисполкома по отделу народного образования (копия) 6 января 1921 – 19 ноября 1921. – оп. 1, спр. 398. – 68 арк.

Ф. 3986. Інспектор народних училищ Полтавського повіту першого району м. Полтава

400. Выписка из журнала особого совещания и основные положения, учрежденного Деникиным об установлении жалования служащим ведомств народного просвещения, запрещение преподавания в школах украинского языка и другие документы, 19 октября 1919 – 13 ноября 1919 г. – оп. 1, спр. 1. – 14 арк.

Ф. 8831 Колекція документів з історії Полтавщини

401. Несвицкий А. А. Полтава в дни революции и в период смуты 1917–1922 гг.: Дневник. – Полтава, 1995. — оп. 15, спр. 1. – 280 с.: ил.

АРХІВ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА, М. ПОЛТАВА

402. Полтавський інститут соціального виховання. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 1 січня – 27 грудня 1931 року, 203 арк.

403. Полтавський інститут соціального виховання. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 1 січня – 28 грудня 1932 року, 275 арк.
404. Полтавський інститут соціального виховання. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 4 січня – 29 грудня 1933 року, 138 арк.
405. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 2 січня – 31 грудня 1934 року, 131 арк.
406. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 2 січня – 30 грудня 1935 року, 129 арк.
407. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 2 січня – 27 грудня 1936 року, 127 арк.
408. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 3 січня – 26 грудня 1937 року, 124 арк.
409. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 2 січня – 23 грудня 1938 року, 143 арк.
410. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 3 січня – 31 грудня 1939 року, 105 арк.
411. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 3 січня – 31 грудня 1940 року, 112 арк.
412. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу (студенти) 2 січня – 30 грудня 1940 року, 104 арк.
413. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 7 січня – 17 вересня 1941 року, 78 арк.
414. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу (заочний відділ) 2 січня – 1 вересня 1941 року, 65 арк.
415. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 29 вересня – 27 грудня 1943 року, 30 арк.
416. Полтавський державний педагогічний інститут. Відділ кадрів. Накази директора з особового складу 2 січня – 30 грудня 1944 року, 147 арк.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

дисертації (18)

Наукові статті в зарубіжних (у т.ч. наукометричних) виданнях (7)

1. Шевчук М. Обґрунтування поняття “організаційно-педагогічні засади діяльності вищого навчального закладу. *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія “Педагогічні науки”*. Випуск 66–67. Полтава, 2016. С. 115–122.

2. Шевчук М. Олександр Костянтинівич Волнін – перший директор Полтавського учительського інституту. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. Мелітополь, 2016. 2 (17) 2016. С. 292–296.

3. Шевчук М. Г. Г. Ващенко і Полтавський педагогічний інститут: минуле і сьогодення. *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія “Педагогічні науки”*. № 69. Полтава, 2017. С. 121–126.

4. Шевчук М. Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського інституту народної освіти в часи НЕПу (1921–1928 рр.). *Зб. наук. праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія “Педагогічні науки”*. № 70. Полтава, 2017. С. 110–115.

5. Шевчук М. Етапи розвитку Полтавського учительського інституту (1914-1941 рр.). *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: «Педагогічні науки»*. № 82. Т.2. Херсон, 2018. С. 43-46.

6. Шевчук М. Актуалізація досвіду відомих педагогів на сучасному етапі розвитку ПНПУ імені В.Г. Короленка. *Інноваційна педагогіка*. № 5. Одеса, 2018. С. 33-35.

7. Shevchuk M. The peculiarities of the activity of Poltava Pedagogical Institute during the Civil War in Ukraine (1917–1921). *Nauka i Studia. Przemyśl*, 2016. № 24-4 (158). P. 22–28.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації (11)

1. Шевчук М. Основні напрями упровадження Закону України “Про вищу освіту”. *Дидакал: часопис / А. Бойко (гол. ред.) ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. заг. педагогіки та андрагогіки. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. – Вип. 16 : присвячено матеріалам всеукраїнської науково-практичної конференції “Упровадження основних*

положень Закону України “Про вищу освіту” як засіб забезпечення європейського рівня діяльності вищої школи” (17 листопада 2015 р.). С. 121–124.

2. Шевчук М. Організаційно-педагогічні засади підготовки студента вищого навчального закладу як педагогічна проблема. *Актуальні проблеми розвитку сучасної науки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (19 травня 2016 р.). Полтава : Полтавський літератор, ПІБ МНТУ, 2016. С. 28–31.

3. Шевчук М. Олександр Волнін як організатор навчання дорослих (1917–1925 рр.). *Освіта дорослих – регіональний розвиток: досвід, виклики, стратегії* : збірник матеріалів Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих у Запорізькій області (м. Запоріжжя, 6 жовтня 2016 р.). Мелітополь, 2017. С. 119–125.

4. Шевчук М. Передумови та фактори заснування Полтавського учительського інституту. *Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі: матер. III всеукр. наук. конфер.* (м. Дніпро, 1 жовтня 2016 р.). Дніпро : ТОВ “Інновація”, 2016. С. 65–68.

5. Шевчук М. А. С. Макаренко – видатний випускник Полтавського учительського інституту. *Фундаментальные и прикладные исследования: современные научно-практические решения и подходы: сборник материалов I-й Международной научно-практической конференции* [редакторы-составители А. Душный, М. Махмудов, В. Ильницкий, И. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобыч : Посвит, 2016. С. 231–233.

6. Шевчук М. Вплив законодавчих актів більшовиків на діяльність Полтавського вчительського інституту (1918–1921 рр.). *Людина, природа, техніка у XXI столітті* : VI Міжнародна науково-практична конференція (17–18 листопада 2016 р.) : Збірник матеріалів. Полтава : ФОП О. І. Кека. С. 70–72.

7. Шевчук М. Особливості діяльності Полтавського інституту народної освіти у першій половині 20-х рр. ХХ ст.. *Дидакал : часопис* / О. Ільченко (гол. ред.) ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. заг. педагогіки та андрагогіки. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. – Вип. 17 : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. із міжнар. участю “Інноваційність в освіті: пошуки і перспективи розвитку”, 22–23 листопада 2016 р. С. 429–433.

8. Шевчук Н. Методологія историко-педагогического исследования. *Материалы международного научного форума обучающихся “Молодёжь в науке и творчестве”* (26 апреля 2017 г.) : сборник научных статей. – Гжель : ГГУ, 2018. – С. 445–446. – Режим доступа : <http://www.conf.art-gzhel.ru/index.html>.

9. Шевчук М. Підготовка вчителів основної школи в умовах ідеологічно-репресивного тиску у другій половині 30-х рр. ХХ ст. на прикладі Полтавського педагогічного інституту. *Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінки ефективності* : матеріали

щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (м. Київ, 26 травня 2017 р.). К. : НАДУ. Ч. 4. С. 136–138.

10. Шевчук М. Історіографія дослідження організаційно-педагогічних засад Полтавського учительського інституту. *Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики вищої школи: матеріали Міжнародної науково-методичної конференції* (м. Київ, 30–31 жовтня 2017 р.). Укл. С. М. Іваненко, О. В. Холоденко, К. М. Павицька, О. Г. Смольнікова. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 493–494.

11. Шевчук М. Соціально-побутові умови життя студентів та викладачів Полтавського інституту соціального виховання у першій половині 30-х рр.. ХХ ст.. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогічна освіта в Україні: пошуки, стратегія, перспективи розвитку»* (20–21 листопада 2018 р., м. Полтава). Полтава, 2019. С.123-125.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення дисертації доповідалися та обговорювалися на 12 наукових і науково-практичних конференціях і семінарах:

Міжнародних (5):

1. Міжнародна науково-практична конференція “Освіта дорослих у контексті цивілізаційних змін: досвід, проблеми, перспективи” (16–17 червня 2016 р., м. Мелітополь) *(форма участі: заочна)*.

Тема доповіді: «Олександр Волнін як організатор навчання дорослих (1917–1925 рр.)»

2. I Міжнародна науково-практична конференція “Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи” (27–28 жовтня 2016 р., м. Дрогобич) *(форма участі: заочна)*.

Тема доповіді: «А. С. Макаренко – видатний випускник Полтавського учительського інституту»

3. VI Міжнародна науково-практична конференція “Людина, природа, техніка у ХХІ столітті” (17–18 листопада 2016 р., м. Полтава) *(форма участі: очна)*.

Тема доповіді: «Вплив законодавчих актів більшовиків на діяльність Полтавського вчительського інституту (1918–1921 рр.)»

4. Международный научный форум обучающихся “Молодёжь в науке и творчестве” (26 апреля 2017 г., г. Гжель, Россия) *(форма участі: заочна)*.

Тема доповіді: «Методология историко-педагогического исследования»

5. Міжнародна науково-методична конференція “Нові концепції викладання у світлі інноваційних досягнень європейської дидактики” (30–31 жовтня 2017 року, м. Київ) *(форма участі: заочна)*.

Тема доповіді: «Історіографія дослідження організаційно-педагогічних засад Полтавського учительського інституту»

Всеукраїнських (7):

6. Всеукраїнська науково-практична конференція “Упровадження основних положень Закону України “Про вищу освіту” як засіб забезпечення європейського рівня діяльності вищої школи” (17–18 листопада 2015 р., м. Полтава) (*форма участі: заочна*).

Тема доповіді: «Основні напрями упровадження Закону України “Про вищу освіту»

7. Всеукраїнська науково-практична конференція “Актуальні проблеми розвитку сучасної науки” (19 травня 2016 р., м. Полтава) (*форма участі: очна*).

Тема доповіді: «Організаційно-педагогічні засади підготовки студента вищого навчального закладу як педагогічна проблема»

8. III Всеукраїнська науково-практична конференція “Педагогічні традиції та інновації в сучасному освітньому просторі” (1 жовтня 2016 р., м. Дніпро) (*форма участі: заочна*).

Тема доповіді: «Передумови та фактори заснування Полтавського учительського інституту»

9. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю “Інноваційність в освіті: пошуки і перспективи” (22–23 листопада 2016 р., м. Полтава) (*форма участі: очна*).

Тема доповіді: «Особливості діяльності Полтавського інституту народної освіти у першій половині 20-х рр. ХХ ст.»

10. Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю, присвячена 25-річчю Національної академії державного управління при Президентові України (26 травня 2017 р., м. Київ) (*форма участі: очна*).

Тема доповіді: «Підготовка вчителів основної школи в умовах ідеологічно-репресивного тиску у другій половині 30-х рр. ХХ ст. на прикладі Полтавського педагогічного інституту»

11. Всеукраїнська науково-практична конференція “Педагогіка вищої школи: стратегія, перспективи розвитку, передовий досвід” (21–22 листопада 2017 р., м. Полтава) (*форма участі: очна*).

Тема доповіді: «Методологія дослідження організаційно-педагогічних засад діяльності Полтавського учительського інституту (1914-1941 рр.)»

12. Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогічна освіта в Україні: пошуки, стратегія, перспективи розвитку» (20–21 листопада 2018 р., м. Полтава) (*форма участі: очна*).

Тема доповіді: «Соціально-побутові умови життя студентів та викладачів Полтавського інституту соціального виховання у першій половині 30-х рр.. ХХ ст.»

Додаток В

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Довідка про впровадження № 1

УКРАЇНА

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

79491, Україна, Львів, смт. Брюховичі, вул. Сухомлинського, 16
тел.: (032) 234-65-68 e-mail: general@academy.lviv.ua факс: (032) 234-63-85

08.10.2018 № 86/09
На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Шевчука Миколи Миколайовича

«Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.)»

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Результати дослідження М.М. Шевчука, викладені у кандидатській дисертації, реалізовані під час формуванні комплексу навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін зі спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки дисципліни «Методика викладання у вищій школі» у рамках підготовки докторів філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентів України. Було впроваджено розроблені М.М. Шевчуком 3 лекції і 2 семінарських заняття за тематикою «Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої педагогічної освіти» та систему їх навчально-методичного супроводу.

Заступник
директора з наукової роботи,
кандидат економічних наук, доцент

А.В. Ліпенцев

Довідка про впровадження № 2

УКРАЇНА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

03057, Україна, м. Київ, вул. Єжена Потьє, 20
тел.: +380 (44) 481-21-51, E-mail: general@academy.gov.ua, факс: +380 (44) 481-21-55

В. 11. 2018 № 1115-15-712

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Шевчука Миколи Миколайовича
“Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського
інституту (1914-1941 рр.)”
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Результати дослідження М.М. Шевчука, викладені у кандидатській дисертації були реалізовані при формуванні вибіркової компоненти «Публічне управління в сфері освіти» підготовки магістрів за спеціальністю “Публічне управління та адміністрування” галузі знань “Публічне управління та адміністрування кафедри соціальної і гуманітарної політики Національної академії державного управління при Президентові України. Було впроваджено розроблені М.М. Шевчуком науково-теоретичні матеріали для викладання лекцій та проведення семінарів за тематикою «Публічна політика та управління у сфері освіти», «Публічне управління закладами освіти» та систему їх навчально-методичного супроводу.

Дослідження має глибоке теоретичне та практичне значення, особливо змістовним є показ історичного розвитку організаційно-педагогічних засад та актуалізація вже набутих знань на сучасному етапі.

Аналіз результатів вивчення змісту авторських занять засвідчив зростання рівня професійної педагогічно компетентності майбутніх магістрів педагогіки вищої школи. Проведене М.М. Шевчуком дослідження значно розширює та систематизує вже сформовані та набуті знання у сфері організаційно-педагогічних засад функціонування закладів вищої педагогічної освіти, а систематизований ним курс допомагає здійснити якісне засвоєння студентами.

Віце-президент
Національної академії

М.М.Білинська

Довідка про впровадження № 3

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА
 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9
 Телефон 234-11-08
 E-mail: shef-npu@ukr.net; код ЄДРПОУ 02125295

06.12.2018 № 07-10/1897
 На № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Шевчука Миколи Миколайовича

“Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.)”

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю
 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Цією довідкою засвідчуємо, що результати дослідження М.М. Шевчука, викладені в кандидатській дисертації, впроваджені в навчальний процес Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова протягом 2017 – 2018 років. Провідні наукові положення дисертаційної роботи реалізовані під час формування змісту курсів підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти за тематикою «Управління закладом освіти». Використання матеріалів дисертації М.М. Шевчука в навчальному процесі сприяло розширенню джерельної бази, удосконаленню методичних і технологічних підходів до викладання відповідних дисциплін у рамках підготовчих курсів для науково-педагогічних працівників.

Дослідження має актуальне теоретичне та практичне значення для вивчення генези вітчизняної вищої освіти. Особливо важливим є висвітлення її історичного розвитку в регіональному розрізі, формування організаційно-педагогічних засад та використання напрацьованого досвіду на сучасному етапі реформування вищої освіти України.

Результатом вивчення теоретичних положень щодо інновацій в управлінні вищим закладом освіти, створення інституційних умов для розвитку педагогічної майстерності стало зростання рівня професійної компетентності слухачів курсів підвищення кваліфікації Навчально-наукового інституту неперервної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Матеріали, запропоновані науковцем, отримали схвальні відгуки від професорсько-викладацького складу. Положення та висновки кандидатської дисертації М.М. Шевчука, апробовані через лекційні та семінарські заняття, мають

теоретичне і практичне значення і можуть бути рекомендовані для впровадження у навчально-виховний процес закладів вищої освіти.

Проректор з наукової роботи
НПУ ім. М.П. Драгоманова,
д.ф.-мат.н., професор

Директор Навчально-наукового
інституту неперервної освіти
НПУ ім. М.П. Драгоманова,
д.пед.н., професор

Г.М. Торбін

В.П. Сергієнко

Довідка про впровадження № 4

Кооперація: взаємодопомога, демократія та мир!

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

 36014, м. Полтава, вул. Коваля 3
 п/р 26008000019421 в АТ «Укресімбанк», МФО 322313, код за ЄДРПОУ 01597997
 тел. (0532) 50-91-70, факс (0532) 50-02-22, e-mail: can@puet.edu.ua

 № д від « 4 » 12 до 12 р.
 на № _____
ДОВІДКА

про впровадження результатів кандидатської дисертації

Шевчука Миколи Миколайовича«Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського
вчительського інституту (1914–1941 рр.)»на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Результати й висновки кандидатської дисертації Шевчука Миколи Миколайовича «Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)» впроваджено на кафедрі педагогіки та суспільних наук Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» в рамках навчальної дисципліни «Методика викладання у вищій школі» при викладанні розробленого М. М. Шевчуком спецкурсу «Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої педагогічної освіти».

У спецкурсі автор детально показав особливості еволюції закладів вищої педагогічної освіти в Україні та на Полтавщині зокрема, проаналізував існуючі підходи до визначення поняття «організаційно-педагогічні засади» й здійснив актуалізацію здобутих наукових висновків у діяльності закладів вищої педагогічної освіти сьогодення. Робота, яку здійснив М. М. Шевчук, високо оцінена всіма викладачами кафедри педагогіки та суспільних наук. Окремі її елементи будуть взяті на озброєння викладачами кафедри при проведенні практичних та теоретичних занять зі студентами, а також при здійсненні науково-дослідницької роботи.

Упровадження результатів кандидатської дисертації М. М. Шевчука «Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)» розглянуто на засіданні кафедри педагогіки та суспільних наук (протокол № 4 від 7 грудня 2018 р.).

Довідку видано для подання за місцем захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**Проректор з наукової роботи
доктор технічних наук, професор**
С. В. ГаркушаПетренко І. М.
50 91 69

Довідка про впровадження № 5

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Г.КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003
телефон 56-23-13 факс 52-58-67
E-mail: allmail@pnpu.edu.ua
код ЗКПО 31035253

04.02.2019 № 392/01-60/29

Довідка
про впровадження результатів кандидатської дисертації
Шевчука Миколи Миколайовича
на тему “Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського
інституту (1914–1941 рр.)”

У навчальний процес Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка впроваджено результати кандидатської дисертації на тему “Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)” Шевчука Миколи Миколайовича.

Основні результати дослідження М. М. Шевчука були обговорені та проаналізовані на засіданнях кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Спецкурс “Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої педагогічної освіти” як вибіркова навчальна дисципліна викладався у II семестрі 2017–2018 н.р. для магістрів спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки в рамках дисципліни “Історія педагогіки вищої школи”. Результати вивчення спецкурсу засвідчили знання студентами понять педагогічної науки, які стосуються розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності закладу вищої педагогічної освіти, етапів і особливостей розвитку організаційно-педагогічних засад Полтавського вчительського інституту у 1914–1941 рр., розвитку сучасних закладів вищої педагогічної освіти в рамках нового закону «Про вищу освіту», у яких окреслено ступінь незалежності ЗВО; розуміння організаційно-педагогічних засад розвитку як основи діяльності ЗВО та особливостей підготовки спеціалістів педагогічних спеціальностей.

Отже, результати дослідження М. М. Шевчука можуть бути використані під час підготовки бакалаврів і магістрів педагогічних спеціальностей.

Рішення про успішне впровадження результатів кандидатської дисертації М. М. Шевчука “Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)” схвалено на засіданні кафедри загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка (протокол № 11 від 26.12.2018 р.).

Проректор з наукової роботи
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка

Льченко О. Ю.
тел. 0983937414

Шевчук С. М.

Довідка про впровадження № 6

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

вул. Володимирська, 64/13, м. Київ, 01601 тел. 239-33-33

27.02.2019 № 013/401

На № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Шевчука Миколи Миколайовича
«Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського
вчительського інституту (1914-1941 рр.)»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

Результати, основні ідеї та провідні теоретичні положення дисертаційного дослідження Шевчука М.М. впроваджені у процес підготовки за ОР «Магістр» I р. н. спеціальності «Освітні, педагогічні науки (освітньо-наукової програми «Педагогіка вищої школи»)» денної форми навчання Київського національного університету імені Тараса Шевченка упродовж 2018-2019 рр.

У цей період Шевчук М. М. взяв участь у проведенні науково-методичних семінарів зі студентами та повідомив про важливі віхи функціонування Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.), акцентував їх увагу на тому, що у наукових статтях «Етапи розвитку Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.)» та «Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського інституту народної освіти в часи НЕПу (1921–1928 рр.)» розкриті дані, які є важливими в історії розвитку закладів вищої освіти України.

Запропоновані Шевчуком М. М. матеріали отримали високу оцінку студентів і викладачів.

Довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження Шевчука Миколи Миколайовича «Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914-1941 рр.)» затверджено на засіданні кафедри педагогіки (протокол № 8 від 18.02.2019 р.).

Проректор
з наукової роботи

В.С. Мартинюк

Довідка про впровадження № 7

**ПОЛТАВСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ**

вул. Соборності, 36, м. Полтава, 36000, тел. (0532) 57-32-44, e-mail: poltosvita@osvitapoltava.gov.ua

19.03.19 № 01-09-01-31/1328 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів кандидатської дисертації

Шевчука Миколи Миколайовича

*«Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського
вчительського інституту (1914–1941 рр.)»*

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Результати кандидатської дисертації Шевчука Миколи Миколайовича відображено в авторському спеціалізованому навчальному курсі «Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої педагогічної освіти» і використано під час проведення низки методичних семінарів управління освіти виконавчого комітету Полтавської міської ради.

Микола Миколайович на зустрічах з педагогами міста обґрунтував нагальні потреби використання позитивного досвіду підготовки вчителів у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, який є одним із найстаріших та найпотужніших подібних ЗВО України. Систематизовані дослідником організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту в 1914–1941 рр. викликали значний інтерес у вчителів.

Здобуті Миколою Миколайовичем результати є надзвичайно актуальними й мають практичне застосування у контексті засвоєння й використання позитивного досвіду розвитку педагогічних ЗВО, підвищення рівня практичної підготовки й теоретичних знань учителів і виховання в молоді загальнолюдських і національних цінностей.

Начальник управління освіти

Ю. Матвієнко

Довідка про впровадження № 8

Міністерство освіти і науки України
 Приватний вищий навчальний заклад
 «Міжнародний науково-технічний університет
 імені академіка Юрія Бугая»
Полтавський інститут бізнесу

36039 м. Полтава, вул. Сінна, 7, код ЄДРПОУ 25733656 www.pib.edu.ua тел.: 50-81-78, 79 факс: 50-81-78 e-mail: info@pib.edu.ua

29.03.2019р. № 52.

Довідка
про впровадження результатів кандидатської дисертації
Шевчука Миколи Миколайовича
на тему “Організаційно-педагогічні засади діяльності
Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)”

Основні положення кандидатської дисертації Миколи Миколайовича Шевчука “Організаційно-педагогічні засади діяльності Полтавського вчительського інституту (1914–1941 рр.)” були впроваджені у навчально-виховний процес Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая Полтавського інституту бізнесу.

Зміст навчальних курсів було доповнено матеріалами дисертаційного дослідження, зокрема тими, що стосується загальнопедагогічної підготовки вчителів Полтавського вчительського інституту у 1914–1941 рр., розвитку даного закладу вищої освіти, створення дидактичної, наукової та фахової бази, яка забезпечила майбутнє зростання вишу та перетворення його в один із найпотужніших закладів вищої освіти України.

Микола Миколайович запропонував запровадити у навчальний процес спецкурс “Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої педагогічної освіти”, складниками якого є історико-педагогічні матеріали, що висвітлюють процес становлення й розвитку організаційно-педагогічних засад закладів вищої педагогічної освіти. У спецкурсі акцентовано увагу на розвитку закладів вищої освіти на території нинішньої України; окремо автор зупинився на розвитку організаційно-педагогічних засад Полтавського вчительського інституту. Основні постулати і спецкурс були використані у навчально-виховному процесі Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая Полтавського інституту бізнесу й отримали високу схвальну оцінку професорсько-викладацького складу.

Ректор
 Полтавського інституту бізнесу
 ПВНЗ «МНТУ», к.географ., професор

С. І. Лавриненко

**Навчальна програма спеціалізованого навчального курсу,
розробленого здобувачем**

Спеціалізований навчальний курс

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Програма вивчення вибіркової навчальної дисципліни “Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої педагогічної освіти” укладена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів освітнього ступеня “магістр” спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є організаційно-педагогічні засади розвитку закладу вищої педагогічної освіти протягом історії розвитку вітчизняної й зарубіжної педагогічної думки.

Міждисциплінарні зв’язки: дисципліна “Організаційно-педагогічні засади діяльності закладу вищої педагогічної освіти” пов’язана з педагогікою, історією, філософією, психологією, соціологією, аксіологією, етикою, естетикою, економікою, інформатикою, ергономікою, анатомією, фізіологією, кібернетикою та ін.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

- 1. Історія розвитку організаційно-педагогічних засад діяльності закладу вищої педагогічної освіти (на прикладі функціонування Полтавського вчительського інституту в 1914-1941 рр.).*
- 2. Організаційно-педагогічні засади діяльності сучасного закладу вищої педагогічної освіти в Україні.*

Мета навчальної дисципліни: підготовка високопрофесійного, конкурентоздатного викладача вищої школи, який на основі вивчення історії розвитку організаційно-педагогічних засад ЗВПО буде здійснювати ефективну викладацьку діяльність.

Завдання навчальної дисципліни:

- ознайомлення студентів із розвитком організаційно-педагогічних засад;
- вивчення розвитку ЗВО в Україні;
- розуміння магістрантами педагогічного потенціалу організаційно-педагогічних засад у руслі Закону України “Про вищу освіту” (2014);
- засвоєння сутності понятійно-термінологічного апарату даної навчальної дисципліни;
- усвідомлення організаційно-педагогічних засад як педагогічного феномену з метою ефективності своєї майбутньої викладацької діяльності;
- спрямованість магістрантів на активну участь у законотворчому процесі України з метою ефективної інтеграції в європейський та світовий освітній простір.

Програмні компетентності:

- *загальні*: здатність засвоювати й зреалізовувати наукові та культурні досягнення світової цивілізації; здатність критично оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні та інші події і явища на підставі відповідного обсягу знань; мовні, зокрема іншомовні навички; навички роботи в команді; дотримання загальноприйнятих норм поведінки і моралі в міжособистісних та інших суспільних відносинах; навички роботи з інформацією (уміння знаходити та аналізувати інформацію з різних джерел);
- *фахові*: знання сучасних положень педагогіки вищої школи як науки; готовність здійснювати комплексний аналіз науково-педагогічних явищ і процесів; володіння новими методами і технікою дослідження.

Результати навчання:

- засвоїти сутність понятійно-термінологічного апарату даної навчальної дисципліни;
- вивчити історію розвитку Полтавського вчительського інституту у 1914-1941 рр.;

- усвідомити педагогічний потенціал закладів вищої освіти в руслі Закону України “Про вищу освіту” (2014);
- сприяти розумінню магістрантами організаційно-педагогічних засад функціонування закладів вищої освіти як педагогічного феномену з метою ефективності своєї майбутньої викладацької діяльності;
- сприяти долученню магістрантів до активної участі в законотворчому процесі України з метою ефективної інтеграції в європейський та світовий освітній простір.

Навчальна дисципліна є *вибірковою*.

1. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА ПРИКЛАДІ ПОЛТАВСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ (1914-1941 РР.).

ТЕМА 1

ОСТРОЗЬКА ТА КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЇ – ПЕРШІ ПРОВІДНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Особливості економічного, політичного та культурного розвитку Острога на середину XVI ст. Роль постаті князя В-К. Острозького в розквіті міста. Чинники створення школи в Острозі. Перша згадка про Острозьку Академію. Сім вільних мистецтв Академії в Острозі: риторика, граматики, арифметика, геометрія, діалектика, музика, астрономія. Розширення переліку навчальних дисциплін: філософія, медицина, богослов'я. Сильна школа по вивченню іноземних мов. Видатні викладачі та випускники: Г. і М. Смотрицькі, кошовий отаман П. Сагайдачний, Д. Наливайко, Х. Філарет тощо.

Київської колегії. Активна увага до вивчення мов – польської і латинської. Тривалість навчально-виховного процесу. Поділ дисциплін на дві групи: ординарні та неординарні. Відомі випускники та співробітники: Юрій Хмельницький, Іван Мазепа, Григорій Сковорода, Іов Борецький, Григорій Грабянка, Климентій Зиновій, Пилип Орлик, Павло Полуботок, Григорій Полетика, Феофан Прокопович, Іван Самойлович, Іван Скоропадський, Петро Гулак-Артемівський, Артемій Ведель, Іван Григорович-Барський, Стефан Яворський. Академія як великий міжнародний навчальний центр.

ТЕМА 2

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

1654 р. – Переяславська рада, союз держави Богдана Хмельницького з Московією. Погляди українців та москвожитів на союз. Відставання московської освіти від української. Випускники Києво-Могилянської академії – творці російської освітньої системи, державного управління, культури.

Придушення російською владою будь-якого вільнодумства у закладах вищої освіти. Закриття Кременецького ліцею та Києво-Могилянської академії. Відкриття імператорських університетів у Харкові, Києві.

Реформа освіти 1802-1804 рр. Система ступенів освіти: 1) приходські однокласні училища; 2) повітові двокласові училища; 3) чотирикласні губернські гімназії. Поділ Російської імперії на 6 навчальних округів. Університетські статuti 1804, 1835, 1863 і 1884 рр. 1885 р. – «Правила прийому у студенти університету». 1907 р. – «Тимчасові правила про студентські організації і про влаштування зборів у стінах вищих навчальних закладів».

ТЕМА 3

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ПОЛТАВСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ

Кінець XIX – початок XX століття – вступ Російської імперії в добу імперіалізму. Відставання економіки Росії від розвитку Великої Британії, Франції, США. Поява нових могутніх країн: Німеччини, Японії, Італії. Боротьба між великими державами за вплив у світі.

Світова економічна криза 1900-1903 рр. Початок процесу модернізації капіталістичних відносин. Росія – центр експансії американського та європейського капіталу. Проблема малоосвіченості населення Російської імперії. Освітній фактор у поразці Росії у війні з Японією в 1904-1905 рр.

Зростання кількості початкових шкіл у Російській імперії на межі XIX-XX ст. Вплив російських великодержавницьких та шовіністичних кіл на освіту. Поліцейський нагляд за вчителями.

Революція 1905-1907 рр. Маніфест про політичні свободи. Здобуття права на освіту для селян. Автономія закладів вищої освіти.

Становище освіти на Полтавщині. Вплив учительських семінарій на підвищення рівня освіченості населення. Підтримка освіти земствами.

ТЕМА 4

РОЗВИТОК ПОЛТАВСЬКОГО ВЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ В 1914-1941 РР.

Діяльність Олександра Волніна. Навчання Антона Макаренка. Події революції 1917 року. Українізація ПВІ. Створення історико-філологічного факультету в Полтаві. Діяльність Олексі Левитського. Українське відродження в Полтаві в умовах Української національної революції. Громадянська війна і Полтава. Заходи більшовиків під час окупації Полтави.

Створення Полтавського інституту народної освіти (ПНО). Діяльність Володимира Щепотьєва. Голодомор 1921–1923 рр. Проведення Нової економічної політики. Діяльність Івана Рибаківа. Діяльність Григорія Ващенка. Діяльність Омеляна Ходака. Створення кафедри філософії. Діяльність Матвія Фарбера. Матеріально-технічне становище студентів та викладачів під час НЕПу. Зміни у веденні документації. Початок репресій в інституті на межі 20-30-х рр. Діяльність Карла Жагара. Діяльність інституту в період Голодомору 1932–1933 рр. Створення Полтавського інституту соціального виховання (ПІСВ). Умови життя студентів та викладачів інституту у 30-х рр. XX ст. Діяльність Петра Койнаша. Педагогічна діяльність Василя Верховинця. Робота в інституті Ісаака Мазепи. Репресії в інституті протягом 30-х рр. XX ст. Діяльність Івана Онісіна. Створення Полтавського педагогічного інституту (ПІІ). Життя студентів та викладачів ПІІ в умовах підготовки СРСР до війни. Участь студентсько-викладацького

складу ППІ у радянській західних областей України. Функціонування факультетів та кафедр в інституті. Аспірантура при педолого-педагогічній кафедрі.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

ТЕМА 1.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ ДО ФОРМУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ “ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ”

Ретроспектива аналізу поняття організаційно-педагогічні засади діяльності ЗВПО. Висвітлення проблеми у науковій спадщині Л. Максимової, О. Романовської. Аналіз праць В. Ушакова. Погляди на проблему Л. Шерстюк. Аналіз монографії “Організаційно-педагогічні засади інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів” за редакцією Г. Щекатунової. Аналіз праць Л. Березівської, Р. Вайноли, Т. Козак, Л. Оружої, В. Стельмашенка та ін.

Тактування поняття «Організаційно-педагогічні умови» різними дослідниками (А. Алексюк, А. Ашерев, А. Аюрзанайн, Л. Гаврутенко, Н. Житник, Є. Іванченко, В. Логвіненко, В. Манько, П. Підкасистий О. Федорова, Б. Чижевський та ін.). Визначення поняття «організаційно-педагогічні засади» М. Шевчуком.

ТЕМА 2.

АКТУАЛІЗАЦІЯ НАБУТИХ ЗНАНЬ У СФЕРІ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД ПРОТЯГОМ 1914-1941 РР. У СУЧАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПНПУ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА.

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД ЗВО УКРАЇНИ

Аналіз педагогічної спадщини Г. Ващенко, В. Верховинця, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Відновлення і діяльність кафедр університету після Другої світової війни. Трансформаційні процеси в закладі в умовах переходу від тоталітарної моделі суспільства до демократичної. Зміни в освіті, пов'язані із проголошенням незалежності України. Діяльність співочих та танцювальних колективів університету. Основи ступеневої системи освіти. Закони України “Про освіту” (1991; 2017); “Про вищу освіту” (2014). Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХІ століття (1994). Головні поняття ступеневої освіти. Освітні ступені (початкова загальна середня освіта, основна загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, базова вища освіта, вища освіта). Фахові ступені (кваліфікації) (робітник, молодший спеціаліст, спеціаліст). Наукові ступені (магістр наук, кандидат наук (доктор філософії), доктор наук). Вплив нового Закону “Про вищу освіту” (2014) на трансформаційні процеси у ПНПУ імені В. Г. Короленка. Система вищої освіти в Україні.

Акредитація навчальних закладів (державних, недержавних). Положення, програма та умови акредитації. Експертні групи за напрямками підготовки фахівців. Рівні акредитації. Заклади вищої освіти (ЗВО) I-IV рівнів акредитації.

2. Рекомендована література

Основна

1. Андрійчук Н. М. Підготовка вчителів народної школи в учительських семінаріях України (1860–1917 рр.) : Монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2011. 300 с.
2. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.01. К., 2009. 43 с.

3. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. К., 2009. 44 с.

4. Гаврутенко Л. Організаційно-педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх спеціалістів економічного профіля у вузах I-II рівнів акредитації URL: jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/.../13363 (дата звернення: 21.02.2017).

5. Глузман О. В. Тенденції розвитку університетської педагогічної освіти в Україні : автореф. дис. д. пед. н.: спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти". К., 1997. 34 с.

6. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки : [монографія]. К.: А. П. Н., 2002. 224 с.

7. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. – 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2002. 22 с.

8. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. О., 2005. 20 с.

9. Козак Т. М. Організаційно-педагогічні засади впровадження кредитно-модульної системи підготовки фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах III-IV рівнів акредитації: дис. канд. пед. наук : 13.00.01. Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 2007. 278 с.

10. Майборода В. Особливості розвитку вищої педагогічної освіти в 1917–1941 рр. *Український історичний журнал*. 1990. №11. С. 58–64.

11. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник. К.: ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2003. 615 с.

12. Організаційно-педагогічні засади інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів : монографія / за ред. Щекатунової Г.Д. К. : Пед. думка, 2013. 264 с.

13. Оружа Л. Організаційно-педагогічні засади підготовки майбутніх дизайнерів у вищому навчальному закладі. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць*. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 12. С. 73–78.

14. Педагогіка вищої школи: [навч. посіб.] / Курлянд З. Н., Хмелюк Р. І., Семенова А. В. та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. К. : Знання, 2007. 495 с.

15. Стельмашенко В. П. Організаційно-педагогічні засади управління якістю підготовки фахівців в коледжах України : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01. К., 2001. 23 с.

16. Троїцька Т. С. Філософська методологія як чинник модернізації професійної підготовки педагога: монографія. Мелітополь : МДПУ; Сімферополь : Таврія, 2006. 268 с.

17. Троценко В. Організаційно-педагогічні засади формування професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури. *Рідна школа*. Київ, 2012. № 11. С. 47-50.

18. Черняк С. Г. Організаційно-педагогічні засади діяльності Київського імператорського університету Св. Володимира (1833-1863 рр.) дис. канд. пед. наук. Київ, 2008. 230 с.

19. Чижевський Б. Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні. К. : Інститут педагогіки АПН України, 1996. 249 с.

20. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. К.: Знання, 2006. 307 с.

21. Шерстюк Л. В. Організаційно-педагогічні засади навчання професійного іншомовного спілкування. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія Педагогіка*. 2009. Т. 108, Вип. 95. С. 150–154.

22. Штанько В. І. Філософія і методологія науки: навч. посібник. Х.: ХНУРЕ, 2002. 300 с.

Додаткова

23. Булава Л. М. Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914–2014 роки): монографія / Л. М. Булава, С. М. Шевчук, О. М. Мащенко. Полтава : ПНПУ, 2014. 144 с.

24. Булава Л. М. О. Т. Булдовський і В. Ф. Ніколаєв – голови науково-навчальної ради Полтавського педінституту, як колективного органу управління в 1920-1921 рр. *Історична пам'ять*. 2013. № 2. С. 67–72.

25. Бурлака Я. І., Руденко Ю.Д. Історія педагогіки України: витоки, пошуки і проблеми. *Рідна школа*. 1992. № 1. С. 7 – 13.

26. Год Б., Єрмак О. Заклади вищої педагогічної освіти в Полтаві у 1918-1933 рр. *Історична пам'ять*. П., 2010. № 2. С. 104-118.

27. Год Б., Єрмак О., Киридон П. Історико-філологічний факультет у Полтаві. Полтава : ПДПУ, 2009. С. 9-13.

28. Год Б., Єрмак О., Киридон П. Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка: Історія і сучасність. Полтава : ПДПУ, 2009. С. 4–6.

29. Год Б., Єрмак О. Полтавський педінститут у роки Великої вітчизняної війни та післявоєнний період. *Історична пам'ять*. П., 2010. № 1. С. 55-67.

30. Завальнюк О.М., Телячий Ю.В. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917 - 1920): історичний нарис. Кам'янець-Подільський : “Абетка НОВА”, 2001. 212 с.

31. Жук В. Н. Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка мовою музейних експонатів (Нариси про музеї, музейні кімнати, музейні аудиторії). Полтава : 2000. 128 с.

32. Києво-Могилянський колегіум. URL : <http://gkmk.kiev.ua/istoriya-stanovlennya/cikavi-istorichni-fakti> (дата звернення: 24.09.2017).

33. Острозька академія XVI — XVII століття. Енциклопедія / Ред. колегія: І. Пасічник, П. Крالیук, А. Атаманенко та ін. Національний університет «Острозька академія». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. 512 с.: іл.

34. Щербаківський В. Український університет у Полтаві : спогади. Центр охорони та досліджень пам'яток археології, Управління культури Полтавської облдержадміністрації, Державний архів в Полтавській обл. Полтава, 1994. 40 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання студентів – залік.

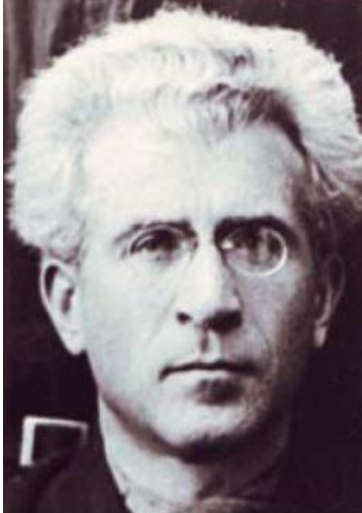
5. Засоби діагностики успішності навчання здійснюються за допомогою усної відповіді на семінарі, виконанні практично-дослідницьких вправ і завдань, участі в роботі наукової творчої групи, індивідуальна науково-дослідна експериментальна робота, участь в олімпіадах, написання й захист реферату, тощо.

**Ректори Полтавського вчительського інституту (Вищої школи
“Полтавський український педагогічний інститут” Полтавського
інституту народної освіти, Полтавського інституту соціального
виховання, Полтавського педагогічного інституту)**

(1914-1941 рр.)

<i>Полтавський вчительський інститут (1914-1919)</i>		
1914-1917	Олександр Костянтинович Волнін	
1917-1919	Олександр Августович Левитський	
1919	Ковалевський	
<i>Вища школа “Полтавський український педагогічний інститут” (1920-1921)</i>		

1920-1921	Валентин Федорович Ніколаєв	
<i>Полтавський інститут народної освіти (1921-1930)</i>		
1921-1922	Володимир Олександрович Щепотьєв (фактично не керував)	
1921-1922	Наталія Юстинівна Мірза-Авакянц (в. о. ректора)	

1922-1923	Іван Федотович Рибаков	
1923-1925	Омелян Васильович Ходак	
1925-1930	Матвій Харитонович Фарбер	
<i>Полтавський інститут соціального виховання (1930-1933)</i>		

1930-1931	Карл Петрович Жагар	
1931-1933	Родіон Петрович Куліненко	
<i>Полтавський педагогічний інститут (1933-1941)</i>		
1933-1934	Петро Михайлович Койнаш	
1934-1935	Михайло Степанович Дащенко	

1935-1937	Іван Максимович Онiсiн	 A black and white portrait of a man with short, dark hair, wearing a light-colored shirt. He is looking slightly to the right of the camera.
1938-1940	Микола Васильович Доценко	 A black and white portrait of a man with dark hair, wearing a dark suit jacket, a white shirt, and a tie. He is looking slightly to the right of the camera.
1940-1941	Петро Миколайович Асєєв	 A black and white portrait of a man with dark hair, wearing a dark suit jacket, a white shirt, and a tie. He is looking slightly to the right of the camera.